

A MAGYAR TÁRSASÁG KÖNYVEI.

1 .

HÚSZ ÉV
UNGVÁR TÖRTÉNETÉBŐL
1918—1938.

A CSEHSZLOVÁK URALOM
ELNEMZETLENÍTŐ TÖREKVÉSEINEK TÖRTÉNETE.

ÍRTA:
CSOMÁR ZOLTÁN.

BUDAPEST, 1939.

A »MAGYAR TÁRSASÁG« KIADÁSA.

A kiadásért felel: *Dr. László Gábor*
Nyomta: Hollóssy János, Budapest, VII., Jósika-utca 20.

Előszó.

A történelemből okulni — politikai bölcsesség. Ennek kívánt a Magyar Társaság szolgálni, amikor a magyar Felvidék egy részének szerencsés visszacsatolása után a következő titkos pályázatot hirdette meg:

„Megírandó a csehszlovák uralom elnemzetlenítő törekvéseinek története egy felszabadult felvidéki városban. Hű képiét kelt adni tudományos tárgyilagossággal, minél több konkrét adattal, a rendelkezésre álló statisztikai anyag felhasználásával és megbírásiával arról, hogy a csehszlovák kormányt közigazgatási, kulturális és gazdasági téren hogyan igyekezett a magyarságot gyengíteni, anyagi alapját megrendíteni, s a ics\eh és szlovák elemet túlsúlyra juttatni. A népszámlálás nemzetiségi adatainak megbíráására különös gond fordítandó. A pályázatban csak az vehet részt, aki az idegen uralom idején több éven át az illető városban lakott. A díjazott pályamű, a Magyar Társaság tulajdona marad, amelynek joga le si a pályaművet ki is adni”

E pályázat eredménye várakozáson felül kedvező volt, mert nem kevesebb mint hat pályázó vett részt a versenyben, m. p. Fülek, Kassa, Losonc, Rimaszombat és Ungvár (2 pályamű) fájdalmas megszál-lottsága 20 évének leírásával.

Az első díj nyertese a „Húsz év Ungvár történetéből” című tanulmány lett, melynek szerzője derék és körültekintő munkát végezve leginkább megköze-lítette a pályázat kívánalmait, s így a nyomtatásban való kiadásra is elsősorban vált érdemessé.

A Magyar Társaság teljes tudatában van annak, hogy hegedő sebeket újra felszaggatni csak végső szükségben indokolható meg, de mert jelen munka annyi és olyan tanulságokat tartalmaz, amelyeknek a kései nemzedékekben sem szabad soha elhomályosulniok, új kiadványsorozatának 1-ső számaként ezt a krónikát látja jónak kiadni, azzal a meggyőződéssel, hogy — „historia est magistra vitae”.

Budapest, 1939 július hóban.

AZ ELNÖKSÉG,

Bevezetés.

Rövid történelmi visszapillantás Ungvár múltjára.

A történetírók egybehangzó megállapítása szerint Ungvár egyik legrégebb települőhelye Magyarországnak. Az újabb időben környékén felszínre hozott kő- és bornz-korszakbeli leletek hitelesen igazolják régebbi történetíróink feltevését, mely szerint Ungvár már régen a népvándorlás előtt, a rómaiak idejében is lakott terület, megerősített központi helység volt. Nevének mai alakja magyaros, de egyes valószínű feltevések szerint legősibb neve: „Hun-Ga” „Vur” volt, mely hun eredetre vall. „Hun-Ga”: „Hunföldi”-t jelent magyarra lefordítva. Régi háborúk, rablókalandok és gazdasági összeomlások elpusztították az egykori pogány: „Hun-Ga” „Vur”-t, melynek romjaiból kiemelkedett a magyar Ungvár.

Anonymus feljegyzései szerint is az egykori Ungvár fontos erősség, hadászati gócpont lehetett, mely ott feküdt a vándorló népek nagy országútján. Az uzsoki szoros minden időben átjáró utat biztosított az erre felé törekvő rabló hadaknak, melyek ilyen átvonulás esetén szemben találták magukat a várral és annak őrségével.

Álmos hadai is Munkács vidékéről Ungvár felé nyomulnak. A vár akkori parancsnoka, Labore azonban megijedve a harcias magyaroktól futásnak ered és az üldöző magyarok a róla elnevezett Labore vize mellett felakasztják. Álmos vezér fiával Árpáddal és vezértársaival bevonul Ung várába és négy napos diadalünnepet (áldomást) rendeznek a győzelem örömeire. Az agg vezér, Álmos itt adja át a vezérséget

fiának Árpádnak, akit a nemzetségek fejei ősi szokás szerint paizsra emelve vezérükké, fejedelemmé választanak. A magyar honfoglalás nagy művének első történelmi diadalünnepe tehát — a névtelen Krónikás előadása szerint — Ungváron megy végbe. Ettől az időtől fogva a XIV. század elejéig Ungvár a várral és a környező vidékkel az Árpádházi magyar királyok birtoka. A királyi várispánok innen kormányozták a vidéket. A tatárjárás idején, az 1241-esztendőben a város az eredeti várépülettel megsemmisül. IV. Béla új kövekből újra építteti 1248-ban. Ez a mai helyén lévő vár. Az Árpádok után a vegyesházi királyok birtokolják Ungvári. A két Anjoukirályunk alatt a városnak és vidékének sorsát hosszú időre eldöntötte két történelmi esemény: Róbert Károly 1322-ben Drugeth Jánost Somogy, Bács, Fejér és Tolna megyék főispánját nádorrá, ezzel egyidőben Homonna örökös urává, Ung és Zemplén vármegyék főispánjává nevezte ki, Nagy Lajos pedig 1360-ban menedéket adott e vidéken Korjatovics Tódor, Podolia és Litvánia elűzött hercegének és ruthén népének, akik mintegy 40.000-en telepedtek le Magyarország északkeleti részén elterülő megyékben, így Ungban is. A folytonos beszivárgás folytán a ruthének száma később is egyre növekedett.

A királyi adományozás folytán a Drugethek 1691-ig, a család kihalásáig Ungvár urai voltak. A Drugethek törődtek a várossal, több alkalommal javították, bővítették a várat amely a város alapját képezte. Gondoskodásuk nyomán a város virágzó fejlődésnek indult. A földművelés, a szőlészet felvirágzott, kereskedelme és ipara fellendült. Egymás után alakulnak meg a Drugethek ideje alatt a különféle céhek: 1569-ben a szabók, 1608-ban a csizmadiák, ugyancsak 1608-ban a vargák, 1638-ban az aranyművesek, 1686-ban a fazekasok. Ezenkívül volt malom, fűrész és még a XVII-ik században épült fel az Ungon a várost összekötő első fahíd.

1646-ban kulturális szempontból két kiemelkedő

esemény történt Ungváron. Drugeth János özvegye Jakusich Anna, ebben az évben telepítette át Ungvárra férje végakarata szerint Homonnáról a jezsuita latin gimnáziumot, valamint 1646 április 24-én az ungvári vár kápolnájában történt a munkácsi gör. keleti püspökség első megegyezése Rómával.

Az utolsó Drugeth idejében az ellenreformáció harcai sújtják a várost. 1684-ben megjelentek falai között Tököly hadai, akik a középkori Ungvárt a várral együtt alaposan megrongálták.

A Drugethek kihalása után, mint jogos Drugeth - örökös, a nagy Bercsényi Miklós kapta Ungvárt aki egyúttal a megye főispánja is lett. Ekkor kezdődött Ungvár legküzdelmesebb, de legdicsőségesebb korszaka: a Rákóczi-felkelés kuruc háborúinak ideje. Ungvár mindvégig egyik főfészke volt Rákóczi függetlenségi harcának. Amikor ez 1711-ben szomorú véget ért, Ungvárnak is „bűnhődnie” kellett. I. József csapatai feldúlták a „rebellis” várost és a vár felső részét lerombolták. Ungvár, a körülötte elterülő uradalommal együtt lefoglaltatott a királyi kamara számára és kincstári vagyon lett. Ez a korszak bizonyos visszaesést jelent Ungvár város fejlődésében.

Nagy változás következett be a város életében az 1771-ik esztendőben, amikor Mária Terézia a várat a várhegygel és összes tartozékaival a munkácsi gör. kath. püspökségnek adományozta, majd 1780-ban Bacsinszky András püspök székhelyét is Ungvárra tette át. Ettől az időtől kezdve növekedik itt a gör. kath. hívők száma s a város mindinkább a görög katolikus vallásos élet központja lett.

Az 1848-as magyar szabadságharc után két évtizedes pangás következett Ungvárra, de az 1867-es kiegyezést követő években ismét gyors fejlődésnek indult. Mint az Uzsok—Csep-i vasútvonalon fekvő góc- és megyei központ a XIX-ik század második felében rohamosan e vidék kereskedelmi és kultúr-központjává lesz. Ekkor kezdenek nagyobb arány-

ban bevándorolni a szomszédos Galíciából a zsidók is és rövidesen irányító szerepet játszanak a rohamosan fejlődésnek induló felvidéki megyei városka kereskedelmi és ipari életében.

Ha egy rövid, átfogó pillantást vetünk vissza Ungvár történetére elmondhatjuk, hogy múltja híven tükrözi Magyarország ezeréves sorsát. Ungvár részese volt minden nagyobb arányú országos mozgalomnak s mindenkor a magyar állami lét, a nemzeti ügy szolgálatában állott. A honfoglalás ideje óta magyar fészek, magyar jellegű város volt. A IX-ik század óta itt a magyar nyelv uralkodott. Sehol semmi történelmi nyoma a szláv uralomnak, de még a szláv nyelvnek sem. A statisztika beszélő adatai szerint az 1567-ik évi összeírás egészen 1690-ig alig mutat ki szláv nyelvű lakosokat Ungváron. Csak 1770 után mutatkoznak nagyobb számú szláv családi nevek, amikor a r. kath. Pálos-rendet felváltja a munkácsi gör. kath. püspöki székhely.

Ettől kezdve a gör. kath. vallású ruszinok száma egyre növekedő arányú Ungváron. De ezek békeségben megfértek a vendégszerető, békés természetű magyarokkal. A magyar mindig elnéző volt és nem erőszakoskodott. Nem, legalább a századfordulóig; ameddig a szláv aspirációk mean figyelmeztették a magyart is arra, hogy léte, nemzeti fennmaradása érdekében védekeznie kell az egyre jobban kibontakozó szláv törekvésekkel szemben. A hiteles kútfők történelmi bizonyosága szerint Ungváron nemcsak a magyar, hanem a később betelepedett és beszivárgott szláv nép érdekeit is szemmel tartották a vár urai, a nép sorsát intézők. Ha ez nem így lett volna, akkor ma egyetlen szláv ember sem lenne már itt, hanem rég beolvadt volna a magyarságba.

A régi Ungvár kulturális életét röviden úgy jellemezhetjük, hogy régi kulturális tevékenysége az egyházi hitéletben merült ki. A vallás ugyanis közügy lévén, a nyilvános hitéleti színvallás alól senki nem vonhatta ki magát. A rendek és céhek testületileg

vettek részt minden egyháztársadalmi megmozdulásban. A reformáció után, mikor a vallási béke helyreállott, mindenki szabadon elégíthette ki e város falai között hitbéli igényeit. Ungvárnak a történelem bizonyossága szerint karakterisztikus vonása volt és ez meg van ma is: a türelem, a megértés az idegen nációval szemben.

A lakosság számának fokozatos növekedését 1767. esztendőől tudjuk nyomon kísérni, 1880-tól pedig az utolsó magyar népszámlálásig, 1910-ig, a nemzeti-ségi megoszlás adatait is ismerjük.

A lakosok száma volt:

1767-ben	1.469			magyar	német	ruszin	szlovák
1800-ban	3.000	1880-ban	11.393 ebből	74,77%	7,65%	2,33%	14,72%
1850-ben	6.677	1890-ben	13.009 „	64,23%	14,00%	3,82%	16,66%
1860-ban	9.753	1900-ban	14.723 „	79,00%	7,27%	3,40%	8,31%
1870-ben	11.017	1910-ben	16.044 „	80,32%	6,80%	3,79%	7,21%

A számoszlopok mutatják, hogy a múlt század 60-as éveitől számítva kezd rohamosan fejlődni Ungvár, amikor lakosainak száma majdnem eléri a 10.000-et. Látjuk, hogy a városban a magyar nemzeti-ségű lakosok mindig túlnyomó többségben voltak, a többi nemzetiségek együttvéve is alig érték el 20—30 százalékot. A múlt század végén a szláv aspiráció növekedésének ellensúlyozására nemzeti léte védelmének érdekében sorompóba állt a magyarság s ez észrevehetően kifejezésre jut az 1900 és 1910. évi népszámlálási adatokban is.

A húszéves megszállás alatt a csehek, hogy eltereljék a figyelmet arról a közigazgatási, kulturális, gazdasági és a politikai élet minden vonalán megnyilvánuló elnyomásról, melyben itt két keserves évtizeden át Ungvár őslakos magyar társadalmát részesítették, — forgalomba hozták azt a fölényeskedő szótlamot, hogy Ungvár a cseri megszállás óta indult fejlődésnek. De néhány adat az 1919 előtti időből megmutatja a város fejlettségét, fontos szerepét a magyar életben. Ungvár volt a vármegye törvényható-

ságának központja, főispáni, alispáni, fő szolgabírói székhellyel. A munkácsi gör. kat. püspöknek, káptalannak és szentszékeknek, m. kir. tanfelügyelőségnek, pénzügyigazgatóságának, járásbírósnak és közjegyzőségnek, államépítészeti hivatalnak, .kincstári főerdőhivatalnak és erdőrendezőségnek, magy. kir. erdőgondnokságának, erdőfelügyelőségnek, 66-ik gyalogezrednek és csendőrszakaszparancsnokságának székhelye, állomása. Volt adóhivatala, pénzügybiztosi állomása, városi közkórháza, gör. kat. lelkészképző semináriuma, kir. kat. főgimnáziuma, áll. főreáliskolája, gör. kat. tanító-; és tanítónőképző-intézete, állami kereskedelmi iskolája, nőipariskolája, polgári fiú- és leányiskolája, irgalmas nővérek 3 fiók intézete, állami agyagipari szakiskolája, állami faiskolája és tanonciskolája.

Elfogult, sovíniszta elemek gyakran emlegették a 20 éves cseh óra alatt, miszerint a magyar állam nem épített eleget Ungvár városának. Nézzük, mit épített a magyar kormány annakidején Ungvár városának.

1919 előtt felépíttette: 1. a gimnáziumot, melyhez a város és vármegye csak 25.200 fr.-tal járult. 2. A vármegyeháztéren levő volt főreáliskolai épületet. 3. az Ung partján levő leánypolgári épületét. 4. A Drugeth és a Kossuth-téren levő állami elemi iskolai épületeket (mind több emeletes hatalmas épületek). 5. A Bercsényi-utcai, a Drugeth- és a Kossuth-téri állami óvoda épületeket. 6. A Rákóczi-utcai kis gimnázium épületét 7000 fr.-ért engedte át az itteni gör. kat. püspökségnek. 7. Eltörölte az ungvári nagy Ung-híd vámkötelezettségét és ezzel a várost tényleg egy testté tette. 8. Rendezte a gör. kat. papság kosn-gruáját is oly kép, hogy a gör. kat. papságnak jobb dolga soha nem volt, mint ameddig e rendelkezés tartott. 9. Rendezte a székeskáptalan és tagjainak és a püspöknek illetményeit. 10. Az ungvári szent Bazilrendi hatalmas székház felépíthetését 250.000 arany korona segéllyel lehetővé tette, s egyben a máriapócsi zárdának nagyobb szabású mezőgazdasági szesz-

gyár felállítását engedélyezte, hogy az ebből eredő jövedelemből az ungvári szent Bazilrend internátusába elhelyezett növendékek élelmezhetők legyenek, jelét adva ezzel is, hogy a ruszinok soha nem voltak mostoha gyermekei a magyar államnak, mint azt az elfogult, rosszakaratú szláv elemek beállították. 11. gör. kat. tanítóképző tanárainak fizetéséhez, — hogy az államiakéval egyenrangú legyen — a magyar kormány tetemes államsegéllyel járult hozzá, holott azelőtt egy pap-tanárnak mindössze évi 800 ft. fizetése volt. 12. A gör. kat. papi szeminárium fönntartásához óriási összeggel járult hozzá. 13. A gör. kat. székesegyház mai művészies, gyönyörű kiállítású tornyának helyreállításához 25.000 o. é. forintot adott, melyből az összes munkálatok fedezhetők voltak. És így tovább...

Ilyen közigazgatásilag, gazdaságilag és kulturálisan virágzó, nemzetiségi viszonylatban konszolidált állapotban találta Ungvári az 1918. évi októberi forradalom, majd rövid 3 hónap múlva 1919 január 13-án a cseh megszállás. E megszállás 1938 november 10-ig tartott. Pár hét híján 20 éven át várta Ungvár azt a napot, amikor a felszabadító magyar csapatok átlépik a trianoni határt és a város magyarsága húsz küzdelmes esztendő nemzetiségi harcában megtépázva, meggyötörve, de nemzeti hűségében meg nem gyengülve, sőt faji öntudatában megerősödve örökre és visszavonhatlanul visszakerül az édes anyaországhoz.

I.

A cseh politika szemfényvesztő munkája a megszállás sorsdöntő napjaiban, a magyarság szervezkedése.

A megszállás előzményei.

Az 1918. évi októberi forradalom történelmi eseményei tagló ütésként, váratlanul érték Ungvár és környéke magyar lakosságát. E város népének lelkületétől távol állott a forradalom. De az ország fővárosában a lavina megindult, nem várt robajjal zuhantak az események és jött feltartóztathatlanul a forradalom s vele a nemzetközi forradalmi jelszavak: „Nem akarunk katonát látni”, „Le a háborúval”, „Le a burzsoáziával”, „Le a papokkal”, „Éljenek a proletárok”, „Éljen a magyar nép-köztársaság”. E jelszavaktól vérszemet kapott az utca népe és a csőcselék igyekezett a várost uralni. A népköztársaság-pártiak naponként szervezkedtek és marakodtak a konc, a hatalom birtoklása felett. Az átmeneti napok lázában meghozták az ú. n. X-ik számú néptörvényt. Ez az Ungváritól északkeletre és keletre eső felvidéki részt, (Ung, 1 Bereg, Máramaros-Ugocsa északi részei) Horvát-Szlavóniához hasonló, gazdaszilag önálló, független alakulatnak nyilvánítja, amelynek autonómiát biztosítottak azonnali hatállyal. Az osztályharcos hangulat, a Ruszkakrajára (Ruszinszkó) vonatkozó nép törvény kimondása az itteni őslakos társadalmat rétegeire bontotta .

Amíg a cél és eredmény nélkül vívott világháborúban elfáradt és meggyötört magyar lakosság a Kun

Béla-féle tanácsköztársaságban ilyen forradalmi zűrzavarban, osztályharcos vagy nemzeti alapon rétegeire bomolva, fásultan élte egyik napról a másikra életét, a tengeren túl, Amerikában, sorsdöntő események történtek. Olyan emberek nyúltak bele az itteni őslakosság életének irányításába és jövő sorsába, akiknek sem azelőtt, sem azóta semmi érdekközösségük, semmi kapcsolatuk nem volt az itteni néppel, sem magyarral, sem ruszinnal.

Mivel Ungvár Kárpátalja fővárosa volt, meg kell itt emlékezni röviden az egész Kárpátaljára vonatkozó átcsatolás történetéről, mert mindez Ungvárra is vonatkozott. Itt e ponton átadom a szót dr. Korláth Endrének, az ungvári és egész Kárpátaljai magyarság húsz éven keresztül megrendíthetlen, következetes, puritán jellemű vezérének, volt szenátornak és nemzetgyűlési képviselőnek, mint a helyzet legalaposabb ismerőjének.

„1918. október 21-én nyújtotta át dr. Zsatkovics Gergely amerikai ügyvéd (aki 4 éves kora óta nem volt e területen s aki nem is ismerte e népet, s amint későbbi tények igazolták, azzal nem is érzett soha együtt) az úgynevezett Ruszin Nemzeti Tanács nevében — melyben idevaló ruszin alig volt — a határozatot Wilsonnak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének, melyben a galíciai és bukovinai ukránokkal való egyesülést követeli és ha ez nem volna lehetséges, a teljes autonómiát a mai Podkarpatszka Rusz részem

Wilson e határozatot átvette, e terület teljes autonómiája mellett foglalt állást és összeköttetésbe hozta Zsatkovicsot Masaryk G. Tamással, akivel Zsatkovics 1918 október 25-én Philadelfiában tárgyalt. Ekkor Masaryk kötelezte magát és a cseh nemzetet arra, hogy ha a kárpátaljai ruszinok a megalakítandó Csehszlovák köztársasághoz való csatlakozást kimondják, a kárpátaljai ruszinoklakta terület teljesen autonóm állam lesz.

Másnap erre vonatkozólag ünnepélyes deklará-

ciót írtak alá Masaryk G. Tamás és dr. Zsatkovics Gergely. 1918 november 12-én Zsatkovics Scrantonban (Pennsylvánia) az Amerikai Ruszin Nemzeti Tanács elé terjesztette az előbb említett deklarációt, a következő egyhangúlag elfogadott határozati javaslattal:

„A kárpátaljai ruszinok a legszélesebb önkormányzati jogokkal, *mint állam, federatív alapon* csatlakoznak a demokratikus Csehszlovák köztársasághoz, azon föltétel alatt, hogy a mi országunkhoz kell tartozniok az összes eredeti kárpátaljai ruszin vármegyéknek, mint Szepes, Sáros, Zemplén, Abauj, Gömör, Borsod, Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros.”

Másnap vette át e jegyzőkönyv hiteles másolatát Masaryk G. Tamás Washingtonban dr. Zsatkovics Gergelytől, melynek eredetijét az Amerikai Ruszin Nemzeti Tanács azon utasítással adta át Zsatkovicsnak és Gárdosnak, hogy azt a párisi békekonferencia elé terjesszék.

Masaryk, az általa átvett jegyzőkönyv hiteles másolatát Piseczky százados útján az ungvári Ruszin Nemzeti Tanács elnökéhez, dr. Szabó Simonhoz küldötte, annak dokumentálására, hogy mit kapnának a ruszinok biztosítékul, ha a Csehszlovák köztársasághoz csatlakoznának. Ez 1919 február 13-án történt és ugyanaznap kezdte meg Zsatkovics a tárgyalást Parisban Kramárs csehszlovák miniszterelnökkel és Benes külügyminiszterrel.

Benes, az amerikai tárgyalás eredményeinek kijátszása céljából, az eperjesi cseh-barát Ruszin Nemzeti Tanács elnökét, dr. Beszkid Antalt, — kinek Podkarpatszka Rusz népével semmi együttérzése, együttélése nem volt és így attól semminemű megbízást soha nem kapott — citálta fel Parisba, hogy a csatlakozás mellett nyilatkozzék. Beszkid Antal eme nyilatkozata, továbbá az Amerikai Ruszin Nemzeti Tanács határozata, a később megkötött St. Germain-i békeszerződés okmányaihoz kerültek, mint a kárpátaljai ruszin nép vágyainak a bizonyítékai, holott mind-

két határozat a mai Podkarpatszka Rusz népeinek részben tudta és akarata nélkül, sőt ezek ellenére jöttek létre.

Ugyanis a Kárpátalja területén működő ungvári Ruszin Nemzeti Tanács kifejezetten a Magyarországhoz való csatlakozás mellett foglalt állást, míg ugyanakkor a Huszti Nemzeti Tanács az Ukrajnához való csatlakozás mellett döntött.”

A csehek megszállják Ungvárt.

Ungvár megszállását dr. Korláth Endre a Russzinszkoí Magyar Ellenzéki Pártok Szövetsége 1928 október 14-én Beregszászon tartott kongresszusán a következőképpen adta elő:

„1919 január 13-án Olasz-Cseh legionáriusok; Ciaffi olasz ezredes ántánt-parancsnok vezetése alatt megszállták Ungvárt. Ciaffi január 20-án hirdetményt bocsátott ki, amelyben a megszállást bejelentette és tudomására adta a közönségnek, hogy a katonaság tisztán rendcsinálás okából jött be, egyben a legnagyobb nyugalomra intette a lakosságot.

Később, még 1919 március 25-én is, Hennoque francia tábornok Ungmegye megszállt részére hirdette ki a statáriumot. Csak 1919. április 14-én jelentette ki Hennoque tábornok húsz ungvári polgár előtt a városházán, hogy Ungvár a Csehszlovák államhoz tartozik, amikor őket tette felelőssé minden rendzavarásért. Katonai statárium ideje alatt és ilyen előzmények után tehát erősen vitatható szabad elhatározással ült össze 1919. május 8-án az eperjesi, ungvári és huszti Nemzeti Tanácsok delegációja Ungváron, amikor is a Centrálna Ruszka Národna Radában egyesültek, amely a Csehszlovákiához való önkéntes csatlakozást aztán kimondta.

Hogy mennyire volt e radáknak megbízása a néptől, holott tagjai választva sohasem voltak és mennyire volt megnyilatkozásuk önkéntes, azt az eddig elmondottak világosan bizonyítják előttünk.

Az 1919 május 8-iki tanácsi határozat 14 pontból állott, melynek 1. pontjában az a kijelentés szerepelt, hogy *a ruszinok Cseh-Szlovák-Ruszin köztársaságban független államot alkotnak*. Zsatkovics aztán továbbfolytatta a tárgyalást, de Benes ekkor azt már csak megmosolyogta, amennyiben a február 24-én Beszkid által tett nyilatkozatok alapján Parisban ő már mindent elintézett s már azzal foglalkozott, hogy miként lehet az adott ígéreteket visszacsinálni.

Zsatkovics ekkor Masarykhoz fordult az írással lekötött ígéreték beváltása céljából, minek eredményeképpen egy 1919 augusztus 12-én kelt és a Csehszlovák köztársaság elnökének kabinetirodája által is láttamozott levelet intézett a Központi Ruszin Nemzeti Tanácshoz, Ennek egyes részeit a történelem számára a következőkben örökítjük meg:

„Véglegesen a mi tartományunkhoz fognak tartozni a szepesniegyei ólublói járás, Sáros- és Zemplén-megyék északi részei, Ung-megye északi és keleti részei, egész Bereg, Máramaros és Ugocsa-megye. A többi részek, amelyeket mi követeltünk, neutrálisak maradnak azon időpontig, míg a népszámlálás fogantatosítva lesz. A népszámlálás csehszlovák és ruszin tagokból álló bizottságok útján lesz megejtve. Ung-megye neutrális része a mi hatóságunk által lesz közigazgatva. A ruszin tartomány nyelvi, iskolai, egyházi és belügyeiben önálló lesz. Lesz saját nemzetgyűlése Ungváron. Ezenkívül külön képvisellete lesz a prágai parlamentben stb. Zsatkovics s. k. Láttá: a Csehszlovák köztársaság elnöke 1919 augusztus 12. — Jaroslav Cisar s. k. a köztársasági elnök személyi titkára.”

A Saint-Germain-i békeszerződés.

Meg kell itt emlékeznünk a St. Germain-i „békeszerződésről” is, mely Kárpátalja sorsát eldöntve Ungvár városának sorsát is megpecsételte. Erre vonatkozólag dr. Korláth Endre a már említett beregszászi

pártszövetségi kongresszuson a következőket mondta:

„Ily előzmények után jutott el Kárpátalja — és vele Ungvár városa — állami életünk átforgalmazásának alapjához, mikor is 1919 szeptember 10-én a szövetséges főhatalmak és Csehszlovákia között létrejött St. Germain en Layeben a békeszerződés. Ennek Kárpátaljára vonatkozó 10, 11, 12, 13. cikkeiből mint fontosabbakat a következőket emeljük ki:

10-ik cikk. „A Csehszlovák állam kötelezi magát Podkarpatszka Ruszt, az állam egységével megegyező legmesszebbmenő önkormányzattal felruházni.”

11-ik cikk. „Podkarpatszka Rusz külön képviselőházzal fog bírni, mely törvényhozó hatalommal lesz felruházva minden nyelvi, iskolai és vallási ügyben, belső közigazgatási ügyekben és más ügyekben, amelyekkel a Csehszlovák köztársaság törvényei megbízzák őt. Kormányzója, aki a Csehszlovák köztársaság elnöke által lesz kinevezve, ez országgyűlésnek fog felelősséggel tartozni.”

12-ik cikk. „Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Podkarpatszka Ruszban levő tisztviselők, amennyiben csak lehetséges, ezen terület lakói sorából lesznek kiválasztva.”

13-ik cikk. „Csehszlovákia Podkarpatszka Rusznak a köztársasági parlamentben megfelelő képviselőket biztosít, amely parlamentbe a ruszinok országa képviselőket fog küldeni, akiket a Csehszlovák köztársaság értelmében fognak választani. De ezen képviselők a Csehszlovák parlamentben nem fognak szavazati joggal bírni olyan törvényhozási ügyekben, melyek a ruszin országgyűlés hatáskörébe tartoznak.”

Már ezek a békeszerződési pontok is jelentős visszafejlődést mutatnak az amerikai Ruszin Nemzeti Tanács, illetve annak elnöke, Zsatkovics Gergely és a Csehszlovák Nemzeti Tanács, illetve annak elnöke, Masaryk között létrejött írásban többször meg erősített megegyezéshez viszonyítva. De alig írta alá

a csehszlovák kormány a békeszerződést, mindent elkövetett, hogy az ígéreték és a szerződési kötelezettségek alól minél simábban, de annál biztosabban szabaduljon.”

*A magyarság szervezkedése és pártszövetségbe
tömörülése.*

Az 1918. évi októberi forradalom, majd a cseh megszállás hatása alatt Ungvár és vidéke magyarsága az új államkeretben az első időkben kábultan szemlélte az eseményeket. A megszállás első évében semmiféle politikai szervezettel nem rendelkezett. Ungváron is — mint ez időben több városban — az októberi forradalom után erősen szervezkedett a szociáldemokrata párt. Ez a párt kezdetben a széttéptett magyarság csatlakozására számítva egyideig a nemzeti gondolat védelmezője is volt. Később azonban a cseh minisztérium befolyásos tényezőinek nyomására egyesült a cseh szociáldemokrata párttal, mire a nemzeti érzésű magyarság hátatfordított e pártnak.

Még 1920 első felében is szervezetlenül élte az itteni magyarság a maga életét 1920 júniusában összeült Ungváron néhány lelkes ember és tanácskozni kezdtek az itt élő magyariság helyzetéről, jövő sorsáról. Így építették és fektették szélesebb alapokba a keresztény szocialista pártot, mely tulajdonképpen már 1918 novemberében megalakult a szociáldemokrata párt egyensúlyozására, csak a cseh megszállás miatt szünetelt. A szervezők között voltak: Gaár Iván, dr. Kerekes István, Jaczik Miklós, Rác Pál és többen mások, akik anyagi támogatásban is részesítették az alakulást.

Két sajtóorgánuma volt ez időben az ungvári magyarságnak: a „Határszéli Újság” Magyar Bálint, Gaár Iván és Rác Pál szerkesztésében és a „Kárpáti Napló” Kovács Miklós szerkesztésében. E párt azonban nem tudta az egész magyarságot egy táborba hozni. 1920 júniusában dr. Polchy István, megbol-

dogult dr. Bakó Gábor, Egryl Ferenc és mások vezetése alatt megalakult Beregszászban a Magyar Kisgazda Párt. Ezután az alakulás után nem sokkal kibontotta zászlaját Ungváron a Ruszinszkói Magyar Jogpárt, hogy a magyarság javainak védelmében tömörítse a különböző magyar társadalmi rétegeket, pártokat és egyesületeket. E mozgalom vezetői: dr. Korláth Endre, dr. Lukács Géza, Kavasch Ernő, Hackel Sándor voltak.

A Ruszinszkói Magyar Jogpárt szervezetét több kárpátaljai városban kiépítette, miután a Keresztény Szocialista és Magyar Kisgazda párttal sikerült megállapodást létesítenie, minek következtében már 1920 november 30-án a Ruszinszkói Magyar Pártok közös gyűlésre jöttek össze Ungvárra és 8 közös gyűlésen megalakították a: „Ruszinszkói Magyar Pártok Szövetségé”-! Ennek ügyvezetőjévé dr. Korláth. Endrét választották meg, a párt ungvári sajtóorgánuma pedig a „Ruszinszkói Magyar Hírlap” lett.

Nem lehet elhallgatni, hogy e pártszövetség megalakulásánál felejthetetlen érdemei voltak megboldogult Csuha István, volt ungi és beregi főispánnak. Ilyen éjszakákba nyúló szervezkedési munka után, ebben az összetételben indult útjára a Ruszinszkói Magyar Pártok Szövetsége, hogy az ezer sebből vérző kisebbségi magyarságnak és a vezéreitől részben cserbenhagyott őslakos ruszin népnek segítségére legyen nemzetiségi jogai kiharcolásában, szabadságának, autonómiájának biztosításában az elnyomó csehszlovák államhatalommal szemben.

II.

Az elnemzetlenítő törekvés megnyilvánulása a közigazgatásban.

Az autonómia elsikkasztása, Zsatkovics lemondása.

A Zsatkovics és Masaryk között 1918 október 25-én lefolytatott tárgyalások, valamint a Csehszlovák köztársaság elnökének, kabinetirodája által is látta-mozott és a Központi Ruszin Nemzeti Tanács-hoz intézett leveléből — ami a St. Germain-i békeszerződés alapját is képezte — világosan kitűnik, hogy Kárpátalja a legszélesebb önkormányzati jogokkal, mint állam federatív alapon csatlakozott a demokratikus” Csehszlovák köztársasághoz. Mindezek dacára dr. Brejha cseh tisztviselő vette át 1919 augusztusában Ungvár város és Kárpátalja közigazgatásának adminisztrátorát, Ung vármegye és Ungvár város zsupánja pedig Moys László szlovenszkói róm. kat. plébános lett. Már 1919 november 8-án Hennoque tábornok és dr. Brejha közigazgatási adminisztrátor egy Általános Szabályzatot hoztak Ungváron nyilvánosságra kiáltvány alakjában. Ennek többek között legfontosabb pontja az volt, hogy az autonóm törvényhozás (szojm) tagjainak választása legkésőbb a közös csehszlovák parlamenti képviselőválasztások megtörténte után 90 napon belül lesz megtartva.

A tényállás az, hogy húsz év óta sem történt meg. A „Kiáltvány” megjelenése után Zsatkovics Gergely elnöklete alatt kinevezett direktórium leszögezte ugyan, hogy az előzetes megállapodásokat elsikkasztották a „Szabályzat” szerzői és ez ügyben a Központi Ruszin Nemzeti Tanács memorandumban fordult Masaryk elnökhöz, aki a Philadelfia-i dek-

laráció keresztülviteléért a Csehszlovák nemzet nevében is felelősséget vállalt, de a memorandumra válasz nem érkezett. Közben a kormánypártokban jó állásokban elhelyezkedő, memorandumot aláíró exponált személyek tovább nem bolygatva az ügyet, 1920 március 1-én beadott lemondásukkal felelőtlenül félreállottak és hallgattak akkor is, amikor 1920 február havában elfogadott Csehszlovák alkotmány törvénybe, a békeszerződésnek Kárpátalj ára vonatkozó részei a békeszerződés határozott parancsa ellenére, lényegében megváltoztatott szöveggel kerültek be. Ez ellen a Kárpátalját és vele együtt Uaigvárt mint fővárosát autonómiájától megfosztó csehszlovák önkény ellen sem Zsatkovics, — aki közben kormányzó lett — sem a direktórium tagok: Volosiin, Brascasajkó, Hadzsega stb. nem tiltakoztak.

Zsatkovics néhány hónap múlva csupán annyit tett, hogy amikor látta, miszerint őt a cseh kormány csupán bábként kezeli, eszköznek használja fel sovinszta aspirációi érdekében, levonta a következményeket és lemondva rövid lélekzetű kormányzói tisztségéről Prágába utazott, majd Ungvárra visszatért, búcsúestét adott azzal az ígérettel, hogy az autonómia érdekében Amerikában tovább fog dolgozni és visszautazott Amerikába. (R. M. H. 1928. évi híradása nyomán.)

Így sikkasztotta el a megszálló csehszlovák hatalom mindjárt kezdetben Kárpátalja s vele Ungvár autonómiáját, amelynek életbeléptetése azt jelentette volna, hogy közigazgatási, kulturális és politikai vonatkozásban az itteni magyar és ruszin őslakosok önmaguk kormányozzák alkotmányosan magukat, ők töltsék be arányszám szerint a hivatalokat és ez alapon élvezzék gazdasági, kulturális jogaikat.

A hivatalokból elbocsátják a magyar nemzetiségű tisztviselőket.

Míg az autonómia vajúdott és a vajúdásból meg-

született annak elsikkasztása, egyre változott a régi, túlnyomó magyar többséggel bíró Ungvár képe. A magyar jelleg mindjobban tünedezőben van és kezdi rányomni bélyegét az új hatalmi éra. Nagyban hozzájárult e szomorú változáshoz az a körülmény is, hogy közvetlenül a cseh megszállás után sok őslakos tisztviselő nem tekintette a cseh megszállást hosszú életűnek, — saját bevallásuk szerint is csupán rendet teremteni jöttek — elhagyta posztját és vagy eltávozott azonnal az anyaországba, vagy a cseh hatalommal újat húzva nem tette le a fogadalmat, miáltal automatikusan, egyszersmindenkorra elvesztve állami alkalmaztatásra való igényét, foglalkozás nélkül maradt.

De az önző és gyarmati politikát űző cseh államhatalom ezenkívül is megtalálta a módját, hogy miképpen tüntesse el — ha néhány év leforgása után is — a magyar nemzetiségű őslakos elemeket elsősorban a jelentősebb hivatalokból és beültesse a maga megbízható embereit. Mindenekelőtt megkezdődtek a tömeges kényszer-nyugdíjaztatások, azután „megbízhatatlanság” címén bocsátottak el sok őslakos magyart állásukból. Mindjárt 1919-ben, a megszállás után azzal mutatkozott be Moys zsupán, hogy a városi alkalmazottak közül mintegy hatvanat elbocsátott. Feloszlatta azonnali hatállyal a város képviselőtestületét és kormánybiztost rendelt az élére.

Elsősorban a közbiztonsági közegeknél eszközöltek nagytakarítást. Majd a vasúton, postán, megyénél, járásnál, városnál, pénzügynél, a városi kórház személyzetében, az erdőhivataloknál, az állami üzemeknél voltak tömegesebb elbocsátások. Az a kevés tisztviselő, akiket megtartottak állami szolgálatban, vagy behódolt az új hatalomnak és megtagadta fajtáját; vagy állandó szekatúrának volt kitéve, amennyiben illetőségi, később állampolgársági bizonyítvány felmutatásáért zaklatták, majd államnyelv vizsga letételét követelték, különben Damokles kardjaként függött az ilyenek felett nap mint nap a nyomasztó gond,

hogy mikor fosztják meg kenyereétől. Pedig az alkotmánytörvény 3. §. 7-ik bekezdése kimondta, hogy elsősorban őslakos tisztviselőket kell alkalmazni és mégis csaknem mind kiüldözték állásaikból, ha nélkülözhetetlenek nem voltak a helyviszonyokat nem ismerő csehek számára.

Hogy mennyire megszedültek a hatalom birtokában az újdonsült csehszlovák kormánytényezők és mennyire törvénytelenül jártak el számtalan őslakos tisztviselővel szemben, megvilágítja a sok közül az alábbi jellemző eset.

Moys László, Ungmegeye és Ungvár város első zsupánja, mindjárt az államváltás kezdetén, 1919-ben menesztette állásukból: dr. Zombory Dezső v. vármegyei főügyész, Rojkovics Béla, Veres Andor, Kálmán Mihály és Katona Zsigmond, volt vármegyei tisztviselőket. Nevezettek panaszt emeltek és kérték annak kimondását, hogy Moys László zsupánnak nem volt joga ahhoz, hogy tőlük 1919 február havában hűségesküt követeljen és így az eskü megtagadása következtében eszközölt elbocsátásuk érvénytelen volt és így Ung megyével szemben nyugdíjellátásra jogosultak. A panasz megjárta az összes bírósági fokozatokat és a legfelsőbb bíróság elé 1926-ban került panaszt ott végérvényesen elutasították. A védő dr. Ackermann Fülöp fejtegette és támadta az alsóbbfokon hozott határozatok törvénytelenységét. Érvék egész sorával bizonyította, hogy az 1919. év elején Csehszlovákia még nem gyakorolhatott felségjogot Kárpátalján és így Ungváron sem, minek következtében Moys zsupán elbocsátási aktusa törvénytelen lévén, nevezettek nyugdíjellátásra igényt szereztek. Ezen igényüket pedig fenntartották akkor, amikor 1920-ban jelentkeztek szolgálattételre. Közel háromnegyedórás tanácskozás után hirdette ki a legfelsőbb közigazgatási bíróság a határozatot és kitérve a tulajdonképeni válaszadás jelöl, azt mondotta ki, hogy mindazok, akik 1920 július 27-ike előtt bocsáttattak el nem tarthatnak igényt az állammal szemben nyugdíjellá-

tásra és így a többi kérdésekre ki sem terjeszkedett az indokolás. (Ruszinszkói Magyar Hírlap 1926. évi híradása nyomán.)

Ilyen szellemben járt el az államalkotó Csehszlovák hatalom, az egész vonalon. Nem csak a nagy felelősséggel járó, vezető pozíciókban levő őslakos magyarokat menesztették, de ugyanezt cselekedték alsóbb fokozaton is. Őslakos altiszteket, napidíjasokat, hivatali szolgaszemélyzetet kicseréltek máról-holnapra és hoztak helyettük a viszonyokkal nem ismerős, kvalifikáció nélküli, csupán 4—5 elemi osztállyal bíró egyedeket akik valamilyen ipart vagy mesterséget űztek (pl. hentes, kereskedő, stb.) és alsóbb fokozaton szabályos hivatali kinevezést kaptak. Hivatali képesítésük legjobb esetben 3—4 heti kurzus volt.

A kvalifikációval nem törődő, sovíniszta cseh szellemre jellemző az ungvári Főpénzügyigazgatóság elbocsátást foganatosító intézkedése ellen 1927 április 7-én a „Ruszinszkói Magyar Hírlap” szerkesztőségéhez érkezett panaszos levél. — „R. M. H. tekintetes szerkesztőségének: Ungvár. — A Főpénzügyigazgatóságtól a minap elbocsátották az óradíjas személyzetet. Az elbocsátottak 90 százaléka őslakos. Az elbocsátottak között szerepel egy Klein H. nevű szolyvai árvaleány, Uram Irén, Fedor Mária, Priszlubszky József, Egry (négy gyermek atyja) és Peti szolgák. Ezek kivétel nélkül ezen, a területen születtek és teljes joguk van arra, hogy itt éljenek. Ezzel szemben nem bocsátották el: Neceket, Ciganyeket (5 elemije van) Alzsbeta Hubenát, Szavalát, Melita Malinát (atyja mint pénzügyigazgató tekintélyes fizetést kap) és Klesnyiket, akit óradíjas minőségéből végleges tisztviselővé léptettek elő. Kivétel nélkül valamennyien a történelmi országból jöttek ide. Ha szembeállítjuk az elbocsátottakat a meghagyottakkal kitűnik, hogy a Főpénzügyigazgatóság csupa őslakos, idevaló embert dobott ki állásából és csupa olyanokat hagyott meg, akik Csehországból kerültek ide.”

Eddig a panaszos levél. Íme, a közigazgatási fő-

hatóságoknak az elbocsátásokkal kapcsolatosan a sok eset közül olyan ténykedése ez, melyhez nem szükséges bővebb kommentár. Megtörtént sok esetben az is, hogy az állami foglalkozásból kiüldözötteket még a magánvállalatnál megszerzett szolgálatból is kiüldözték, amint ezt egy fogadalmat tett mérnöknek klasszikus példája kiválóan igazolja. Ezt a mérnököt — bár fogadalmat tett — állásából mégis rövidesen elbocsátották. Midőn egy magánuradalomnál már csaknem elhelyezkedett, a kormányzat exponensei ráijesztettek az uradalomra, hogy csak szlávul beszélő alkalmazottja lehet s ő a már csaknem elnyert állásától elesett. Mindamellet, hogy sokéves gyakorlata volt, s az ilyenek megkaphatták a földmérői oklevelet, őt mégis vizsgáztatni kényszerítették, s a vizsgán megbukott. Földmérői munkáját tehát csak úgy végezhetette, hogy keresetének kétharmadát annak kellett adnia, aki munkáját ellenjegyezte s a pecsétet rányomta, de egyébként semmit sem tett. Vagyis mérnöktársának tanoncává kellett szegődnie, de ezt is el kellett tűrnie, mert ez a mérnöktársa „első osztályú” állampolgár, cseh ember volt. Így tették tönkre gyorsan és biztosan az őslakos magyar hivatalnoki és szabad intellektuális pályán elhelyezkedett lateiner osztályt.

Házkutatások, zaklatások, agent-provokatórok.

Dr. Korláth Endre nemzetgyűlési képviselő, a kárpátaljai és ungvári magyarság vezére, több alkalommal panaszt emelt illetékes fórumok előtt a közbiztonsági hatóságok azon törvénytelen eljárása ellen, mely szerint magukat minden körülmények között (magyarnak valló őslakosokat magyarságuk, a magyar ügyért való áldozatkészségük miatt gyakori zaklatásoknak és házkutatásoknak tesznek ki és „államfelforgatóknak”¹⁴, „irredentáknak” bélyegzik meg őket. Pedig nevezettek békés életű emberek, akik az új államhatalom törvényeit respektálják, csupán élnek a béke-

szerződésekben lefektetett kisebbségi jogokkal, mely szerint azt a kisebbségi kollektívumot, azt a népcsoportot, melyhez tartoznak, anyagi erejükhöz mérten támogatják pártszervezetének kiépítésében, valamint kulturális és gazdasági érdekeinek védelmében.

Különösebb zaklatásnak voltak kitéve elsősorban azok, akik a magyar pártéletben vezető szerepet töltöttek be, vagy a kisebbségi magyar sajtónak irányítói voltak. Az ilyen házkutatások vagy zaklatások mindig rajtaütésszerűen történtek. Egész csokorra való konkrét eset kívánkoznék ide, azonban a terjedelmes anyag miatt csupán az Ungváron 1926 Vízkereszt napján a magyar pártok szerkesztőségében végbement házkutatások történetét, valamint dr. Korláta Endrének Vohlidal ungvári rendőrigazgatónál való megjelenését említem meg. (R. M. H. 1926. évi számából.)

Nevezett nap délelőttjén arra ébredt Ungvár közönsége, hogy detektívek csoportja lepte el a várost és megszállta a „Határszéli Újság”, valamint a „Ruszinszkói Magyar Hírlap” szerkesztőségét.

A Határszéli Újság szerkesztőségében megjelent detektívek, dr. Fleck nevű rendőrfogalmazó vezetésével, rendőrigazgatósági rendeletre való hivatkozással házkutatást tartottak. Lefoglalták és elvitték a levelezéseket és a kiadóhivatal könyveit.

Ugyanebben az időben jelentek meg a detektívek az R. M. H. szerkesztőségében is, ahol Kreisler Géza nyomdatulajdonos és Árky Ákos pártvezér tartózkodott. Meister rendőrfogalmazó felszólította Árky Ákost, hogy két detektívvel menjen el a lakására, ahol szintén házkutatást tartottak. Féltizenkettőkor Árkyt a rendőrségre kísérték, ott kihallgatták, ami után óráját, láncát, pénzt és egyéb értékeit elszedték és egy rendőrségi zárkába (tetvesbe) csukták, ahonnan este 6 óra tájban vezették elő és autón dr. Vohlidal rendőrigazgató elé vitték aki kihallgatta, majd magas korára való tekintettel megengedte neki, hogy

otthon tartózkodjék, de szavát kellett adnia, hogy senkivel sem fog érintkezni.

Nem sokkal ez eset után megjelent dr. Korláth Endre nemzetgyűlési képviselő Vohlidal rendőrigazgatónál, hogy tisztázza magát a kormányzolgálatos lapok hamis beállítása alól. A rendőrigazgató feltette a kérdést, hogy pártpolitikai célokra honnan kapják a pénzt? Egyes „megbízható” források szerint a magyar kormánytól kapnák szervezeteik fenntartására az összegeket. Korláth Endre elmondta, hogy ilyen alaptalan gyanúsítással és rágalommal többször találkozott, sőt már a Károly-pucs idején is ki volt téve hatósági üldözéseknek. Ugyanis e puccsot követő mozgósítás előtt öt nappal megjelent nála, a magyar pártvezetőség irodájában, egy Weinstock Béla nevű fiatalember, aki magát Horthy-tisztnak adta ki és arra szólította fel, hogy vállalja el bizonyos fegyvereknek a tényleges és tartalékos tisztek számára a határon való átcsempészését, valamint vegye át azokat a pénzeket, amiket onnan ide szervezkedési célokra küldenek. Az ál Horthy-tisztet elutasította és azonnal feljelentette előbb Huber, akkori rendőrprefektusnál, majd Okolicsányi rendőrkapitánynál, aki kijelentette a jegyzőkönyv felvétele után, hogy Weinstockot már el is fogták. Ennek dacára két nappal később azt az utcán látta és érdeklődésére meggyőződött arról, hogy egyike volt azoknak az agent provokátoroknak, akiket hozzá és más tisztességes magyar emberhez maga a cseh rendőrség küldött, hogy ily módon; őket törbe csalja.

Majd ugyanaz a rendőrség, melynek az agent provokátort feljelentette, 48 detektívet mozgósított ellene, amikor is lefoglalták a párt könyveit, tagbejelentéseket és ennek folyamán úgy a párt céljaira adakozókat, valamint a tagnak belépni óhajtókat rendőri eljárással zaklatták, feketelistára tették, súlyosabban megadóztatták, földreformnál és más anyagi természetű dolognál háttérbe szorították és kisemmiszték.

A továbbiakban Vohlidal rendőrigazgatóval való tárgyalása során Korláth Endre kijelentette, miszerint a politizálás eddigi eredménye számára anyagiilag igen szomorú mérleget mutat. „Adósságok tengerevel küzdök. Több mint félmillió korona adósságom van, amit bankok, telekkönyvek igazolnak. Pedig a cseh impérium óta eladtam a Drugeth-tér 18. szám alatti Vozár-féle házamat 165.000 cs. koronáért, Korláthelmecen 10 hold földemet 82.000 cs. koronáért, Jenkén földeket 130.000 cs. koronáért és mindezek után is úgy állok, hogy adótartozásomat is alig bírom kifizetni. Legyen már egyszer a magyar ember ennek a köztársaságnak a többivel egyenlő jogú polgára és ne tartsák annak a szabad madárnak, akire mindenki rálőhet”, fejezte be nyilatkozatát dr. Korláth Endre.

Illetőség, állampolgárság.

A Csehszlovákia által aláírt Saint-Germain-i békeszerződés kimondta, hogy: „Csehszlovákia minden formalitás nélkül elismeri csehszlovák állampolgároknak azokat a magyar állampolgárokat, akik a Saint-Germain-i békeszerződés életbeléptetésekor a Csehszlovák köztársaság területéhez csatolt részeken illetőséggel bírnak.” Ugyanezen szerződésben Csehszlovákia elfogadta a következő határozatot: „Csehszlovákia kötelezi magát, hogy az I. fejezet cikkeiben (2—8.) foglalt meghatározások alaptörvényekként ismertetnek el, hogy sem törvény, sem rendelet és semmiféle hivatali ténykedés ezen meghatározásokkal nem lesz ellenmondásban és ellentétben és hogy ezekkel szemben sem törvény, sem rendelet, sem hivatali ténykedés érvénnyel nem fog bírni.” Ugyancsak a Saint-Germain-i szerződés egy másik cikkében Csehszlovákia alávetette magát annak, hogy a szerződésnek a kisebbségekre vonatkozó határozatait a népszövetségi többségi határozat nélkül megváltoztathatlannak tekinti.

Ezzel a kötelezettségvállalással széniben azonban számtalan olyan módszert talált fel a prágai kormányzat, amely a törvény kijátszásának tekinthető. Kimondották, illetve megállapították, hogy Kárpátalján csak azoknak van illetőségük, és így csehszlovák állampolgárságuk a Magyarországtól elszakított és Csehszlovákiához csatolt részeken, akik az 1871. évi XVIII. t. c. alapján bírnak valamely községben illetőséggel. Ez alapon azonban valakinek idevaló illetőségét csak akkor ismerték el, ha az illető, vagy apja, nagyapja már 1871. június 10-én nagykorú volt, adót fizetett és azóta itt lakott és mindezt hivatalos bizonyítványokkal igazolni tudta.

Száz évvel kellett tehát visszamennie, kutatnia apja, nagyapja, azok születése, házasságkötése után annak, aki idevaló illetőségét akarta bizonyítani. Aki-inek pedig ez nem volt meg, az csak rengeteg idő- és pénzpazarlással, hónapokig tartó kilincseléssel szerezhette meg illetőségét, persze csak ha őslakosról, magyarról volt szó, mert a bevándorolt idegen cseh pár nap alatt tudott itt illetőséget s állampolgárságot szerezni. Aki-inek pedig nem volt itt állampolgársága, nem lehetett tisztviselő, nem kapta nyugdíját, elbocsátották állásából, mint ügyvéd, orvos, vagy más szabad pályán levő nem folytathatta praksisát, mint iparos nem kaphatott iparigazolványt, mint munkás nem nyerhetett alkalmazást, nem kaphatott útlevelet, nem volt szavazati joga, szavát nem emelhetette fel a kormányhatalom exponenseinek visszaélései ellen.

Hogy mennyire kiforgatták az állampolgársági törvény egyes pontjait, igazolja az a tény, hogy e törvény második §-a egyenesen megfosztotta a fogadalmat nem tett tisztviselőt még az állampolgárság megszerzésének a lehetőségétől is.

Ungváron az állampolgársági hajsztát kiterjesztették a városnál működő tisztviselőkre is. A csehek kivételével felszólítást kaptak az összes városi tisztviselők és alkalmazottak, hogy állampolgársági bizonyítványukat mielőbb szerezzék be. Kényes oldala

volt e hajszának az, hogy nemcsak állampolgársági bizonylatot kellett beszerezniök, hanem ezenkívül még politikai megbízhatóságukat is igazolniok kellett.

De nem csak személyek existenciáját veszélyeztette az állampolgársági kérdés, hanem anyagi romlásba sodort intézményeket is. Beszélő példa erre a városi kórház esete, mely az 1927. és azt követő években súlyos pénzügyi nehézségekkel küzdött, mert az illetőségi kérdés miatt nem tudta törvényes úton behajtani követeléseit. Az állam, a betegsegélyző pénztár, a községek súlyos százezrekkel tartoztak, de a fizetést húzták-halasztották azon a címen, hogy amíg a kérdéses betegek illetőségi ügye tisztázva nincs, nem fizetnek. Tehát az illetőségi problémák már a kórházak költségvetéseit is megingatták. Egy egészséges ember illetőségét is kálvária volt megszerezni, hát még egy betegét, vagy éppen elmebetegét. Így jutott nehéz helyzetbe, sőt lehetetlen körülmények közé a rosszindulatú politikával kezelt illetőségi kérdés nein csak egyes őslakos polgárokat, de azok' filléreiből létesített intézményeket is.

Dr. Nóvák Endre városi kórházigazgató nyugalombavonulása után a lehetetlen módon kezelt illetőségi és állampolgársági kérdésre való tekintettel dr. Pinta nevű egészségügyi főtanácsos azzal kezdte meg kórházigazgatói működését, miszerint kijelentette, hogy csak „állampolgárok” részesülhetnek kórházi ápolásban.

Tetőzte az illetőségi és állampolgársági anomáliát az az eset, mikor a vonatkozó törvény amúgy is igazságtalanul sújtó intézkedéseit egy rosszindulatú hivatalnok a maga önkényeskedésével és fölfelé érdemet szerezni akarásával még jobban megnehezítette.

Köztudomású dolog volt, hogy aki az ungvári főjegyzői hivatalhoz állampolgársági ügyekkel fordult annak aktájára fel lehetett írni Dante Poklának ismert jelmondatát: „Aki ide belépsz, hagyj fel minden reménnyel.” Szekerka Oldrich, ungvári főjegyző

tipikus példánya volt annak a tisztviselőnek, aki az állampolgársági ügyek terén az őslakosságot a végletekig hajszolta, csupán azért, hogy felfelé érdemeket szerezzen magának és pozícióját megerősítse.

Egy városi tanácsülésen Gaár Iván, magyar elenzéki alpolgármester élesen bírálta Székárka főjegyző önkényes és a végtelenségig bürokratikus intézkedéseit az illetőségi és állampolgársági ügyek terén észlelt anomáliák miatt. Szerinte a főjegyző több konkrét esetben indokolatlanul és törvénytelenül megtagadta a jogerősen megszavazott illetőségi bizonyítványok kiállítását, a képviselőtestület ily irányú határozatát nem akceptálva akadályokat gördített az illetőségek megszerzése elé. Az ezer bajjal küzdő őslakosság köréből rengeteg panasz érkezett a polgármesteri hivatalba a főjegyző önkénykedése miatt, s ez indította Gaár polgármestert a főjegyző jogtalan eljárásával szembeni éles kritikájára, amely a tanács többségének helyeslésével találkozott. Csupán Szekerka és cseh társai nem voltak hajlandók elismerni azt, miszerint az őslakos magyar polgároknak e téren bármilyen bántódásuk is volna.

Több ungvári őslakos tanító kinevezésének ügye érthetetlenül húzódott az állampolgársági ügy rendezése miatt. Köztudomású volt, hogy tegnap jött ukrán és nagyorosz emigránsok, avagy egyéb keletről beözönlött világvándorok állami hivatalhoz jutottak és az őslakosság sorsát kezükben tartották. A kormány megválogathatta volna a kinevezendőket és elsősorban az idevalóknak adhatott volna kenyeret. Kezdhették volna hosszú évekre visszamenő revíziót és minden ide a városunkba becsempészett „állampolgár” csehszlovák tisztviselő és hivatalnok helyett állásnélküli, elbocsátott őslakos tisztviselőket és hivatalnokokat helyezhetett volna a megürlt állásokba.

Az illetőségi és állampolgársági sérelmeken 1926-ban színlelesen a 152/1926. számú törvénnyel, az úgynevezett Lex-Déerrel akartak segíteni. A Lex-Déer

azonban, az állampolgársági ügyek és sérelmek még csak részleges, húsz százalékos megoldását sem adta, sőt helytelen alkalmazása, jobban mondva tudatos félremagyarázása még lehetetlenebb helyzetet teremtett és fokozta a sérelmeket és jogtalanságokat. Ez ügykezelés következtében a kárpátaljai városok lakói tizenöt százalékanak nem volt idevaló illetősége és csehszlovák állampolgársága.

Ungváron a statisztikai hivatal az 1930. évi népszámlálásnál a lakosság összlétszámát két rovatban jelezte így: jelenlevő lakosok összeírt száma: 26.675, a csehszlovák állampolgárok létszáma: 25.304, nem volt állampolgársága tehát 1.371 személynek, ami kb. 5 százaléknak felel meg.

Akik azonban az 1871-es alapon mégis tudták idevaló illetőségüket igazolni, azokat törvény- és jogellenesen horribilis illetékekkel terhelték meg.

1927-ben Ungváron egy állampolgárságot megszorító rendelet jelent meg, mely szerint 1928 január 1-ig mindenkinek (csehek kivételével) be kellett szereznie állampolgársági bizonyítványát. Az érdekelteket a beszerzések során a leghetetlenebb zaklatásoknak tették ki. Hivatkozhatott bármire, az ú. n. Lex-Déerre, vagy 1871 előtti ittlakási bizonylatra, nem volt menekvés. Egyszer az apa, nagypapa, dédsőt ükapa születési, vagy illetőségi bizonyítványát kérték, máskor annak, hogy hol, merre laktak és meddig? Egy Á. Béla nevű ungvári lakostól a zsúpáni hivatal 25.000 cs. korona befizetését követelte állampolgársági bizonylat kiállításáért. E „demokratikus” szellem mind a magyarság anyagi és erkölcsi nyomorékkátévését célozta. Az „elsősztályú” állampolgárnak volt illetősége, állampolgársága és állása — bár néhány hónapja költözködött ide — és csupán a magyaroktól követték 25.000 cs. koronákat. Ez egyik bevált módja volt a nemzetiségi elnyomásnak. Illetőség, állampolgárság nélkül nem volt állás, állás nélkül pedig nem volt 25.000 cs. korona, amellyel az illetőségen keresztül állást lehetett nyerni.

A közigazgatási reform, az őslakosság és a magyar nyelv teljes kiszorítására való törekvés a hivatalokból.

Tekintettel arra, hogy Ungvár Kárpátalja fővárosa volt, érinteni kell nagy vonásokban olyan csehszlovák kormányintézkedéseket is, melyek nem közvetlenül Ungvár életére vonatkoznak, hanem magával az egész kárpátaljai tartománnyal voltak szoros összefüggésben, de közvetve ezen keresztül mint fővárost közigazgatási szempontból különösképen érintették Ungvárt, amennyiben az összes tartományi központi hivatalok itt voltak elhelyezve.

Az autonómia tárgyalásánál kitűnt, hogy miképpen igyekezett azt a cseh államhatalom mindenféle mesterkedéssel elsikkasztani és ily módon a Saint-Germain-i békeszerződést a maga javára revidiálni.

Az 1919 január 13-án végbement államváltás után néhány évig megtartották a megyerendszert, a zsupákat, amelynek élén a zsupán állott. Ungváron — mint már említettem — az első zsupán Moys László szlovenszkói róm. kat. plébános volt, aki alig egy esztendeig viselte hivatalát, utána a közigazgatás legfőbb fóruma a Civilni Správa lett, kormányzó pedig az ismert amerikai vezér, Zsatskovics Gergely, aki rövid idő múltán ismert körülmények között visszautazott Amerikába. Ezután ismét zsupán vette át Ungváron a megyei közigazgatás legfőbb vezetését Zseltvay személyében, aki 1925 végéig viselte zsupáni hivatalát. 1926 július 1-től életbe léptették a békeszerződés ellenére a „nagyzsupát”, melynek zsupánja Jech Leo lett azonban nem Ungvár, hanem Munkács székhellyel. Ez a beosztás azonban nem sokáig maradt érvényben, mert a prágai centralizmus hívei új közigazgatási reformjavaslatot dolgoztak ki, mely szerint Kárpátalja önálló tartomány lenne tartománygyűléssel és képviselőkkel. 1927 július 14-én a prágai parlament a reformot megszavazta és ezzel Kárpátalja, s vele Ungvár autonómiáját teljesen eltemette vagyis az önkényuralmat a csehszlovák kormány

odáig vitte, hogy magát a Saint-Germain-;i szerződést félretette, nemlétezőnek, hatálytalannak tekintette nem gondolva arra, hogy ezzel elvesztette a jogalapot, amellyel tíz évvel előbb Kárpátalját megszerezte.

E törvényt 1928 július 1-én életbe is léptették, anélkül, hogy még ebben a békeszerződés-ellenes törvényben is előírt, látszólagos népakaratnyilvánítás végett a választást előzetesen megtartották volna.

Itt kell megemlíteni azt az érdekes körülményt, mely szerint Ungvár mindjárt az államfordulat után „fővárossá” lépett elő és 1919-től élvezte a közigazgatási reform életbeléptetéséig a „főváros jogait”. A közigazgatási reform életbeléptetése előtti időben azonban Munkács riválisként lépett fel és hol nyíltan, hol titokban azon mesterkedett, hogy magát tegye Kárpátalja fővárosává. E kérdés körül egész sajtóharc fejlődött ki. A R. M. H. 1927 február hó 2-iki száma meggyőző érvekkel mutatott rá Ungvár szerzett jogaira és a fővárossá tétellel kapcsolatos áldozatokra, melyeket elsősorban az őslakos magyarság érzett meg. „Ungvár lett az a város, melyet mint fővárost legtömegesebben szálltak meg a csehek, elfoglalva minden elfoglalható helyet úgy a hivatalokban a kidobált régi tisztviselők helyét, mint a lakásokat. Ennek a tömeges invázióknak „áldásait” még ma is „élvezzük”. Még ma is élénk emlékezetünkben vannak azok az igazságtalanságok, melyeket egyes csehek — hatósági segédlettel — elkövettek rajtujnk, amikor lakásainkból kidobáltak, üzlethelyiségeinket elrekvirálták, magunkat a szabad ég alá vagy nedves hideg odúkba száműztek, mert a „felszabadulás” nagy pillanatában felforrósodott mámor a fejükbe szállt és élni, jól élni, felelőtlenül éjjii akartak... Munkácsnak fogalma sincsen arról, hogy mennyi égbekiáltó igazságtalanságot, hatalmi önkényt, felelőtlen elemek atrocitásait, üldöztetést, bebörtönzést kellett elviselniök az ungváriaknak, mert a sors kegye fővárossá szemelte ki ezt a kicsi, jobb sorsra érdemes

vidéki kultúr- és gazdasági gócpontot. A munkácsiak nem is tudják felmérni azt a tőlünk kicsikart áldozatokat, amiket az ungváriaknak hozniok kellett azért, hogy fővárossá lett”.

De nemcsak a sajtó, hanem egész Ungvár megmozdult annak érdekében, hogy ha már egyszer belekényszerítették, hát továbbra is főváros maradjon. Viharos népgyűléseket tartottak, félnapos sztrájkokat rögtönöztek. Hivatkoztak arra, hogy Ungvár a kormány által önként adományozott fővárosi címet nem csak felvette, hanem annak jellegét komolyan is vette. Anyagi erejét meghaladó berendezéseket tett a város, az iparosok és kereskedők fővároshoz illő beruházásokat tettek üzleteikben. Lehet-e ezt könnyelműen veszélyeztetni, cinikusan megsemmisíteni, egyik napon fővárossá előléptetni, amikor pedig éhez igazodik és rendezkedik be a polgárság, akkor egy másik szép napon félretenni, egzisztenciákat romlásba taszítani? E nagy port felvert harcnak az eredménye az lett, hogy végül Ungvár maradt továbbra is Kárpátalja fővárosa.

Ha az elnemzetienítés szempontjából vizsgáljuk a közigazgatási reformnak Ungvárra és az őslakos magyarságra visszaható jelentőségét, akkor az összegezésnél szomorú, lesújtó eredményt kapunk. Mint főváros, majd mint tartományi székhely rengeteg új hivatalt kapott, ezer meg ezer új cseh tisztviselővel, mi által a város csehszlovák jellege automatikusan megnövekedett. Itt Ungváron több cseh volt, mint más hasonló szlovenszkói vagy kárpátaljai városban. Ez a csehek javára állandóan növekvő arányszám, az amugyis kiüldözött, megtépázott maradék őslakos Magyarország arányszámát mélyen leszállította (de távolról sem 17.78o/o-ra, amint az 1930 évi népszámlálás eredménye mutatta), ellentálló erejét lényegesen csökkentette. A közigazgatási reform életbeléptetése után Ungvár meggyorsult ütemben kezdett fejlődni, hatalmas paloták nőttek ki a földből a „Galgó” nevű városrészben, új negyedek alakulnak, új utcák szület-

nek, lüktető élet keletkezik, megváltozik teljesen a régi Ungvár képe, valóságos „fővárosi” jelleget nyer fényes kirakataival és fellendült forgalmával, a lakosság száma is megkétszereződött, de ez az óriás iramú fejlődés a cseh beözönlés folytán — sajnos — a magyarság még nagyobb arányú háttérbeszorítását, megmaradt erőinek gyengítését jelentette. Tüneményesen fejlődött Ungvár, de csak a cseheknek, a fejlődés minden stádiuma az ő erőik, érdekeik kiépítését és az ő kényelmüket szolgálta. Az ungvári magyarságnak éppen ezért kétszeresen nehéz harcot kellett folytatnia és védeni pusztá létét az elnyomó és veszedelmesen növekvő csehszlovák elemmel szemben, melynek minden törekvése odairányult, hogy a magyar nyelvet száműzze először a hivatalokból, azután az egész közéletből.

Ha csak az 1926-ban megjelent nyelvrendelet szellemét vizsgáljuk, mindjárt tiszta képet nyerünk a csehszlovák uralom nyelvi téren megnyilvánuló, közigazgatási elnyomó törekvéseiről. E nyelvrendelet megjelenése nagy elkeseredést váltott ki Ungvár város őslakos társadalma körében. Az 1920. februárjában hozott nyelvtörvénnyel kapcsolatosan megbízott a kormány azzal, hogy annak életbeléptetéséről rendelkezék. Hat esztendőre volt szükség, hogy a kormánykoalíció végre megállapodást létesítsen e kérdésben. A kérdés rendezésétől remélte a kisebbségi magyarság, hogy a kiadandó rendelet enyhíteni fog a törvény rendelkezésén. Azonban ennek az ellenkezője történt. A kormány a végrehajtási rendeletet úgy szövegezte meg, hogy a nemzeti kisebbségek az államnyelvet mindenütt kötelesek /elfogadni, viszont a hatóságok a nemzeti kisebbségek nyelvét csak kivételes esetekben és helyen fogadják el. A végrehajtási rendeletben a kormány teljesen a nemzeti állameszme alapjára helyezkedett és ezzel az őslakos kisebbség jogait annyira korlátozta, amennyire csak lehetett.

A csehek soha nem voltak hajlandók lemondani a cseh nemzeti állam eszméjéről, elfelejtették a bölcs

csehszlovák államférfiak, hogy Csehszlovákia nem nemzeti, de *nemzetiségi* állam. Hogy mennyire elfelejtették és céltudatosan igyekeztek a cseh elemet túlsúlyra juttatni, igazolja az Ungváron és egész Kárpátalján állandóan felszínen tartott orosz nyelvi harc-csal szemben kinyilatkoztatott álláspontjuk.

Köztudomású tény volt, hogy a nagyorosz és ukrán nyelvi irányzat küzdött egymással életre-halálra. Az orosz nyelvű iskolákban valóságos káosz uralkodott, mert a tanítás nyelve aszerint volt nagyorosz vagy ukrán, amilyen álláspontot foglalt el a nyelvi káoszban az illető tanító. A megszállás utolsó éveiben annyira tarthatatlan lett a helyzet, hogy megszavazták városonként, helységeik szerint az iskolákat, hogy milyen irányzatú orosz nyelvet óhajtanak tanítási nyelvvül elfogadni. További fejtegetése e kérdésnek nem tartozik ide. Csupán azért érintettem ezt a kérdést, mert e nyelvi harcokkal kapcsolatosan a „Cseszké Szlovo” c. lap 1931 október 21-iki számában orcaipirítóan dicsekszik, melyben világosan elárulta Prága a nemzetiségekkel szemben megvalósítandó szándékait. „A Kárpátalján dúló orosz nyelvi harc egészen jól malmunkra hajtja a vizet, s így eszünk ágában sincs megszüntetni vagy nyugvópontra juttatni.” Majd Ungvárra vonatkozólag így folytatja: „Uzshorodnak a közigazgatási főhivatalok székhelyéül való választása bizonyos mértékben a nemzetiségi viszonyok fejlődésének is irányt adott. Az állami hivatalnokok betódulása következményeképen az általános érintkezési nyelv a cseh lett. Uzshorod nemzetiségei közül a cseh elem a legszámosabb és a legeggyöntetűbb¹. Csehül különben az egész országgrészben megértik egymást az emberek. Ha így haladunk tovább, akkor Prága ezidőszerinti gondjai, a nagyorosz és ukrán problémák néhány generáció múlva teljesen tárgytalanok lesznek.”

Ilyen intézkedések és előrelátó, messzicélú nemzeti aspirációk mellett naprólnapra igyekeztek kiszorítani az őslakos magyarságot és nyelvét a

hivatalokból, a közigazgatás egész területéről. Általános és állandó nyelvi sérelem tárgyát képezte Ungváron a kerületi bíróságon tapasztalt anomália, mely szerint az őslakos magyarok nem tudták magukat megértetni. Volt ott cseh és nagyorosz vizsgálóbíró, de magyar nem volt. Hiába tartották napirenden a panaszt, hogy az ungvári kerületi bírósághoz magyarul beszélő vizsgálóbíró is kineveztessek, a panasz nem nyert jogorvoslást.

Egy alkalommal Hadzsegát, az ungvári törvényszék elnökét meginterjúvolta egy lapszerkesztő, hogy adjon felvilágosítást arra vonatkozólag, miszerint az árverési hirdetések miért csak a cseh és ruszin nyelvű lapokban jelennek meg? „A nyelvi kérdés nagyon érzékeny pont, ebben nem nyilatkozhatom” válaszolta a törvényszéki elnök.

Hogy mennyire igyekeztek kiszorítani a magyar nyelvet a városi és a tartományi közigazgatás minden területéről és ennek keresztülhajszolása végett még erőszakos lépésektől sem riadtak vissza a magasabb fórumok, a törvény őrei, hitelesen igazolja R. Vozáry Aladár kárpátaljai tartomány gyűlési képviselővel történt, annak idején nagy port felvert eset, mely szerint az ungvári rendőrigazgatóság eljárást indított R. Vozáry Aladár ellen, mivel az Ungváron lefolyt tartománygyűlésen figyelmeztetés ellenére is magyarul beszélt a szömegvonás után is folytatta magyarnyelvű felszólalását, míg csak ki nem vezették a gyűlésteremből. És Vozáry esete élesen rávilágít a nyelvrendelettel kapcsolatosan előállott lehetetlen állapotokra. Ugyanis R. Vozáry Aladártól azért vonták meg a szót, mert magyarnyelvű hozzászólása Kárpátalja olyan területét érintette, ahol nem volt érvényben a magyar kisebbségi nyelvjog. Ha jól emlékszem, a Latorcza szabályozásáról volt szó és az országos elnök azzal a nevetséges indokolással ültette le Vozáryt, hogy e tárgyhöz nem szólhat hozzá magyarul, mert ja Latorcza kérdéses szakasza nem magyar nyelvrületen folyik. A dolog fináléja az lett, hogy az ung-

vári rendőrigazgatóság az 1937. április 1-i ungvári tartománygyűlésen okozott rendzavarás címén R. Vozáryt 500 cs. koronára, vagy két napi elzárásra változtatható büntetésre ítélte.

A vezető cseh főtisztviselők — kik néhány országtól eltekintve mind csehek, történelmi országbeliek voltak, egyenesen üldözték azokat a tisztviselőket akikről kiderült, hogy az őslakos magyarsággal érintkeztek, vagy megértéssel viseltettek. Klíma dr. ungvári tanügyi referenst 1937-ben áthelyezték Ungvárról Prágába. A kiszivárgott hírek szerint felfelé bukását az idézte elő, hogy őslakos társadalmi személyekkel érintkezett és többször lehetett magyarokkal együtt látni, amit felettes hivatalos hatósága rossznéven vett tőle és sok kellemetlenséget okoztak neki s végül is felfelé buktatva elhelyezték Ungvárról. Felsőbb utasításra nem fordulhattak megértéssel a fellelős pozícióban levő tisztviselők az őslakos magyarság felé, mert állásával játszott vagy pedig örökre elvágta további előrehaladásának útját. Ilyen módszerrel szorították ki az őslakos magyarságot és nyelvét a közigazgatás minden területéről az országos-, járási-, adó-hivatalokból, postáról, vasútról, betegbiztosítóból, állami üzemekből, kórházból, sőt az anyakönyvi hivatalokból is.

Az országos hivatal vezető tisztviselői között nem volt egyetlen magyar sem. Járásfőnök, főjegyző csak cseh vagy szlovák, esetleg orosz lehetett. Ha véletlenül őslakost ültettek be bizonyos pozícióba, az őslakos polgárság ezt sem köszönte meg, mert az illető ú. n. kormányzolgálatos aktivista magyar, jobban szólva gyászmagyar volt, ha pedig egész furcsa véletlenből nem volt ilyen, akkor mélyen hallgatnia kellett, nem adhatott hatékonyan kifejezést nemzeti érzésének és tőrnie kellett a csehszlovák uralom céltudatosan elnyomó nemzetiségi politikáját.

Hogy mennyire igyekeztek kiszorítani az őslakos magyarságot és nyelvét, álljon itt néhány példa a sok közül. A betegsegélyző intézetbe

Riozsy pal országos elnök nevezte ki annak vezetését. 72 név szerepelt a betegsegélyző kinevezésekkel kapcsolatosan, de a Bohumilok, Milánok, Vojtechek és Vladimirok között alig szerepelt egy-két magyar név. Ellenben ott volt Zajic csehszlovák agrárpárti képviselő és Visinyovszky Milán titkár stb. A legszemérmetlenebbül mellőzték ez autonómnak nevezett közintézményből az őslakos magyarságot. 1936 februárjában a kórház vezetősége pályázatot hirdetett egy közkórházi ellenőri állásra. A pályázatra többek között egy számviteli vizsgáló bíró őslakos tisztviselő is beadta pályázatát, ennek dacára nem ő, hanem, olyan tisztviselő nyerte el a pályázatot, akinek számviteli vizsgálója nem volt. A magyarázat egyszerű, a mellőzött és teljes kvalifikációval bíró őslakos, a szerencsés pedig történelmi országbeli idegen volt. Egy országos hivatali referens 1930-ban az ungvári anyakönyvi hivatal megkerülésével utasítást adott az anyakönyvi nyomtatványokat készítő nyomdának, hogy az anyakönyvi hivatalnál szükséges nyomtatványokat kizárólag cseh és orosz nyelven készítse el. Ezt a törvénytelen eljárást követte egy másik sérelem, mely szerint az anyakönyvbe nem azon a nyelven kerültek be a nevek és adatok, amint azt bediktálták, hanem minden esetben szlávul, sőt a régi magyar anyakönyvek alapján a felek részére kiadott anyakönyvi kivonatokat is cseh nyelven állították ki, s „eredeti”-ként írták alá. így lettek a magyar Jánosokból Jan-ok, a Bélákból Vojtechjek, a Lászlókból Vladiszlav-ok stb. Ez az eljárás az anyakönyvi hivatalnál annál sérelmesebb volt, mert az őslakos magyarságra nézve amúgy is sérelmes nyelvrendelet 55-ik §-ának intézkedésével ellenkező utasítást tartalmazott.

Mert a hivatalokat betöltő személyek 98%-a idegjen, csehszlovák elemekből rekrutálódott, az ügyesbajos dolgaival odaforduló őslakos magyarságot könnyen elintézték és sokszor olyan §-ok alapján utasították el, amelyek éppen a kérelmezők érdekeit támasztották alá.

Amikor az 1930. évi népszámlálás után a magyarság létszámát Ungváron mesterségesen 17.87 százalékra csökkentették, Szekerka főjegyző még a cseh-orosz-magyar feliratú utcatáblákat is el akarta tüntetni és két-nyelvűvé, cseh-oroszra változtatni. Alig sikerült a magyar ellenzéki pártoknak összefogva a többi ú. n. magyarnyelvű, és cseh kormányt támogató pártokkal a sovinizmusáról közismert főjegyzőnek a magyar őslakosság és a magyar nyelv ellen törő indítványát leszavazni.

Szólni kell még itt röviden a közigazgatás legfőbb vezetőiről, a kormányzókról és alkormányzókról; Első tulajdonképeni kormányzója Kárpátaljának, a már előbb említett Beskyd Antal volt, akit 1923 november 18-án neveztek ki és pályafutása a kárpátaljai népek sorsával űzött cseh szemfényvesztésnek egyik szomorú fejezete. Beskyd ugyanis vállalkozott arra a szerepre, hogy kifelé a külföld előtt úgy tűnjék fel, mint az őslakos ruszin nép köréből való kormányzó, aki így az autonómia megvalósulásának egyik legjobb biztosítója; befelé azonban nem volt annyi joga, hogy egy könyör adomány gyűjtési engedélyt adjon ki, s mikor ezt egyszer nagymerészen megpróbálta, a mellé kinevezett cseh alkormányzó legkomolyabban leintette és ezirányú intézkedését megsemmisítette. Beskyd nem átallotta népének jogait kijátszani ép úgy, amint nem átallotta ezt 1919 február 17-én Parisban megtenni, amikor — mint már láttuk — szintén megbízás nélkül nyilatkozott. Utóda Hrabár Konstantin városi polgármester lett, aki viselte ezt a magas, de jóformán semmi hatalmat nem jelentő közjogi méltóságot egészen az 1938 októberében bekövetkezett cseh válságig, amikor Benessel együtt ő is lemondott. Mint elődje Beskyd Antal, úgy ő is csupán a cseh hatalmi politika érdekeit; szolgálta és báb volt a központi csehszlovák kormányzat kezében. A tényleges politikai hatalom tulajdonképen a kormányzók mellé kinevezett cseh nemzetiségű alkormányzók kezében volt. Három alkormányzója volt

Kárpátaljának: Ehrenfeld, Rozsypal és Meznik. Az első rövid ideig működött, annál tovább azonban Rozsypal, akinek nevéhez fűződik a hírhedt Rozsypal-rezsim, melyet keservesen megérezett Ungvár város és Kárpátalja őslakos társadalma. Működésére hosszan nem térhetünk itt ki, csupán 1937 január 1-én nyugalmába vonulásával kapcsolatosan a R. M. H. január 1-i számában megjelent, s működését találóan jellemző refleksiókat idézem. „Rozsypalban sokat vesztett a csehszlovák agrárpárt, mert mint pártember, működése legkisebb megnyilvánulásában is szívesen adott helyt pártérdekeknek az általános érdek, a köz rovására. A cseh agrárpárt zöld igazolványával sok minden elérhető volt az ungvári országos hivatalban. A cseh agrárpárt hihetetlen súllyal nyugözte le Ungvár és egyben Kárpátalja közigazgatási hivatalait. A járási főnökségtől kezdve, a jegyzői hivatalokig, minden szerv és minden hivatalnok a cseh agrárpárt érdekeit szolgálta ki elsősorban. Megdöbentő állapot! Rozsypal alkormányzó és egyben országos elnök személyében olyan ember távozik Ungvár főváros és Kárpátalja éléről, akinek a magyarok semmit sem köszönhetnek” fejezte be objektív megállapításait a harcias, bátor ellenzéki magyar lap.

Rozsypal utódját dr. Mezniket 1937 január 9-én iktatták be alkormányzói és országos elnöki méltóságába. Nyilatkozatában ugyan kijelentette, hogy part-es nemzetiségi különbség nélkül mindenkinek rendelkezésére áll az ungvári országos hivatal, azonban ezzel az objektívnek látszó nyilatkozattal szemben, beszéde másik felében szólott államalkotó és államellenes pártokról, amivel elárulta és később be is bizonyította, hogy az őslakos magyarsággal mégsem akarja az egyenlő elbánás elvét alkalmazni és továbbra is marad a pártigazolvány-rendszer (R. Vozárytól az említett tartománygyűlésen ő vonta meg a szót).

Végezetül leszögezhetjük, hogy Ungváron, Kárpátalja fővárosában az egész közigazgatási életben kirakatpolitikát űztek a csehek, csak úgy, mint prá-

gai kormánykörök országos viszonylatban, kifelé túl-méretezett hatalmi túltengéstől vezetve többet mutatni és nem a valóságot mutatni a külföld; előtt, befelé pedig hitegetni, ígéretet, de soha nem teljesíteni. Kirakatpolitika tehát azt jelenti: a mindent ígéretések nem teljesítésének, s ebből folyólag aíz öslakos elemek elnyomásának és végeredményben elnemzetlenítésének politikája.

Városi önkormányzat felfüggesztése, kormánybiztosi rezsím, községi választások, városi közigazgatás.

Már előbb érintettem az állam változással kapcsolatban Moys zsupánnak a városi közigazgatást alapjaiban érintő rendelkezését, mely szerint annak képviseletét 1919-ben feloszlatta. 1923-ig semmiféle választás kiírva nem volt, s így a városi közigazgatásba, mely a polgárság autonóm joga — az öslakos) társadalom nem szólhatott bele. Az 1924. év elején lefolyt községi választásokig eleinte közigazgatási bizottságok, majd ideiglenes kormánybiztosi teendőkkel megbízott személyek intézték a város és az öslakosság ügyeit. (Ideiglenes kormánybiztosi teendőkkel megbízottak voltak: Zselvtay későbbi zsupán, Sztripinszky M. és Bacsinszky E.).

1924 elején folyt le az első ungvári községi választás, melyen a szövetkezett magyar ellenzéki pártok fölényes győzelmet aratva, 13 képviselőjükkel a szavazatok 280/0-át kapták meg és mint legnagyobb párt foglaltak helyet a városi tanácsban. Azonban a megválasztott képviselőtestület alig működött néhány hónapig, mert Zselvtay, akkori zsupán, 1924. szeptember 17-én az 1886:XXII. t.-c. 61. §-a alapján magyarozott indokolással a képviselőtestületet feloszlatta és kormánybiztossá Hrbek Jan, cseh erdőfőtanácsost nevezte ki. Ezzel kezdetét vette az ungvári városházán a hírhedt Hrbek rezsím, mely a hivatali túlkapások egész sorozatát követte el és dicstelen működése az 1927 október 16-án megejtett községi

választásokig tartott. Hrbek minden hivatali ténykedése az őslakos magyar lakosság érdekei ellen irányult. Ungvár őslakos társadalma mindent elkövetett a több mint három évig tartó kormánybiztosi rezsim megszüntetésére, memorandumot szerkesztettek, érveltek, kilincseltek, de eredmény nélkül. A R. M. H. szerkesztője 1926 márciusában megjelent Zseltevay zsupánnál és meginterjúvolta a képviselőtestület összehívását illetőleg. A zsupán válasza az volt, hogy a választmány (vybor) összehívása egyelőre nem aktuális. Az állapotok nem változtak meg. A képviselőtestület feloszlataása óta nem történt olyan esemény amely garanciát nyújtana, hogy Ungvár főváros választmánya a törvényes keretek között tudna funkcionálni. 1926 júniusában Árky Ákos, a magyar pártok ügyvezető elnöke és Kaminszky József keresték fel küldöttségileg dr. Zseltevay zsupánt, a kormánybiztosi rezsim megszüntetése és a városi képviselőtestület összehívása ügyében. Zseltevay zsupán és a küldöttség között hosszabb vita indult meg, melyet ac zsupán e szavai fejeztek be: „Nem is tudom van-e jogom a választmányt összehívni?”

A Hrbek-féle kormánybiztosi rezsim olyan súlyllyal nehezedett rá a város polgárságára, hogy már a kormánypártok is kezdték követelni Ungvár önkormányzatának visszaállítását. Dr. Zsidovszky pénzügyi tanácsos mondott éles beszédet a kormánybiztosi rezsim ellen. Kiemelte, hogy a községi törvény csak államérdek vagy községérdek veszélyeztetése esetén (forradalom, statárium) engedi meg a községi önkormányzat felfüggesztését. Ezzel szemben Ungváron a képviselőtestület feloszlataására nem volt szükség, illetőleg annak feloszlataását sem állami, sem községi érdek nem követelte. A kormánybiztos hatáskörét túllépte, amikor folyó ügyek intézésén túl, a polgárok zsebébe irányuló tervek megvalósításaába fogott. Első intézkedése volt a kormánybiztosnak, hogy a régi munkabíró tisztviselőket nyugdíjba küldte, — fiatal, 40 évet alig meghaladó tisztviselőkről volt szó — s

ezzel elérte azt, hogy a város nyugdíjkiadása félmillió koronára szökött fel. Rámutatott részletesen a kormánybiztosi rezsim gazdálkodásából eredő anyagi károkra (a gazdasági étellel kapcsolatosan részletesen tárgyalom), de utalt ezzel egyidejűleg az erkölcsi károkra is és leszögezte, hogy a kormánybiztosi rezsim úgy gazdasági, mint erkölcsi szempontból mélyen sérti Ungvár város polgárságának érdekeit, s ezért a képviselőtestület mielőbbi összehívását javasolja.

1926 október havában Ungvár város öszspolgársága is megmozdult, memorandumban tiltakozott a városi közigazgatás diktatúrája ellen és követelte az önkormányzat visszaállítását. „Midőn már türelmünk végkép elfogyott és megtelt a pohár, emeljük fel aggódó polgárokhoz illően tiltakozó szavunkat ez elnyomó, absolutisztikus rendszer ellen, kérve, sőt követelve, adják vissza alkotmányos jogunkat és autonómiánkat. Hrbek kormánybiztos nem látja és nem akarja tudni a mi nagy bajainkat. Ő tud nagyarányú befektetéseket eszközölni az adófizető polgárság rovására, de nem tudja, vagy nem akarja tudni, hogy bennünket, adófizető polgárokat a rossz gazdasági helyzet, az ipari, a kereskedelmi pangás, továbbá a súlyos és nagy adók csaknem mindenünkből kifosztottak és teljes anyagi romlásnak nézünk elébe. Mi tehát Ungvár város öslakos polgársága, csaknem teljes számban járulunk Alkormányzó úr elé, hogy adja vissza alkotmányos életünk legfőbb kellékét, a városi önkormányzatot és rendeltesse el a választások azonnali kiírását. Amennyiben kérésünk meghallgatásra nem talál, még attól sem riadunk vissza, hogy orvoslást keresve jogos kérésünket a legmagasabb fórumokhoz is eljuttassuk. Ungvár város adófizető polgársága.”

E bátorhangú memorandumnak semmi pozitív eredménye nem volt. Az egyre nyomasztóbb hangulatot híven tükrözi a R. M. H. 1926 november 19-iki számának vezércikke, melyben a csehszlovák városok szövetsége kiküldötteinek november 18-iki Ung-

várra érkezése alkalmából így ír: „A delegált vendég urak csalódnai fognak ha azt gondolják, hogy Ungvár is beletartozik azoknak a városoknak a sorába, melyek élvezik az önkormányzat minden előnyét. Csalódásuk nagy lesz, mert ők a demokrácia élető légköréből jöttek ide a sötét gyarmati szellem birodalmába. Talán egy sincs köztük, aki olyan várost képviselne, melynek önkormányzatát kérlelhetetlen hatalom felfüggesztette volna, hogy az átkos abszolutizmus szellemével nyomorítsa agyon a város kulturális, közigazgatási és gazdasági életét Sajnos Ungvár már több éve szenved a kormánybiztosi rezsim közvagyonot pusztító, elnyomó városi közigazgatást folytató nyüge alatt. A felsőbb hatóságok a törvény legdurvább megsértésével tartják fenn ezt az abszolutizmust, csak azért, hogy a prágai cseh centralista soviniszta politika terveit annál könnyebben tudják keresztülhajszolni.”

Az abszolutisztikus rendszernek végre is több mint három évi harc és szenvedés után az 1927 október 16-iki községi választás vetett véget.

E választás alkalmával intézte a csehszlovák! centralista politika a zsidóság nagyrészének megnyerésével az első rohamot a magyarság ellen, mindent elkövetve, hogy annak egységét megbontsa. Már szeptember havában megindultak a választás előtti csatározások. Gyanús pénzekből egészen földhözragadt szegény emberek is pártokat és lapokat alapítottak. Cél: a magyarság egységének lehető sok részre bontása. A zsidópártok között sikerült megegyezést létesíteni és így ezek is önálló egységes listával indultak la harcba kimondottan zsidó érdekekért.

A zsidóság e megváltozott magatartásával kapcsolatosan a R. M. H. 1927 szeptember 18-iki számában dr. Korláth Endre magyar képviselő nyilatkozattételre hívta fel Kreisler Géza ungvári ipartársulati főnököt, aki „Polgár” című lapot alakítva dr. Bródy Miklóssal, az ungvári kereskedelmi csarnok elnökével

együtt hátatfordított az őslakos ellenzéki magyar politikának, cserbenhagyta azt az őslakos ellenzéki táborot mely Kreisler Gézát 1924-ben a főváros képviselőtestületébe beküldte és egy polgári megélhetést biztosító állásba, az ipartársulati főnökségbe segítette. Egy héttel később Korláth Endre szemére lobbantja dr. Bródy Miklósnak a magyarság cserbenhagyását „Ez az eljárásod — írja — mindig csúnya lett volna, de annál csúnyább ma, amikor az itteni magyarság kilencéves élet-halál harcában eljutottunk odáig, hogy Európa és az egész világ szeme felfigyelt az itteni magyarság vergődésére, amikor ha nem is hivatalos európai közvélemény, de a nemhivatalos világ kezdi meglátni azt a nagy igazságtalanságot, mely velünk történt és történik. Ti akkor hátbatámadjátok azokat a magyar pártokat, amelyeknek munkája tette lehetővé, hogy a magyarság igazságát kezdik megismerni és segítségére siettek a kormánynak, hogy az veletek és általatok, a ti segítségetekkel bemutatassa az európai közvélemény előtt, hogy itt nincsen számbavehető magyarság, hogy a magyar pártok sérelmei, panaszai nem igazságosak, mert hiszen a magyarság meg van elégedve, jólétben, nyugodtan, boldogan él, hiszen a cseh kormányt támogató pártokban helyezkedik el és ott hagyja az általatok is újabban illojálisnak, irredentának kikiáltott magyar pártokat...”

„Sokan úgy hiszitek, — fejezi be a zsidók vezetőihez intézett nyílt levelét, — hogy ez a vergődő nemzeti kisebbség már nem képvisel hatalmat. Tévedtek, mert ez még mindig hatalmas, eleven erő, mely előbb vagy utóbb, ma vagy holnap, de tényleges hatalom lesz, hogy kivívja emberi jogait, jussát. Biztos vagyok benne!!”

A zsidóság pálfordulása mégis bekövetkezett, lassan elhagyják a magyar kádereket és az uralkodó csehszlovák hatalomhoz orientálódnak.

A magyar pártok azonban méltóképen felkészül-

tek a harcra. A Magyar Nemzeti és a Keresztény Szocialista Párt egységes listával indult a községi; választási küzdelembe. Ez az összefogás létkérdést jelentett a gombamódra keletkező kis pártok bontási kísérleteivel szemben. A legtöbb párt nem is akart mást, mint a magyarságot gyengíteni. Mióta a csehszlovákiai zsidóság nagy része a magyarságtól elszakadva külön politikai utakra tért, azóta a magyar pártok helyzete megnehezedett. Mindkét párt Ungvár őslakos és magyar polgárainak színejavát foglalta magába, akik a város gerincei voltak, akiknek vállain nyugodott minidig a legnagyobb közteher, akikre e város minden lakója nyugodt lelkiismerettel bízhatta a főváros közigazgatásának és gazdálkodásának menetét.

A választások előtt egész komédia folyt. Mindenki pártot alapított. Még a cigányok is pártot alapítottak, listát nyitottak, csak a magyarság gyengüljön. Az október 16-án megtartott választáson azonban a magyarság megállta a helyét és 11 képviselőjével ismét a város első pártja lett. De az 1924. évi községi választáshoz viszonyítva (akkor 13 képviselő) két képviselőt a zsidók egyrészének elfordulása miatt elveszítettünk. Az összes szavazatok száma 9169 volt, melyek a tizenkét párt között a következőképen oszlottak meg:

Cseh nemzeti szocialista párt	550 =	3 mandátum
Kommunista párt	2031 =	9
Cseh gazdasági párt	1062 =	5
Szoc. dem. párt	160 =	1
Ker. szoc. és Magy. nemzeti	2343 =	11
Autonom földműves szövets	156 =	0
Iparos, kereskedő párt	272 =	1
Ház- és szőlőtulajd. pártja	97 =	0
Orosz párt	70 =	0
Egyesült zsidó pártok	1350 =	7
Egyesült kormánypártok	783 =	4
Kiskeresk. és kisiparos párt	295 =	1
	9169 =	42 mandátum

Az 1927. évi községi választáson tehát a magyarság a leadott szavazatok 24%-át kapta meg. Ha ehhez vesszük azt a tényt, hogy a magyar nyelvű kormánytámogató pártok, a zsidó és a kommunista, a szoc. dem., a kereskedő és iparos pártok az őslakos magyarok soraikat megbontva a leadott magyar szavazatok 42—43 %-át elvették tőlünk, nyilvánvaló, hogy Ungváron a lakosság 56—57%-a őslakos magyar a cseh államszim nyolcadik esztendejében is.

A magyar pártok győzelme a községi választáson magával hozta volna, hogy a polgármesteri széket e párt tagjaiból töltsék be. Ezt a szégyent azonban a csehszlovák uralkodó elem el nem bírta volna viselni. Ezért csak egyik alpolgármesteri állást engedték a magyaroknak.

Az alpolgármesteri tisztségre az egyesült magyar pártok választmánya Gaár Ivánt jelölte, aki évtizedes városi, közeleti tevékenysége mellett a cseh éra alatt már ezideig is mint ellenőrző, az őslakos polgárság köztulajdonára felügyelő városatya tűnt ki. Közeleti működésben, a város magyar ügyének védelmében senkinek sem volt annyi érdeme mint neki és senki sem dolgozott oly fáradhatatlanul az abszolutizmus megszüntetésén.

Röviden rámutatok még arra, hogy a cseh terrornak és elnyomó törekvésnek milyen légkörében kellett az őslakos magyarságnak kiharcolni a választáson elért győzelmet. Rendszeresen bevett szokás volt a városnál, hogy a választási névjegyzékből sokan kimaradtak különféle jogcímenek. A kimaradtak 98 %-a őslakos magyar volt, ami híven jellemezte a városi főjegyzői hivatal munkáját. De ha nem hagytak ki valakit a választók névjegyzékéből, még mindig nem volt teljesen bizonyos abban, hogy szavazati joga van, mert ki volt szolgáltatva! a felszólamlás! bizottság önkényének.

Első példa erre éppen az 1927. évi választók névjegyzéke ellen emelt óvás. Egy cseh nemzetiségű, Trupka nevű vasúti pályaőr kifogást jelentett be, amely

ben több őslakó választó törlését követelte az összeállított névjegyzékből arra való hivatkozással, hogy az illetők idegen állampolgárok. Amint kiderült, az „államalkotó” vasúti őr bizonyos körök eszköze volt. A rendőrség — természetesen — megerősítette a kifogásokat és bár az ellenzéki magyar tagok ránutattak arra, miszerint a rendőrségnek nincs joga megállapítani senkiről, hogy idegen állampolgár-e vagy sem, mégis szenvedélyes vita után a felszólalási bizottság elnöke Trupka vasúti pályaőr kifogásainak elbírálását szavazás alá bocsátotta. Az őslakosság képviselői kisebbségben maradván, kénytelenek voltak passzív tanúi lenni annak, hogy az államalkotók milyen gyönyörrel szavazták meg az őslakosok egymásutáni törlését.

Ilyen választási előzmények után 1927 november 21-én ült össze majdnem 4 évi intervallum után, Ungvár első képviselőtestületi gyűlése, melyen Gaár Iván fentebb említett legkomolyabb ellenzéki jelölt 11 szavazattal első alpolgármester lett. Főpolgármesterré az egyesült kormánypárti képviselők Hrabár Konstantin gör. kath. lelkészt választották meg, míg másodpolgármesterré dr. Marki cseh bírósági tanácsost.

A tényállás azonban itt a város vezetésénél is az volt, amit láttunk országos viszonylatban, hogy a cseh kormányzó adta a direktívákat és a kormányzó háttérből való csendes szemlélője volt a dolgoknak, akinek esetleges intézkedését a cseh kormányzó rendszerint megvétózta. Hrabár független ruszin főpolgármestert is dr. Marki másodpolgármester irányította. A főpolgármester háttérben maradt és Marki, a cseh nacionalista alpolgármester adta a direktívákat. Ugylátszik a cseh centralista pártoknak nem volt eléggé megbízható Hrabár, ezért kellett mellé a bizalmi szerepet betöltő Marki, aki összeállva a főjegyzővel, több esetben vétót emeltek a főpolgármester intézkedései ellen.

Négy év múlva 1931 szeptember 27-ére tűzte ki

a kormány Ungváron az esedékes községi választást. Az őslakos magyarságra nézve nyomott hangulat jegyében indult meg a választási küzdelem, tekintettel arra, hogy bár még nem publikálták ez évben az 1930. évi népszámlálás eredményét, de a fáma azt suttogta, hogy a magyarság arányszámát 17.87 százalékra csökkentették.

A választás eredménye azonban — ha visszaseést is mutatott az előbbi választásokkal szemben, — a beállott és megváltozott idők között a magyarságnak nem hozott komolyabb meglepetést, amennyiben 2123 szavazattal továbbra is a város legnagyobb pártja maradt. Bár a választási előkészületeknél, a névjegyzék összeállításánál ez alkalommal is az önkényeskedések sorozatát követte el Szekerka főjegyző az őslakos magyarság rovására, az összes leadott szavazatok száma 10.220 volt, mely 19 párt között a következőképen oszlott meg:

Magyar pártok	2.123 = 9 mand.	Orosz pártok szöv.	261 = 1 mand.
Kommunista	1.059 = 9 „	Városi gazdasági	256 = 1 „
Zsidó párt	830 = 4 „	Szoc. dem. iparos	
Nemzeti szoc.	662 = 3 „	és kereskedő	252 = 1 „
Cseh agrár	589 = 3 „	Zsidó néppárt	250 = 1 „
Cseh szoc. dem.	588 = 3 „	Csehszl. gazdas.	234 = 1 „
Orth. zsidó párt	512 = 2 „	Nemzeti demokr.	228 = 1 „
Csehszlov. munkás szakszerv.	360 = 1 „	Magyar szoc. demokrata	186 = 0 „
Her. néppárt	340 = 1 „	Iparos és keresk. kultúregyesület	85 = 0 „
Közfárs. iparos és kereskedő	338 = 1 „	Kisiparosok szöv.	67 = 0 „

Mint kitűnik a választás statisztikai adataiból, az egyesült magyar pártok az 1924. évi 13, az 1927. évi 11 képviselővel szemben 1931-ben 9 mandátumot szereztek. Minél jobban befészkelte magát itt a csehszlovák uralom, annál inkább fokozatosan csökkent a magyarság arányszáma. Jellemző az állapotokra, hogy míg 1927-ben csak 12 párt indult a választási küzdelembe és a magyarság sorainak megbontására, addig 1931-ben már 19-re növekedett a pártok száma

és több apró-cseprő párt bontogatta, ostromolta és kezdte ki az egységes ellenzéki magyar párt sorait. Tekintettel azonban arra, hogy Ungváron 10.220 választó polgár szavazott le, a magyar pártok 2123 szavazata azt igazolja, hogy a választók 21%-a kifejezetten; magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Ha ehhez hozzávesszük azt a körülményt, miszerint a 19 jelölőlista közül 8 lista készült magyar nyelven, továbbá azt a tényt, hogy magát a magyarság közül kiközösítő 3 zsidó párt csehnyelvű listákkal indult a választási küzdelemben, de tagjai mégis az 1000-éves magyar kultúrán nőttek fel, akkor kitűnik, hogy 11 olyan lista indult a választási harcban, amely sem csehre, sem ruszinra nem pályázott, csupán őslakos magyarra.

Kapcsoljuk ki azonban ezt az utóbbi három zsidó listát és maradjunk meg a nyolc magyar listánál. E magyar nyelvű listák számadatai valósággal beszélő számok. A kishitűek, az alacsonyabbrendűség érzésével lepányvázottak, a megfélemlítettek és üldözöttek helyett szólalnak meg e számok, melyek egyúttal méltó feleletet adnak a népszámlálás megdöbbentő eredményeiről (17.78%) terjesztett hírekre. E nyolc magyar listára leadott szavazatok száma 5214, mely az összes leadott 10.220-nak több mint a fele. Ungváron tehát 1931-ben 50 százaléknál többen tettek bizonyosságot arról, hogy magyarok.

Tulajdonképpen titkos szavazással megejtett népszámlálás volt ez, amely kézzelfoghatóan megcáfolta azt a beállítást, mely szerint Ungváron az 1921-es népszámlálás által feltüntetett 38.89 százalékos őslakos magyarság arányszáma 1930-ig 17.78 százalékra esett volna alá.

A következő községi választás 1938-ban lett volna esedékes, mely egyrészt a készülő jubileumi ünnepek miatt, tulajdonképpen azonban a szeptemberi és az azt követő állami változások miatt végérvényesen elmaradt.

A községi választások lezajlása után a kormánybiztosi rezsim likvidálásával csak nagyon kis részben

nyerte vissza Ungvár főváros önkormányzatát. Noha a főváros képviselőtestülete autonóm szerv volt és a törvény szerint jegyzői tanácsnak kellett volna működni, melynek egy részét a városi elnökség tagjaiból kellett volna alakítani, a jegyzői tanács mégsem működött. Például 1929-ben az volt a helyzet, hogy illetőségi, építkezési, katonai, ipari, állampolgársági és rendőrbírói ügyek a főjegyzői hivatal hatáskörébe tartoztak. A város mint elsőfokú politikai hatóság megszűnt, s csupán a gazdasági ügyek intézése maradt a város hatáskörében. A főjegyző ellene volt a jegyzői tanács megalakulásának, mert abban a magyarság is képviseletet nyert volna. Így azonban önkényesen élhetett vétó jogával, mellyel minden őslakosérdeket szolgáló ügyet megtorpedózott, ellenben a panamaügyek előkerülése alkalmával, vagy a cseh sovinizmus centralista érdekeket előmozdító ügyeinek tárgyalásánál nem vétózott hanem hallgatott, mely hallgatás az országos elnök szemében érdemet és előlépést jelentett. Elfelejtette a főjegyző úr, hogy a vétó nem csak jog hanem kötelesség is, s ha kellő alkalommal nem él vele, hivatali mulasztást követ el, ami büntetendő cselekmény. Így állott elő az ungvári városházán a közigazgatási ügyek menetében az a minden autonómiát arcucsapó helyzet, mely szerint a polgárság szavazataira támaszkodó képviselőtestület sokszor csupán a szavazógép szerepét volt kénytelen betölteni a községi önkormányzat nagyobb dicsőségére, mert a főjegyző önkénye vagy az országos elnök így akarta.

Ez az önkényeskedő szellem a magyarság érdekét háttérbe szorító városházán az ügykörök megállapításában jelentkezett. Csak egy példát említek a sok közül. Gaár Iván magyar alpolgármester hivatalából kifolyólag a városi gazdasági ügyosztályt látta el. Ezt az ügyosztályt 1929 februárjában 3 alosztályra osztották. Két alosztályba „megbízhatóbb” kormány-
szolgálatos személyt neveztek ki, Marki cseh alpolgármester legfőbb felügyelete alatt, míg a fennmaradt

alosztály élére Gaár alpolgármestert állították oda, aki ez új rend szerint az utcaseprési, temetői, vásári és vágóhídi ügykörre gyakorolt felügyeletet.

Az országos hivatal vezetője több alkalommal beleavatkozott a városi közigazgatás belügyeibe, rendszeren az őslakos magyarság sérelmére. Amikor köztudomású lett, hogy a népszámlálás adatai az ungvári magyarság számarányát 20% alá csökkentették, mely szerint a magyar nyelv joga megszűnt az ungvári hivatalokban, újabb nyelvi vizsgának óhajtották alávetni a városi magyar tisztviselőket és alkalmazottakat. A Kárpátalján és fővárosában Ungváron uralkodó nyelvi káoszra is jellemző volt az az intézkedés, mely szerint a város vezetősége orosznyelvű vizsgát követelt, ezzel szemben ugyanakkor az országos hivatal cseh nyelvű vizsgák letételéhez ragaszkodott. Jellemző eset volt mikor a főpolgármester a légvédelemmel kapcsolatosan cseh és orosznyelvű plakátokat helyezett el a város több részén és azoknak minden magánlakásban kötelező kifüggesztését rendelte el, noha a polgárság több mint 50%-a nem értette meg, mert a magyar nyelv hiányzott rajtuk.

A képviselőtestületi gyűlések legtöbbször magyar-es keresztényellenes szellemben folytak le. Mint történeti dokumentumot ide iktatok néhány konkrét esetet.

Hatalmas vihar volt a főváros tanácsülésén a Szovjet 20 éves fennállásának megünnepeltetése alkalmából. Kommunista körök azt kívánták, hogy Ungvár városa hivatalosan maga is megünnepelje a Szovjet 20 éves fennállását. Ki is erőszakolták a döntést. A tiltakozó őslakos polgári tanácsstagokat a vita hevében: „Horthy-bandának” nevezte egy kommunista városatya. Jellemző, hogy a városi Közművelődési Tanács magára vállalta a Szovjet-jubileum alkalmával tartandó hivatalos ünnepség megrendezését, pedig ehhez joga nem volt, mert csak kulturális téren működhetett és nem rendezhetett akár bel- akár külpolitikai színezetű, vagy jellegű ünnepségeket. Szov-

morú jele volt ez Ungvár polgári társadalma gyengeségének, hogy egyedül Ungváron sikerült a képviselőtestület hatáskörét túllépni és megünnepelni az embervérszagú Szovjet 20 éves fennállását.

1929-tai a magyar pártok az ungvári Radvanci-utcát Kossuth Lajosról javasolták elnevezni. Ezt megtudva Ungvár főjegyzője, a következő tanácsülésen felállott és egy papírlapra leírt beszédet mondott el, mely beszéd Kossuth nagy szellemének legyalázása, jellemének meggyanúsítása és a világszabadság érdekében lefolytatott hősi küzdelmének meghazudtolása volt. A R. M. H. szerkesztőjének szavai szerint: „A főjegyző minden kijelentése valósággal arculcsapása volt a magyarságnak. Olyan volt, mint egy megrendelt hadüzenet, mint egy szellemi terrorhadjárat, amelyre érdemben felelni csak ököllel lehet. És erre a hallatlan provokációra a cseh képviselőtestületi tagok tapssal feleltek. Megtapsolták ezt a nemzeti hősgyalázást, megtapsolták az ungvári főjegyzőt amiért sárbataposta Kossuth Lajost. íme, la felszabadult és létszámában megnövekedett cseh sovinizta elnyomó szellem miket produkálhatott hivatalos ügygel kapcsolatosan egy őslakos városban, Ungváron.

A magyarságot elnyomó szellem még a városi kórházat sem kímélte meg. Vezető főorvossá a hírhedt cseh Merhautot tették meg, egy sovinizmustól túlfűtött személyt, kinek az őslakosság elleni gyűlölete számtalan esetben megnyilvánult hivatali ténykedéseiben is, úgy hogy ennek sokszor emberélet volt az ára.

*Az 1921. és 1930. évi népszámlálások,
a zsidóság magatartása*

A prágai kormányzat a 20 éves megszállás alatt kiét esetben tartott népszámlálást, 1921-ben és 1930-ban. A világháború előtti időben a népszámlálás egyszerű statisztikai művelet volt, melyet minden mo-

dern államban 10 évenként az országos statisztikai hivatal szokott megejteni.

Különös értelme és más célja lett azonban a népszámlálásnak a világháborút követő időkben, mikor Európában 40,000.000-nyi kisebbséget létesítettek a békeszerződések.

Minden kisebbséggel bíró állam egyik legfontosabb feladatának a nacionalizálást tekintette. Nem volt többé fontos, hogy a népességi statisztikában lehetőleg hibátlan számok legyenek, hanem az, hogy a kisebbségi nemzetek számadatai minél nagyobb csökkenést mutassanak. A főcél lett kimutatni, hogy mennyire nacionalizálódott egy nemzetiségi állam az elmúlt 10 esztendőben, vagy másképen kifejezve, mennyi nemzeti kisebbséget szívott fel és emésztett meg az úgynevezett uralkodó nemzet.

A cseh megszállás alatt élt magyarokra különösen fontos volt a népszámlálás nemzetiségi arányszámának alakulása, mert abban a városban, ahol a kisebbség arányszáma nem érte el a csehszlovák nyelvtörvény értelmében előírt húsz százalékot, ott a hivatalos érintkezés minden vonalán megszűnt az illető kisebbségi nyelv használata.

Ezek előrebocsátása után lássuk az 1921. és 1930. évi ungvári népszámlálások nemzetiségi arányszámainak alakulását a statisztika tükrében. Az összehasonlítás szempontjából az 1910. évi magyar népszámlálás) statisztikai adatait is közlöm.

Nemzetiség	1910		1921		1930	
	lélekszám	%	lélekszám	%	lélekszám	%
Magyar — — — — —	13.105	80.32	8.511	38.89	4.499	17.78
Német — — — — —	1.120	6.80	490	2.18	508	2.01
Ruszin — — — — —	629	3.79	3.085	14.16	6.260	24.74
Csehszlovák — — — —	1.190	7.21	4.426	25.54	8.030	30.10
Zsidó — — — — —	—	—	4.089	18.88	5.897	22.11
Idegen állampolgár —	—	—	—	—	1.481	—
Összesen : — — — —	16.044	—	20.601	—	26.675	—

A magyarság arányszámának tíz évenként mutatózó fokozatos csökkenése oly szemebetűnő, oly óriási

eltolódást mutat, hogy máris gyanút ébreszt az emberben, hogy ilyen eltolódás nem felelhet meg a valóságnak.

Az 1910. évi 80.32 százalékos hatalmas magyar többség, amely teljesen magyar jellegét domborítja ki Ungvár városának, 11 év múlva, a cseh megszállás második esztendejében nem zuhanhatott alá 38.89%-ra, ami több mint 50%-os visszaesésnek felel meg. Ezt nem magyarázhatják azzal, hogy az 1919. évi cseh megszállás idején sok őslakos magyar tisztviselő hagyta el a várost és beköltöztek helyettük az idegenek, az ujjak, mert tény ugyan, hogy ez is okozott bizonyos eltolódást, de semmiesetre sem súlyosította az ungvári magyarság nemzetiségi arányszámát 80.32%-ról, 38.89%-ra. Az okot tehát másutt kell keresni.

Nézzük azokat a körülményeket, azt a politikai atmoszférát, melyben az 1921. évi, a csehek által Ungváron lefolytatott népszámlálás végbement. Akik 20 évig csehszlovák impérium elnyomása alatt éltünk alaposan megismerhettük a prágai kormányzat taktikáját, amely kifelé a külföld számára liberális törvényekkel kérkedett, míg befelé a kormányrendeletek §§-aival megölte a törvény liberális szellemét

A népszámlálás esetében is már maga annak végrehajtásáról intézkedő kormányrendelet számtalan alkalmat nyújtott a visszaélésekre. A kormányrendelet szerint ugyanis a népszámlálás számlálási lappal és összeírási ívvel történhetett. Az elsőt a lakás birtokosa vagy helyettese töltötte ki, a másikat a számlálóbiztos. Most már, hogy melyik városban vagy községben milyen módon menjen végbe az összeírás, azt a népszámlálást irányító magasabb hivatali fórumnak volt joga eldönteni. A törvény rendelkezése szerint a szabály ugyanis az volt, hogy számlálási lappal történjék az összeírás és csupán kivételként alkalmazható az összeírási ív. Ezt a kivételt azonban a kormányrendelet Kárpátaljára és fővárosára vonatkozólag szabálylá léptette elő, így történt aztán, hogy Kárpátalja

minden városában és községében csak összeírási ívvel történt a népszámlálás megejtése.

Ez a rendelkezés világosan mutatja, hogy a kormány e rendelettel elősegítette a népszámlálási biztosok számára a visszaélési lehetőséget. Ami a visszaélésekre alkalmat adó §§-okat illeti, legkiáltóbb volt a rendelet 22. §-a mely kimondta, hogy ha a számlálóbiztosnak oka volt arra, hogy a nemzetiségre nézve az ívben foglalt adatok helyességében kételkedjék, úgy a féllel négy szemközt beszélhetett és a lakás birtokosát vagy helyettesét e jelenettől eltávolíthatta. De az egész népszámlálás lefolytatására vonatkozólag legjellemzőbb volt az az eljárás, mely szerint a végrehajtási rendelet értelmében népszámláló biztosnak ki lehetett nevezni büntetett előéletűt, gondnokság alatt lévő sőt kiskorút is. A kinevezés a járási főnök, városban a városi főjegyző diszkrecionális joga volt

Szólni kell arról a nagyfontosságú tényről is, a mely az 1921. évi statisztikába az eddig feltüntetett nemzetiségek mellé egy új nemzetiséget is beiktatott, a zsidót. Az 1921. évi népszámlálás bevitte Kárpátaljára és Ungvár életébe is a zsidókérdést. Ekkor lett kimondva, hogy a zsidóság nemcsak hitfelekezeti korporáció, hanem nemzetiség is. Ezzel a taktikai húzással, a zsidók nemzetiséggé való nyilvánításával, az egységesebb magyar nyelvterületen, különösen a magyar jellegű városokban akarták lenyomni a kisebbségi arányszámot, a nyelvtörvény szerinti 20 százalékgig vagy az alá, hogy ezzel alaposan megcsonkítsák a törvényben lefektetett kisebbségi jogokat.

E téren könnyű volt a kormányzat dolga, mert a licencia, a trafik és egyéb anyagi előnyök megvonásával és hasonló vagyoni hátrányokkal való fenyegetés — különös tekintettel a zsidók nagyrészben elhatározó jelentőségű opportunitására — elérte célját, annak ellenére, hogy Szlovenszkon és Kárpátalján a zsidókérdés 1921-ig sohasem volt nemzeti mozgalom. A zsidó nemzetiségi gondolat felszínrevetése idézte elő Ungváron, legalább is részben az 1921.

évi népszámlálással kapcsolatosan azt a magyarságra nézve hátrányos helyzetet, mely szerint az 1910. évi 80.32%-os nemzetiségi arányszám 38.89%-ra zuhant alá.

Szólni kell még egy harmadik körülményről is, amely előmozdította a magyarság nemzetiségi arányszámának csökkenését. Bár erre nem volt törvényes intézkedés, de köztudomású dolog volt, hogy a számlálóbiztosok bizalmas utasítást kaptak arra, hogy aki gör. kat. vallásúnak vallja magát, — ha különben magyar anyanyelvű is — nemzetiségi rovatában ruszinak kell beírni.

A számlálóbiztosok hűségesen végre is hajtották e bizalmas utasítást és sok ungvári gör. kat. hitvallású magyar, aki azelőtt magyar nemzetiségűnek vallotta magát, mint ruszin nemzetiségű lett bevezetve a összeírási ívbe. A népszámlálást kb. 55 számlálóbiztos és 8 revizor végezte, akik közül alig 5—6 „magyar” volt, hogy épen ne mondhassák miszerint nincs egyetlen magyar számlálóbiztos sem, azonban ezeket a cseh részekre küldték, míg a „megbízhatóbb” elemeket az őslakos magyarokhoz. Az összeírási íveknek 24 rovata volt, melynek 15-ik rovata szolgált a nemzetiség, zárjelben anyanyelv, beírására.

Összegezésül leszögezhetjük, hogy az 1921. évi ungvári csehszlovák népszámlálás idején az 1910. évi népszámláláshoz viszonyítva a magyarság nemzetiségi arányszámát 3 mesterségesen előidézett tényező csökkentette le és pedig: 1.) a népszámlálási kormányrendelet taktikus intézkedése az összeírási ívekre vonatkozólag, amelyet a számlálóbiztosok töltek ki és így lehetővé tett a bevallott adatokkal való visszaélés, 2.) a zsidóság nemzetiséggé nyilvánítása, amely anyagi károktól való félelemből legalább is részben már ekkor háttáfordított a magyarságnak, s végül 3.) a magyar gör. kat. hitvallású aknak orosz nemzetiséghez való sorolása, ami tekintettel arra, hogy Ungvár a püspökség révén a gör. kat. egyházi élet centru-

ma, számos gör. kat. hitvallású magyar nemzetiségét sikkasztotta el.

Azonban minden mesterkedés ellenére, ha le is csökkent az 1921. évi népszámlálás statisztikai adatainak kimutatása szerint a magyarság nemzetiségi arányszáma, mégis 38.89%-kal még magasan $20 < y_0$ felett maradt, ami biztosította az elkövetkező 10 évre a hivatalokban, a városi közigazgatásban a magyar nyelv szabad és jogos használatát, melyet ha el is gáncoltak olykor-olykor, de a törvény, az igazság, a jog a magyarság oldalán volt.

Annál megdöbbentőbb eredménnyel végződött azonban az ungvári magyarságra nézve az 1930. évi népszámlálás, amelynek statisztikai adatai az 1921. évi 38.89%-os arányszámot 17.78%-ra szorították alá, miáltal a nyelvtörvény értelmében Ungváron a magyar nyelv megszűnt a hivatali ügyvezetésben, a közigazgatásban jogosan használt kisebbségi nyelv lenni.

A felületes szemlélő is észreveszi, hogy itt a legerőszakosabb elnemzetlenítési törekvéssel állunk szemben. Az 1930. évi népszámlálási statisztikában 17.78% nemzeti arányszámmal beállított magyarságon esett nemzetiségi sérelem kiáltó bizonyága annak, hogy itt a bevallott adatok meghamisításával állunk szemben, mely állítás távolról sem cáfolható meg azzal, hogy Ungvár, ez a csehektől legjobban kifordított felemáslelkű város az egész köztársaságnak legnemzetközibb pontja volt, ahol letelepedtek orosz emigránsok, magas állásba behelyezett száműzött ukránok, lengyel menekültek, pravoszláv pópák, Szlovákiában helyüket nem talált szlovákok, bécsi és berlini zsidó emigránsok és hogy mint tartományi fővárost, számos központi hivatal helyét, egyre jobban lepték el a beözönlött csehek, miáltal e tömeges bevándorlás nyomán a felszaporodott idegen elem arányszámának növekedése 10 év után leszorította volna a magyarság arányszámát 38.89%/o-ról 17.78%/o-ra.

Teljesen igaz egyfelől az, hogy a megszállás ideje alatt fokozatosan növekedő számban lepték el Ung-

várt a csehek és idegen nációk emigránsai és bár közvetlenül az 1938-ban végbement államváltozás előtt kb. 12—13.000-re volt tehető a kivándorolni kényszerült csehek és ukrán emigránsok száma, azonban ha másfelől számításba vesszük, hogy Ungvárnak 1938-ban 30.000 lakosa volt, az őslakos magyarság száma a zsidósággal együtt, jelentéktelen német stb. kisebbségek együtt még akkor is felette volt az 50%-os arányszámnak.

Ezt különben fényesen igazolták Ungváron a népszámlálás után 1931-ben lezajlott községi képviselőtestületi választások, amikor a három zsidópárti csehnyelvű választási listán kívül is nyolc magyar nyelvű listát nyújtottak be, s az azokra leadott szavazatok összege több mint felét tette ki a cseh listákra leadott szavazatoknak, ami megint Ungvár 50 o/oon felüli magyar többségét igazolta.

Meg kell tehát objektíven állapítanunk, hogy az 1930. évi népszámlálás alkalmával mesterséges visszashorítás, hamisítás, tehát otromba igazságtalanság és súlyos nemzeti sérelem esett az ungvári őslakos magyarságon, amikor a valóságban 50% feletti arányszámot sovinizmustól túlfűtött hivatali közegek a statisztika némán beszélő rovatába 17.78% arányra faragták le, hogy elnémuljon, megszűnjék Ungváron, ebben a régi magyar jellegű városban a magyar szó. Ezt következtetheti minden józan szemlélő ha a statisztikára tekint de, hogy valóságban mennyire így volt, lássuk a népszámlálás körülményeit, annak lefolyását és az elkövetett visszaéléseket konkrét adatokkal alátámasztva.

Az 1930. évi ungvári népszámlálást Szekerka főjegyző irányította. A már említett kormányrendelet alapján a népszámláló biztosok összeírási íveket kaptak, amelyekbe nem a fél, hanem ők maguk vezették be a bediktált adatokat közönséges ceruzával írva. Az esküt tett kb. 60 népszámláló biztos és 10 revisor között alig volt 8 magyar, akiket a cseh negyedekbe; küldtek, míg a „megbízhatóbb” személyeket elsősor-

ban a zsidókhoz, másodsorban a magyarokhoz. A főjegyzőtől bizalmas utasításokat kaptak arra nézve, hogy a zsidókat a zsidó nemzetiségi rovatba, a gör. kat.okat pedig orosz nemzetiségűnek kell beírni. A népszámlálás 5 napig tartott. Már az első napokban tömegesen futottak be a panaszok a magyar párt-szövetség irodájába a népszámlálási biztosok túlkapásai miatt. A Roskovics-utcán működő túlbuzgó számlálóbiztos többek között önállóan, megkérdezés nélkül írta be a zsidókra vonatkozó nemzetiségi adatot. Mikor egy Roskovics-utcai zsidó felesége tiltakozott az ellen, hogy zsidó nemzetiségűnek írják be amikor zsidóul nem is tud, a biztos fenyegetőzni kezdett és azt felelte, hogy aki zsidó vallású, az egyúttal zsidó nemzetiségű is. Különösen a Radváncz-utcán és a Rozos-utcán lakó zsidó családok részéről történtek feljelentések a biztosok túlkapásaival szemben.

Sajnos nemcsak a cseh sovinizmustól túlfűtött tisztviselő biztosok között akadt több ilyen önkényeskedő, hanem őslakos, közülünk származó ember is akadt. Különösen sok panasz futott be egy R. nevű kórházi tisztviselő ellen, aki a Mélyútban és a szőlőben működött. Több család feljelentést tett ellene, hogy egyenes kívánságukra sem hajlandó őket magyar nemzetiségűeknek beírni. Sok panasz futott be bizonyos Surek nevű ukrán emigráns ellen is, aki egy Képezde-utcán lakó (Kotlár nevű) gör. kat. vallású magyar családnál azt követelte, hogy a gör. kat. magyar család vagy ruszinnak, vagy cigánynak vallja Imagát. Számtalan konkrét esettel lehetne folytatni oldalakon keresztül a példák tömkelegét, de nincs, itt rá sem hely, sem mód. Az elmondottak is élesen, belevilágítanak azokba az állapotokba, melyeket a népszámlálás kapcsán az önkényeskedő biztosok túlkapásaikkal teremtettek.

Az 1930. évi népszámlálás alkalmával történt túlkapások, visszaélések híre eljutott Magyarországba is, ahol — a Magyar Távirati Iroda jelentése szerint — a magyarországi zsidó unió gyűlést tartott és til-

takozott a népszámlálás alkalmával itt napfényre került visszaélések ellen és felhívta a művelt világ figyelmét azokra a hamisításokra, amelyeket a csehek a magyarajkú zsidóság rovására elkövettek. Erre az indokolt tiltakozásra megszólalt itt a Zsidó Néplap című magyarnyelvű újság 1931 január 3-iki számában dr. G. H. aláírással egy bizonyos veziérférfit és hosszú förmedvényben tiltakozott az összes csehszlovákiai zsidók nevében a magyarországi zsidó unió tiltakozása és általában minden hasonló beavatkozás ellen. Tiltakozásában megcáfolta a népszámlálások alkalmával itt a zsidók rovására elkövetett visszaéléseket és megállapította, hogy Csehszlovákia öntudatos zsidósága igen jól érzi itt magát és igen hálás a csehszlovák kormánynak, hogy alkalmat és módot adott arra, hogy becsületesen és szabadon zsidó nemzetiségűnek vallja magát. Holott ugyanazon jogon, melynek alapján a magyarok azt kívánják, hogy a zsidók magyaroknak, a csehek is kívánhatták volna, hogy most már cseheknek vallják magukat. A csehszlovák kormány azonban nem kíván lelkiismereti kényszert gyakorolni a zsidó nemzetiségre és így ezért hálásak vagyunk. Majd tovább többek között így folytatta: „tiltakozunk e hívatlan prókátorság ellen és azt ajánljuk a magyarországi zsidó uniónak, hogy seperjen a maga portája előtt... ha pedig nagyobb hazafiaknak akarnak látszani Gömbösnél, ám alázkodjanak meg és kövessék el a legostobább erkölcsi harakirit is, de másokat hagyjanak nyugodtan és a mi rovásunkra ne hazafiaskodjanak.”

Ez az úr aki mindenáron örült, hogy zsidó nemzetiségű lehet a csehek jóvoltából, mégis nem héberül, hanem magyarul nyilatkozik meg a magyar nyelven szerkesztett zsidó lapban.

Sajnos, e szomorú megnyilatkozás nem szórványos jelenség volt, mert legalább is ungvári viszonylatban, a zsidóság 90%-a e felfogással azonosította magát. Ezt a kegyetlen statisztika könyörtelenül igazolja ma is, mely szerint a magyar 17.78%-kal szem-

ben 22.11% volt a zsidó nemzetiség arányszáma, az 1930. évi népszámlálás alkalmával.

A zsidó „nemzetiség” beiktatásával az volt a cseh-szlovák elnyomó uralom célja, hogy a városokban, ahol túlnyomó többségben éltek zsidók, ezeket kivonva a magyar társadalom testéből megadja az ellenálló erejében amúgyis legyengített kisebbségi magyarságnak a kegyelemdőfést azzal, hogy arányszámát 20% alá szállítja. Ezt sikerült is elérnie Pozsonyban, Kassán és Ungváron is.

A népszámlálás végeztével az ungvári főjegyző, aki az egész népszámlálást eredményesen irányította, meglepéssel állapította meg »egy nyilatkozatában, hogy az ungvári zsidó vallású őslakosság 90%-ban megtagadta, elárulta a magyarságot. A népszámlálási rubrika néma számai igazolják nekünk és a történelem számára azt a letagadhatatlan abszolút tényt, hogy az elszakított kisebbségi magyar nemzet élet-halál harcában, a magyarul beszélő és magyar kultúrán felnőtt zsidóság túlnyomó többsége nem vállalta a szolidaritást, sőt hátulról megadta neki a kegyelemdőfést. Csupa opportunizmusból ez a 90% elköttyevetyélte legszentebb jussunkat; magyar anyanyelvünket, így asszisztált azóta is a zsidók 90%-a egész a 1938. évi visszacsatolásig a magyar jogok kivégzésénél és elsikkasztásánál.

Hogy az 1930. évi népszámlálás alkalmával a magyarság letörésének és a magyar nyelv eltüntetésének céljából elkövetett visszaélések és hamisítások képe teljesen előttünk álljon, ide iktatom egy ma is Ungváron élő, az 1930. évi népszámlálásban résztvevő B. nevű városi hivatalnok leleplezését, melyet e történelmi tanulmány konkrét adatainak beszerzése közben beszélt el nekem.

„A népszámlálás előtt Szekerka főjegyző mindnyájunknak bizalmas utasításokat adott, különösen a zsidókra nézve. Mikor befejeződött a népszámlálás, mi nem teljesen megbízható magyarok 200 cs. koronát kaptunk a munka honorálása fejében.

Ugyanakkor feltűnt, hogy a csehek kezükkel letakart összezről állítottak ki nyugtát. Észrevettük, hogy ők 1500—1600 cs. koronákról nyújtják be nyugtáikat. Amikor mi ez ellen hangosan tiltakozni kezdtünk, hogy miért nem részesülünk egyenlő elbánásban, hiszen mi is ugyanannyit dolgoztunk, kiderült, hogy a cseh biztosok azért kaptak 1500—1600 cs. koronát, mert többletmunkát végeztek, amennyiben soronkívül több éjjen és napon keresztül dolgoztak az eredeti adatok átírásán! Ennek az eljárásnak a valóságát az is alátámasztja, hogy a főjegyző környezetében már napokkal a népszámlálás előtt suttogtak arról, hogy milyennek kell lenni a népszámlálás végeredményének és hogy a magyar nyelvnek el kell tűnnie az ungvári városházáról. Szekerka főjegyző a jól végzett munkáért 5000 cs. koronát és tanácsosi címet kapott.”

Ezek után világosan láthatjuk, hogy milyen körülmények között, milyen erők munkája folytán zuhant alá 17.78%-ra Ungvár őslakos magyarsága, az 1930. évi népszámlálási statisztikában.

A magyarság statisztikai alapon, mesterségesen alácsökkentett létszámának jelentkezett is a szomorú eredménye. Az 1933 október 18-án tartott városi tanácsülésen felállott dr. Szova Péter városi közigazgatási tanácsos és megdöbbenő csend kíséretében olvasta fel az országos hivatal leiratát, mely elrendelte, hogy az 1927-ben kelt városi szervezési szabályrendeletnek a hivatalos nyelvre vonatkozó része változtassék meg, mert ez még az 1921. évi népszámlálás adatai alapján készült mely Ungváron 38.89% magyart mutatott ki, s azért hivatalos tárgyalási nyelvként az orosz, a csehet és a magyart jelölte meg. Mivel azonban az 1930. évi népszámlálás adatai szerint Ungváron mindössze 4499 magyart találtak, s ez az összlakosságnak csupán 17.78%-át teszi ki, az idevonatkozó nyelvtörvény és kormányrendelet értelmében a magyar nyelv többé hivatalos nyelvként az ungvári városházán nem szerepelhet.

Ezt a mesterségesen előkészített, statisztikai alapon való háttérbeszórítást az ungvári magyarságnak, még a jobbérzésű cseh sajtó is elítélte. Az AZ című cseh lap 1934 május hó 10-iki számában: „A zsidó probléma a köztársaság keleti részein” című cikkében többek között foglalkozott az ungvári állapotokkal is, az őslakos magyarság leépített, mesterségesen megnehezített helyzetével és alátámasztotta a kisebbségi magyar álláspontot amikor ezeket írta: A népszámlálás adatai helytelenek, s mégis a népszámlálás alapján vesztette el az ungvári magyarság nyelvi jogait a városházán. — Az egyesült magyar pártok képviselői többször felemelték ez ellen a lehetetlen állapot ellen tiltakozó szavukat. Egy tanácsülésen Kőszörű Károly pártszövetségi főtitkár tartott meggyőző érvekkel alátámasztott beszédet, amelyben a nyelvtörvény intézkedéseit bírálta és a magyar nyelv jogainak visszaállítását követelte. Majd Gaár Iván, magyar alpolgármester a pártszövetség nevében súlyos érvekkel alátámasztott beadványban többek között rámutatott arra, hogy a magyar nyelv kikapcsolása révén a képviselőtestület lehetetlenné van téve, s a város gazdasági ügyeinek a menete is helyrehozhatatlan károkat fog szenvedni a nyelvtörvény szigorú; betartása miatt. Továbbá hivatkozott a legutóbbi 1931. évi községi választások eredményére, — melyet előbb már érintettem — amikor is 8 párt magyarul adta be a szavazólistát, mely pártok a magyar szavalatokra számítottak, s e listák az össz-szavazat 55o/0-át kapták, ami azt igazolja, hogy Ungvárnak több mint 50%-a magyar nemzetiségű, s végül hivatkozott arra, miszerint a 42 képviselőtestületi tag közül több mint fele, 26 tette le annakidején magyar nyelven az esküt. Ez indokokra való hivatkozással kéri, hogy a magyar nyelvet az ungvári városházán legalább kisegítő nyelvnek hagyják meg. Annakidején a főpolgármester ígéretet is tett arra nézve, hogy szükséges esetekben megengedi a magyar nyelv használatát.

Tehát ide süllyedtünk. Kivételes esetekben, ke-

gyelemből használhattuk magyar nyelvünket, ami azt jelentette, hogy nyelvi jogaink törvényes használatától elestünk a képviselőtestületben, megszűnt a magyar jegyzőkönyvek vezetése és azok hitelesítése úgy, hogy a polgármester egyenesen kizárta a magyarságot abból a jogából, hogy képviselőtestületi üléseken felvett jegyzőkönyveknek hitelesítője lehessen, holott a képviselőtestületi tagsággal járó jogoknak ilyen értelmű osztályozását semmiféle törvény vagy törvényt^{es} intézkedés nem írta elő.

Fájdalmasan vette az őslakos magyarság tudomásul ezzel kapcsolatban azt is, hogy az ungvári városházáról eltűntek az összes magyar felírások és útbaigazítások, hogy a meghívókat és közgyűlési tárgysorozatokot csak szláv nyelven adják ki, szóval minden vonalon éreztetik vele, hogy hivatalosan, a statisztika szerint, Ungvár magyar lakosságának számaránya: 17.78%.

III.

Az elnemzetlenítő törekvés megnyilvánulása kulturális vonatkozásban.

Iskolaügy. (Ukrán kérdés.)

A bevezető részben utaltam arra, hogy milyen hatalmas összegeket investált a magyar állam az ungvári különböző iskolák céljaira. Több iskola-palotát (valósággal palotát) építtetett és annyira fejlesztette az iskolaügyet Ungváron, hogy a cseh megszállás előtt itt 8 különböző típusú magyar középiskola működött. (Klasszikus gimnázium, főreáliskola, keresk. akadémia, gör. kat. tanító- és tanítónőképző, leány- és fiú-polgári, agyagipari szakiskola).

A cseh megszállás első hónapjaiban zavartalanul tovább folyt a tanítás az összes iskolákban (a főreáliskola kivételével, mert azt a megszállás előtti időben a magyar állam elvitte Miskolcra) az iskolai év végéig, amely 1919 évi áprilisban fejeződött be.

A következő iskolai évvel kezdtük — mint nagyobb diákok — először érezni a cseh elnyomást és elnemzetlenítő törekvést. Egyetlen magyar középiskola sem nyílt meg Ungváron 1919 szeptemberében. Egész tisztán emlékszem, hogy szeptember első napjaiban, az iskolák kapunyitása idején, megjelentünk mi is a gimnázium udvarán, ahol egy dr. Gagatkó nevű kecskeszakállas úr jött ki hozzánk mint az intézet igazgatója és közölte velünk, hogy magyar nyelvű gimnáziumi tanítás Ungváron nem lesz, így nem is folytathatjuk tovább itt tanulmányainkat, hanem iratkozzunk be máshová ahol megmaradt a magyar gimnázium, mert ez tovább mint állami orosz nyelvű reálgimnázium fog működni. (Csupán az érdekesség kedvéért iktatom, ide, hogy dr. Gagatkó újdonsült

igazgató úr dr. juris volt, miért is néhány hónapi gimnáziumi direktorság után menesztették, azonban: itt maradt továbbra is Ungváron mint ügyvéd, s a későbbi években nagyorosz irányzatú pártképviselő is lett.)

Az igazgató határozott kijelentésére először egymásra néztünk, nem is tudtunk szóhozjutni a meglepetéstől, majd — mivel voltunk jó néhány százan — tüntető csoportokba verődünk és néhány magyar tanárunkkal együtt végigvonultunk a város főutcáján, majd az iskolaügyi referátusra mentünk. Itt egyik tanárszónokunk előterjesztette kívánságunkat, hogy magyar gimnáziumot akarunk. A referátus cseh vezetője Pesek, egyenesen megtagadta a kérés teljesítését arra való hivatkozással, hogy ez a földterület Podkarpatszka Rusz (Piuszin Kárpátalja), Ungvár ennek fővárosa, hol nem ad a törvény módot és lehetőséget magyarnyelvű gimnázium megnyitására. Ilyen meg sem nyíltott abban az esztendőben.

A magyar társadalom vezetőinek sok utánjárására, a következő 1920—21. iskolai évben megnyitották a gimnázium mind a nyolc osztályát, mint a ruszin intézet párhuzamos osztályait, hogy akik magyarul kezdték tanulmányaikat, be is fejezhessék azokat. Azonban ebben a kegyes gesztusban sem volt köszönet, miért a következő évben már nem nyílt meg az első magyar osztály, így évről-évre fokozatosan visszafejlesztették az ungvári gimnázium magyar tagozatát. Ebben az esztendőben csupán magyar polgári iskola megnyitását engedélyezte az iskolai hatóság, ez sem önálló intézet volt, hanem ruszin polgári párhuzamos magyarnyelvű tagozata. Az ungvári magyar szülők kezdték az orosz és az időközben megszervezett cseh gimnáziumba beíratni gyermekeiket. Mondanunk sem kell, hogy milyen hátrányt jelentett a magyar anyanyelvű tanulóra nézve, amikor éveken keresztül nyelvi nehézségekkel kellett küzdenie, de a cseh vagy orosz tanulókra is, akiket a sok magyar növendék hátráltatott az előhaladásban. Ezt egy ungvári tanári kon-

ferencián maguk a cseh nemzetiségű tanárok is megállapították és teljesen indokoltnak találták Ungváron egy magyar gimnázium felállítását. Szükség lett volna erre már csak azért is, mivel Kárpátalja területén csak Beregszászon volt egy magyar gimnázium, mely kb. 1100.000 kárpátaljai magyar iskolaszükségletét nem elégíthette ki. Az ungvári magyar gimnáziumi bizottság két évtizeden keresztül nem is szűnt meg soha követelni Ungváron a magyar gimnázium visszaállítását és minden esztendőben eljuttatta memorandumát a kormányhoz, kérelmének indokolásában kiemelve Ungvár és vidéke magyarságának soha fel nem adott álláspontját, mely szerint az ungvári Drugethtéri gimnázium épülete mint magánvagyon a csehszlovák kormány által nem volt elkobozható, amennyiben az alapítólevél tanúsága szerint azt több mint 300 évvel ezelőtt a Homonnai Drugethek alapították és így az jog szerint csak a magyar tannyelvű középiskolai, nevezetesen gimnáziumi oktatás céljaira szolgálhat. Hangsúlyozták továbbá, hogy az ungvári és környékbeli magyarságnak joga van egy magyar gimnáziumhoz, annyival is inkább, mivel a cseh kisebbség számára 2 cseh gimnáziumot is tart fenn az állam Kárpátalján.

1932-ik évben nemcsak az ungvári magyar gimnáziumi bizottság, hanem Ungvár magyar társadalmi és kulturális egyesületei valamint az egyházak széleskörű társadalmi akciót indítottak a magyar gimnázium: visszaszerzéséért és közös memorandumot nyújtottak be az iskolaügyi miniszterhez Prágába. Ebben elpanaszolták, hogy Ungvár magyarnyelvű növendékeinek a cseh és orosz gimnáziumban legyőzhetetlen akadályokkal kell megküzdeniök. Kifejtették, hogy a magyarnyelvű tanulók szláv hiányossága bénítólag hat a cseh és orosz anyanyelvű tanulók előrehaladására. Hivatkoztak arra a körülményre, hogy ezt maguk a cseh és orosz tanárok is így látják, sőt kívánják e lehetetlen állapot megoldását egy magyarnyelvű gimnázium felállításával. Hivatkoztak arra a szociá-

lis szempontra is, mely szerint szegényebb anyagi körülmények között élő szülők nem adhatják gyermekeiket a távoli beregszászi gimnáziumba, miért is a kényszerítő körülmények hatása alatt adják a helybeli cseh-orosz nyelvű intézetbe, ahol nem is sajátíthatják el tökéletesen az ismereteket, mert ezeket legalaposabban csak anyanyelvükön tehetnék.

E memorandum beadása után iskolai köröknek az volt az általános véleménye, hogy az ungvári magyarnyelvű gimnázium visszaszerzése sikerülni fog, azonban végeredményben az iskolaügyi minisztérium a kérelem teljesítését megtagadta. Jellemző, hogy a visszautasítás indokolása nem nyelvi, nemzetiségi, vagy kultúrpolitikai okokra hivatkozott, hanem gazdasági okokra. Ugyanakkor azonban a Galagó nevű cseh negyedben többmilliós költséggel cseh gimnázium építését vették tervbe a legmodernebb berendezéssel. (Nem volt idejük felépíteni.) A hébernyelvű zsidó gimnáziumot évenként a legmesszebbmenő anyagi támogatásban részesítették, majd 1936-ban az orosz gimnáziumon kívül engedélyt adott a kormány egy új felekezeti ukrán gimnázium megnyitására.

A magyar múltú és magyar jellegű Ungváron tehát volt cseh, ruszin, ukrán és héber nyelvű gimnázium, mind önálló intézetek, ugyanakkor a régi, több mint háromszáz éves, magánalapítású, történelmi magyar gimnázium elvételével a magyarságot egyetlen gimnáziumától is megfosztották.

1937-ben küldöttség járt a prágai iskolaügyi minisztériumban egy magyar kereskedelmi akadémia felállítása ügyében, azonban csalódással kellett tudomásul vennie, hogy egy ilyen felállítást nem engedélyezi.

A csehszlovák középiskolák számára egyetlen épületet nem, emelt húsz év alatt a csehszlovák kormány, ellenben a magyar kormány által építtetett iskolapalotákat foglalta le a különböző nyelvű iskolák céljaira. A Drugeth-téri magyar királyi főgimnáziumban az orosz-cseh gimnázium kapott helyet, a főreáliskola imponáló épületében az orosz-cseh polgári, az

Ung-parti volt magyar leány-polgári palotájában 1926-ig a katonai és közmunkaügyi referátus helyiségei voltak, majd a cseh polgári iskolát telepítették oda be.

Jellemző állapot, hogy a magyar kormány által bőkezűen épített iskolapaloták mellett az egyetlen magyar polgári növendékei hajléktalanul barangoltak egyik épületből a másikba, az egyes osztályok itt-ott szétszórva kaptak egy-egy termet valamely iskolának egy félreeső, egészségtelen zugában. Legutoljára a zsidó iskola helyiségében voltak. A magyar polgárlista növendékek iskolakálváriáját, már a jobbérzésű cseh intelligencia is megsokallta. Nem így azonban a cseh iskolaügyi referátus tisztviselői. 1934 szeptemberében egy deputáció kereste fel a tanügyi referátust, hogy elpanaszolja a magyar nyelvű polgári iskolában tapasztalható botrányos állapotokat, mely szerint helyiség hiányában a tanítás a legnagyobb nehézségekbe ütközik. Kérte a deputáció vezetője, hogy a délutáni előadások megszüntetése végett adják vissza a magyar nyelvű polgári iskola céljaira az Ung-parti volt leány-polgári épületét. A magyar népréteg szegényebb mint a cseh — mondotta — a városban nem lakhatik a vidéki magyar gyermek s a növendékeknek fáradtságos vidékről délután bejárni. Tovább nem is érvelhetett a deputáció vezetője, mert a tanfelügyelő referens felugrott helyéről, kikérte magának ezt a hangnemet, sarkon fordulva becsapta maga után az ajtót és otthagya a megrökönyödött magyar küldöttséget.

E majdnem két évtizedig a magyar polgári iskola tisztességes elhelyezése érdekében folytatott harc eredménye az lett, hogy a kormány végül is megígérte egy új polgári iskola felépítését a magyarság számára, de a húsz év elmúlt s az nem épült fel.

Az állami elemi iskolákban mindenütt csehül, szlovákul és ruszinul folyt a tanítás, csupán a Drugeth-teri állami szlovák iskola mellett volt magyar párhuzamos tagozat engedélyezve. Az elemi iskolai magyar tanításnak a hitfelekezetek voltak az őrei, amenny-

nyiben három róm. kat. és egy ref. magyar elemi iskola működött a városban. Szomorúan kell azonban papírra vetni, hogy az utolsó években a magyar elemi iskolák mindjobban kezdtek elnéptelenedni. Hiszékeny szülők valósággal beledobták gyermekeiket az elszlávosító mozgalom karjaiba, abban a balga reményben, hogy ha majd anyanyelvük helyett valamely szláv nyelven fognak írni-olvasni és beszélni, akkor nyitva-tárva fog állani előttük minden hivatal ajtaja és elhelyezkedési lehetőségük a legmagasabbra emelkedik.

Tartsunk most egy kis statisztikai szemlét, hogy évente általában mennyi magyar növendék kényszerült idegennyelvű középiskolába járni, s így mennyi intelligens elem veszett el Ungváron a magyarságra nézve.

A ruszin gimnáziumban	64
Cseh „	138
gör. kaíh. ruszin tanítóképzőben	18
gör. kafh. ruszin tanítónőképzőben	14
ruszin keresk, iskolában	16
Összesen:	250

magyar növendék szerezte évenként kultúráját, ismeretét idegen szlávnyelvű középiskolákban, tehát ezer körüli intelligens egyén veszett el a kisebbségi magyarság számára tekintettel arra, hogy az idegen nyelvű iskolákban nemcsak az iskola nyelvét sajátította el, hanem sok esetben annak idegen, magyarelles szellemét is.

Az elemi iskolákban pl. az 1926-ik iskolai évben 414 magyar gyermek részesült magyar elemi oktatásban. A kb. 15—16 ezer magyar lelket számláló városban sokkal több magyar gyermek volt, akik cseh, szlovák és ruszin iskolákba jártak.

A Drugeth-téri állami magyar osztályokban —	99
a magyar tannyelvű r. kaíh. fiúiskolában —	80
a Gizella-házban levő magyar r. k. leányisk.	120
a Maria házban levő r. k. leányiskolában —	92
a ref. magyar tannyelvű elemi iskolában —	31

Összesen : 414

Ezzel szemben:

A cseholyai gör. kaf. ruszin iskolában	37
Drugeth-férei szlovák iskolában	292
Kossuth-férei cseh elemi iskolában	219
„ „ ruszin elemi iskolában	259
Az újitéri csehnyelvű zsidó elemi fiúiskolában	205
„ „ „ „ leány „	99
A héber fannyelvű cionista zsidó <u>iskolában</u>	<u>50</u>
Összesen:	1161

E statisztikai adat azt igazolja, hogy Ungváron a magyar gyermekek nagyrésze (1161) a cseh, szlovák és ruszin iskolákat látogatta s ez a szám évek során növekedett a magyar iskolák rovására, a fentebb említett körülmények és egyes szülők magatartása miatt.

Ki kell még térni az iskolák szellemi életével kapcsolatosan egyes vallás-erkölcsi vonatkozásokra, a magyar nyelvvel szemben tanúsított túlkapásokra és elnemzetlenítési módszerekre.

Az ungvári középiskolákba is bevezették a cseh iskolákban használatos polgári erkölcstant. A vallás-erkölcsi nevelést pótló eme tantárgy destruálta a növendékek lelkét. Ezzel a kultúradománnyal akarták modernizálni a mi elavult, vallás-erkölcsi alapokon nyugvó iskola-rendszerünket.

Évégből több esetben a vallásoktatás elé akadályokat gördítettek Ungváron. A tanügyi hatóságok több esetben a hitoktatóktól kérvény beadását követelték abból a célból, hogy a tanügyi hivatal engedje meg nekik az iskolákban végzendő hitoktatást. A kérvényhez mellékelni kellett az egyházi főhatóság ki nevezési okmányát, továbbá erkölcsi bizonyítványt és végül igazolni csehszlovák állampolgárságát. Ha pedig nem gördíthettek elébe más akadályt, akkor kimondták, hogy cseh-orsz tanítási nyelvű iskolákban a hittant nem tanulhatja a növendék saját anyanyelvén, hanem csak az iskola tanítási nyelvén.

E kiáltó sérelem ügyében 1937-ben dr. Korláth Endre nemzetgyűlési képviselő interpellációt adott be

az iskola és népművelési minisztériumhoz mindkét, a katolikus és a református hittan magyarnyelvű tanításának és tanulhatásának az ungvári nem magyar tannyelvű iskolákban történt megakadályozása tárgyában. Érvelésében elmondta, hogy Ungváron ugyan hivatalosan csak 17.78% a magyarság, de valóságban a választások eredménye szerint több mint 50%, amelyhez hozzájönnek a színmagyar nagykaposi járásból bejáró gyermekek. A csehszlovák iskolapolitika jóvoltából nincs Ungváron egyetlen magyar közép-fokú iskola sem, s előáll az az európai ember előtt hihetetlen eset, hogy a színmagyar növendékeket színmagyar református, vagy katolikus lelkipásztor nem oktathatja magyar nyelven hittanra, Istenének anyanyelvén való imáadására azért, mert a csehszlovák rendelkezések szerint amilyen az iskola tanítási nyelve, a hittan is csak azon a nyelven tanítandó. A továbbiakban felteszi a kérdést: Miniszter Úr! Szabad-e ma, a kisebbségi jogok korszakában, a kétségbeesés szélén álló, anyagi és szellemi birtokállományából már-már teljesen kiforgatott magyar kisebbségi nemzettel ilyen mérgező, kegyetlen és esztelen iskolapolitikát űzni, hogy még lelkitáplálékuk anyanyelvükön való megértésétől is megfosztassanak? Hajlandó-e soronkívül intézkedni, hogy az ungvári nem magyar tannyelvű összes iskolákban a magyar növendékek számára magyar lelkipásztorok, magyar nyelven taníthassák a hittant? Dr. Korláth Endre e beadványa meg-
 rázó erejű dokumentuma annak, hogy az elnemzetlenítésre törekvő csehszlovák hatalom a magyarságnak még legelemibb lelki életigényét is nyelvrendelettel, politikával igyekezett elnyomni.

De nem csak a valláson keresztül igyekeztek az iskolákból teljesen kitiltani a magyar nyelvet, hanem minden lehető eszközt felhasználták a magyar nyelv, a magyar szellem teljes kiszorítására.

1926 január 5-én prágai rendelet érkezett Ungvárra, mely szerint még iskolai könyvtárakban található magyar könyvek, melyek magyarságról, ma-

gyar szellemről vagy a magyarság nagyjairól szólnak, kiselejtezendők és ebből a szempontból a hivatalos közegek minden iskolát felülvizsgálni tartoznak. Nemcsak az államfordulat alkalmával, hanem még 7 esztendő múlva is purifikációt, nagytakarítást rendeztek a véletlenül ki nem selejtezett magyar szellemi termékek között, melyek az ifjúság nemzeti öntudatát, fajiságát erősíthették és eszébe juttathatták, hogy magyar.

Különösen a gimnázium és a gör. kat. tanítóképző falain belül folyt az elnemzetlenítés gyilkoló munkája. 1929 október havában egy körlevelet olvastak fel az ungvári cseh-orsz gimnázium osztályaiban. A gimnázium igazgatósága a felhívásban figyelmeztette a növendékeket, hogy az iskola falai között kizárólag államnyelven beszélj ének, mert ha az igazgatóságnak tudomására jut, hogy a növendékek közül bárki is magyar nyelven beszél, úgy szigorú megrovásban részesül, légyben rosszabb osztályzatra számíthat, s ezenfelül még 200 cs. korona pénzbírságra is elítélik azt aki magyarul beszélni mer. Az elnemzetlenítés ilyen fenyegetésre alapított hitvány módszerét vezették be az őslakos többségű Ungvár gimnáziumában, amelybe több magyar növendék járt.

A cseh gimnáziumban többször megtörtént, hogy egy X. nevű cseh tanár inzultálta a diákokat, mert magyarul hallotta őket beszélni.

1933-ban egyenesen az ungvári iskolaügyi felsőbb hatóságok rendelkezésére egy revízió ellenes tüntetésre vezényelték ki az összes középiskolás fiú- és leánynövendékeket, mely este 7—11 óráig tartott. Ebben az esetben a túlbuzgó iskolai hatóságok túltették magukat az iskolai törvényen, mely szerint diáknak mindennemű nyilvános politikai megnyilatkozás tilos.

A magyarság és a magyar nyelv ellenes kampányban azonban a Volosin vezetése alatt álló ukrán irányzatú és szellemű gör. kat. tanítóképző vezetett. Az intézet falai között szigorúan tilos volt a magyar nyelv használata, bár magyar anyanyelvű növendékei is

voltak. A növendékeket ukranofil szellemben irányították, minélfogva közülük több egyenesen fanatikus ukránbarát volt.

1930-ban történt az intézetben az a botrányos eset, hogy egyik harmadéves tanítóképzedei növendék felrajzolta a táblára az általa elképzelt Nagyukrajna térképét, melyben Kárpátalja területe is méltó helyet foglalt el. A térképen látni lehetett Ungvár, Munkács Beregszász és Nagyszöllös városokat. Az egyik jobb-érzésű növendék letörölni merészelte a tábláról a fanatikus ukranofil álmainak kifejezőjét, mire nekirohant vagy 10 felbőszült osztálytársa, kik alaposan helybenhagyták. Amikor az áldozat panaszt emelt Volosin igazgatónál az leintette, mikor pedig másutt keresett elégtételt, akkor kizáratta az intézetből. (R. M. H. 1930. évi közlése nyomán.)

Itt meg kell említeni azt az ellentétet, mely végletekig fokozódott Kárpátalján; különösen Ungváron az ukrán és az ú. n. nagyorosz.írányzat között. A prágai, kormányzat nem örült az egységes kárpátaljai ruszin tábornak, azért Kelet-Galíciából ide emigrált ukránok segítségével sikerült megindítani a nyelvharcot és azt egész a végletekig fokozni az ukrán és nagyorosz irányzatú tábor között. A cseh kormánykoalíció nem-hogy igyekezett volna elsimítani az ellentéteket, de az irányzatok egymás elleni uszításával mindig élesebbé tette a harcot. A bevándorolt emigráns ukránoknak felelősségteljes pozíciókat biztosított nagy fizetéssel. A cseh politikát itt az vezette, hogy ha már a sok cseh tisztviselő szemetszúrt a kárpátaljai kisorosz-nak, ukránokat alkalmaz, akik a magas pozícióért hálásak lévén teljesen csehpártiak, tehát megbízhatóbbak mint az őslakos ruszinok.

Az ukrán irányzatnak két főfészke volt Ungváron; ú. m. az Aleszkievics vezetése alatt álló gimnázium és a Volosin-féle gör. kat. tanítóképző.

Ez volt Prágának magas iskolapolitikája, mely szerint a magyar nyelvet teljesen száműzte az iskolákból, az orosz iskolákban pedig a nyelvi harcot tar-

totta felszínen, sőt fokozta azt, hogy végül is az egységes cseh nyelv foglalhassa el helyét az egész vonalon. Az iskolák elnemzetlenítési módszerével kapcsolatosan még meg kell említeni az elnemzetlenítésnek olyan kirívó esetét, melyet csak janicsár nevelési módszernek nevezhetünk. Az ungvári Vörös-Kereszt gyermekgondozója a szegény proletárcsaládok gyermekeit vagy árváit gondozásba vette és legtöbb esetben elszállította őket Cseh- és Morvaországba, ahol cselédsorban tengődve, anyanyelvüket és szülőföldjüket elfeledve, növekedtek fel és nagyrészen elveszték a magyar nemzet számára. Ez a legkomolyabb valóság, statisztikai adatokkal bizonyítható tény. Sokszor a szülői könyörgés ellenére vitték el a gyermekek százait és szolgákat, hűséges jó cselédanyagot neveltek maguknak, kifelé humanizmust, gyermekakciót hirdetve, pedig az egész janicsári nevelési módszer az elnemzetlenítésnek egy válfaja volt, mellyel a magyarság erőtartalmát jelentősen csökkentették. (R. M. H. közlése nyomán.)

Kulturális élet, magyar színészet.

Régi tapasztalati igazság, hogy a nemzeti kultúra csak szabad légkörben fejlődik és bizonyos fokú anyagi jólét is szükséges ahhoz, hogy szélesebb néprétegek közkincsévé váljék. Az ungvári őslakos magyarság éppen ezt a szabad légkört és anyagi alapot nélkülözve legjobban a csehszlovák uralom húsz éves elnemzetlenítő munkája alatt, amikor ez közigazgatási terrorral, rendőrségi apparátussal, besúgó gárdával, gazdasági elnyomással, nyelvrendeletekkel igyekezett a magyarság nemzeti érzését csirájában kiölni és kultúráját leépíteni, különösen az ifjabb generáció lelkében.

Mindjárt kezdetben rendeletileg betiltatott a magyar imádság, a Himnusz éneklése, valamint a magyar nemzeti színek viselése. Ha valaki mégse tudott

nemzeti érzésén erőszakot venni és túltéve magát a tiltó paragrafusok rendelkezésein elmerészelte énekelni a magyar imádságot, rendtörvénybe ütköző súlyos vétséget, főbenjáró bűnt követett el melyet a politikai hatóságok kegyetlenül megtoroltak.

Csupán azt a nagyobb arányú esetet említem meg, amikor 1922 augusztus 20-án az ungvári róm. kat. templomban mise után elénekelték nemzeti imádságunkat, a Himnuszt. Ebből nagy nyomozás keletkezett, zaklatásokat, házkutatásokat foganatosítottak a magyarság vezetőinél, többek között az ügyészség eljárást indított dr. Korláth Endre ellen is, minek következtében őt a csehszlovák nemzet és csehszlovák nyelv elleni felbujtás vétségében mondták ki bűnösnek, mert a magyar himnusz első szakasza arra kéri Istent, hogy védje meg a magyart ellenségeivel szemben. A törvénynek ez indokolása alapján, dr. Korláth Endrét 3 heti fogházra és még mellékbüntetésre is ítélték. Korláth Endre ugyan felebbezett az ítélet ellen egész a legfelsőbb bírósághoz, azonban a legfelsőbb bíróság arra való hivatkozással, hogy Szent István megünneplése irredenta jellegű volt, a felebbezést elutasította és dr. Korláth Endrét 15 napi államfogházra és 100 cs. korona pénzbírságra ítélte jogerősen.

Itt Ungváron elénekelhette saját himnusztát a cseh himnusz mellett a szlovák, az orosz, az ukrán, a szovjetet éltető kommunista, de addig már nem jutott el húsz év alatt a cseh konszolidáció, hogy az akarata ellenére idezárt magyarság szabadon elénekelhesse nemzeti imádságát.

Az ungvári magyar kultúráiét szervei a húsz esztendő alatt a Magyar Kultúregyesület, a Keresztény Szocialista Nőiskosztály, a Mozaik és az Ungvári Atlétikai Club voltak. Tevékenységük matinék, kultúrelőadások, irodalmi összejövetelek szervezésében és rendezésében merült ki, több alkalommal szerepeltettek magyarországi és erdélyi írókat nagyszabású irodalmi estek keretében. E téren szintén megnyilvánult egyes főtisztviselők gyűlölete a magyar kul-

túra ellen, amikor több esetben egyes magyar írók bejövételét nem engedélyezték.

Ungvár magyarságának azonban nemcsak külső sötét erővel kellett szakadatlan küzdelmet folytatnia kulturális téren, hanem olykor-olykor a belső soraiban megnyilvánuló átkos közönyösséggel is. Ez a magatartás valahogy évek során mintha fokozódott volna. Az évtizedes elnemzetlenítő törekvés és elnyomás hatása alatt — mint több helyen kisebbsége életünkben — kifejlődött a város öslakos polgárságában bizonyos lelki alacsonyabbrendűségi érzés, mely közönyösségével, langymeleg magatartásával a magyar kultúrát, az egész kisebbségi magyar életet gyengítette.

Az ungvári Magyar Kultúregyesület helyi elnöke 1935 végén, az esztendő utolsó vasárnapján rendezett évzáró matinén erre ki is tért és megleckéztette az ungvári magyar társadalmat. Utalt arra, hogy sem szereplőivel sem megjelenésével nem támogatja úgy a Magyar Kultúregyesület munkáját mint kellene: „Pedig éppen elnyomott kisebbségi helyzetünkben kellene jobban megmutatni a magyarságnak életrevalóságát, fejlődési képességét és főképen azt, hogy van érzéke saját kultúrája iránt. Arra van égetően szükség, hogy dokumentáljuk megjelenésünkkel összetartozandóságunkat. Valósággal tüntetni kell ma az együvé tartozandósággal. A magyar kultúra, kisebbségi elnyomott helyzetünkben nem lehet gyermek csemegeje, hanem mindannyiunk közös kincse, melyet megőrizni, tovább fejleszteni és gyarapítani szent kötelességünk.”

Ez elnöki évzáró azt mutatja, hogy a megszállás utolsó éveiben egyre gyakrabban kellett felrázni és kulturális kötelességeire figyelmeztetni Ungvár magyarságát, hogy nyilvánosan is fenn hirdesse, mi szerint él nyelvében is, kultúrájában is.

Az Ungvár kulturális életéről elmondottak nagyjában vonatkoznak a magyar színészetre is. de itt még

nehezebb volt a helyzet. A magyar színészet ügye hamupipőke sorsára jutott Ungváron a kormánytényezők és rossz tanácsadók jóvoltából. A színtársulat, ha nagy közbenjárások után engedélyezték is a színjátszást, állandó válsággal küzdött. Százféle hivatali gánccsal megküzdve, jóformán szubvenciók nélkül, egyre üresedő magyar zsebekből fenntartva valósággal titáni harc volt ez, egész embereket kívánó harca egy elsorvasztásra ítélt kisebbségi nemzetnek, mely alól az államalkotó tényezők sovizmusa évről-évre jobban igyekezett kihúzni a talajt.

Ungváron a magyar színháznak olyan horribilis kiadásokat okoztak a városházi hivatalos körök, amelyek már magukban véve lehetetlenné tették a 2—3 hónapig itt tartózkodó magyar színtársulat életlehetőségét.

Amig pl. Pozsonyban a város a magyar színháznak ingyen helyiséget, fűtést, világítást, két hónapra 20.000 cs. koronát adott, addig Ungváron a magyar színházigazgatónak, Polgár Károlynak a hivatalos statisztika adatai szerint 1926 november 1-től 1927 január 31-ig a színház helyiségeért, fűtésért, világításért, tűzoltóságnak és társulatra oktrojált 4 városi díszítőnek 50.000 cs. koronát kellett fizetnie. Ez olyan súlyos teher, mellyel ungvári viszonylatban egyetlen társulat sem képes megbirkózni és anyagiilag föltétlen összeomlik.

A hivatali hatóságokon kívül, de azoknak a tudtával sőt közreműködésével magyarul író bomlasztó elemek is közreműködtek a magyar színészet tönkretételén. A R. M. H. 1926 júl. 3-iki száma leleplezte Havas (Handelsmann) Emil, a hírhedt Új Közöny és Bálint (Braunstein) Miklós, a Keleti Újság, kormányzolgálatos lapok szerkesztőit, akiknek zsaroló jellegű, szerződészerű megállapodását leleplezte, melyet Polgár Károllyal, a leendő ungvári színigazgatóval kötöttek, s amelynek értelmében Polgár kötelezte magát arra, hogy nevezett szerkesz-

tőknek a kárpátaljai színikoncesszió hivatali kijárásáért fejenként 3 éven keresztül 10.800 + 3.000 cs. koronát fizet. Polgár kénytelen volt elfogadni a diktátumszerű megállapodást melyet egy ungvári ügyvéd irodájában szabályszerűen aláírtak, mert a két szerkesztő kijelentette, hogy a Magyar Színpartoló Egyesület akár a fejetetejére is állhat, a színikoncesszió kiadásánál úgy is az történik, amit ők akarnak. Az állapotokra jellemző, hogy a megadott engedélyt a hatóság a szerkesztők egyikének kézbesítette ki. E botrányos esetnek a R. M. H. közlése nyomán nagy viszhanga támadt a sajtóban, még a cseh lapok is foglalkoztak az ügygel és élesen elítélték a „szerkesztőket”, akiket a későbbi eljárás folyamán az újságírók szindikátusának bírósága megrótt, újságírói becsülettel való visszaélés címén és egy évre kizárta őket tagjainak sorából. Az ungvári Civilni Správa, mely előtt nem maradt titokban ez a magyar színészettel kapcsolatos nagy port felvert újságírói botrány, nemcsak hogy semmit nem tett e bomlasztó elemek munkájának megakadályozására, hanem egyenesen fedezte őket, amikor továbbra is ezeket a lapokat használta fel politikai nyilatkozatok közzétételére.

Visszatérve a magyar színészet ügyéhez kitűnik, hogy a csehszlovák kormány által támogatott sajtóhiénák, hogyan csináltak maguknak még a magyar színjátszás ügyéből is üzletet, a magyar kultúra rovására. Meg kell még említeni az ungvári magyar színészettel kapcsolatosan Szekerka ungvári főjegyzőnek minden kritikán aluli eljárását, amikor 1936 nyarán a magyar színház ungvári pótszezonja előtt véglegesen bezáratta a városi színház épületét arra való hivatkozással, miszerint az technikai, egészségügyi, valamint tűzrendészeti szempontból előadások tartására alkalmatlan, noha néhány héttel előbb cseh szokolisták még játszhattak benne. Nagyon átlátszó dolog, hogy ezt az intézkedést miért közvetlenül a magyar színtársulat bevonulása előtt hozta meg a főjegyzői hivatal.

Nagy sérelme volt húsz esztendőn keresztül az ungvári magyar színészetnek a szubvenciók aránytalan elosztása is, melyből legtöbb esetben majdnem kisémmizték. Amíg a magyar színtársulat a legnagyobb nélkülözéseknek nézett elébe, addig a közel 100 tagú cseh színtársulat Ungváron napi 2000 cs. korona szubvencióból gondtalanul élt, Ez a társulat egész kárpátaljai turnéja alatt összesen 700.000 cs. koronát kapott. Az volt a híres csehszlovák demokrácia kultúrpolitikája, hogy amíg a kárpátaljai őslakosság adózó filléreiből az idegen társulat 700.000 cs. koronát élvezett, addig a magyar színikultúra ápolására a kormányzat ugyanebben az évben 10.000 cs. korona alamizsnát adott.

Egy alkalommal az is megtörtént, hogy az országos választmány által a magyar színészet számára megszavazott 10.000 korona összeget az egyik exponeus főtisztviselő 5000 koronára redukálta azzal az indokolással, hogy 10.000 korona sok a magyar színészet számára. így sorvasztották el Ungváron húsz éven keresztül egyre jobban a magyar színészet kulturális ügyét. Az utolsó két évben a főjegyző tendenciózus intézkedései, majd a színházépület javítása miatt egész az államváltozásig szünetelt Ungváron a hivatásos magyar színészet, csupán az egyházi egyesületeknek műkedvelő gárdái léptek fel néhány alkalommal.

Sajtóügy, városi könyvtár.

Amikor az 1919-iki cseh megszállás után az első kábulattól magához térve Ungvár és vidéke magyarsága szervezkedni kezdett, két hivatalos ellenzéki sajtóorgánuma volt ú. m. a „Határszéli Újság” Magyar Bálint, Gaár Iván és Rácz Pál szerkesztésében és a „Kárpáti Napló” Kovács Miklós szerkesztésében. Később a Határszéli Újság megszűnt, a Kárpáti Napló pedig az ellenzéki magyar pártok szövetségbe tömö-

rülése után „Ruszinszkói Magyar Hírlap” néven a pártszövetség hivatalos lapja lett. Körülbelül 10 év múlva a megszállás után egy kormányintézkedés jelent meg, mely szerint Ruszinszkó magyar elnevezést a jövőben nem szabad használni, mert nevezett földterület ezutáni hivatalos neve Podkarpatszka = Kárpátalja. Ekkor a R. M. H. is „Kárpáti Magyar Hírlap”-ra (K. M. H.) változtatta nevét. Egész az 1938 novemberi államfordulatig nagy türelemmel, odaadással és páratlan ügyszeretettel szerkesztették Kovács Miklós és Rác Pál a lapot, mint az ungvári magyarság és magyar ügy legellenzékibb, megvesztegethetlen sajtóorgánumát. A visszacsatolás óta mint napilap továbbra is teljesíti kulturális hivatását az ungvári magyarság szellemi életében, Kovács Miklós szerkesztésében.

Meg kell emlékezni az ungvári magyarság és egyben az ungvári magyar sajtó mártírja, Poós Alajos újságíró tragikus végéről. 1919 március 7-én, két hónappal a cseh megszállás után Masaryk Tamás csehszlovák köztársasági elnök nevenapja volt. Este fáklyákkal katonai zenekar járta be a várost. Amikor a menet a Széchenyi-térre érkezett, a volt Millenium-kávéház előtt álló Poós Alajos számvizsgáló hivatalnok újságíró valami hangos megjegyzést tett a csehekkel kapcsolatosan, mire több marcona katona hozzárohant, ütlegelni és bajonettel szurkálni kezdték, úgy hogy rövid idő múlva a szerencsétlen újságíró kiszenvedett. A tragédia hírére egész Ungvár magyarsága olyan hatalmas arányú tüntetést rögtönzött, amilyenre még nem volt példa a város életében. Temetése a magyarság méltó demonstrációja volt a cseh gyilkosok felelőtlen eljárása ellen. A város, a Gyöngyös Irodalmi Társaság, az ungvári újságírók, a pénzügyigazgatósági tisztviselők, a Szociáldemokrata párt, a Katolikus Legényegylet, a főgimnázium ifjúsága, mind koszorút helyeztek Poós Alajos ravatalára. Még a Himnusz és Szózat is elhangzott temetése alkalmával, és bár a rendőrkapitány megtiltotta volt, a

rendelkezés áthágásának semmi következménye nem lett.

De nem csak mártírja volt az ungvári magyarságnak és a magyar sajtónak, hanem voltak elősdierei is. Minden igaz magyar jól ismerte azt a sötét munkát, melyet az ú. n. aktivista kormánytámogató szerkesztők vittek véghez magyar nyelven a megszállás ideje óta a magyarul felvidéki területeken. Ezek a magyar iskolán, magyar gondolon, magyar kultúrán felnőtt emberek pillanatnyi anyagi érdekért megtagadták a régi iskolát, a régi szellemet, a magyar gondolatot és magyarságukat megcsúfolva, júdáspénzekért elárulták a magyarságot. A politikai konjunktúrának máról-holnapra élő eltartottjai voltak ezek a lovagok, akikkel, ha becsületbeli ügyről volt szó, nem fogott kezét az önérzetesebb gondolkozású cseh ember sem. Ezek a szerkesztők a zsarolt pénzekből és a szubvenciókból palotákat építettek, főúri életet éltek, autókön jártak, a Tátrákban és a Riviérákon örömet ettek és élvezetet zabáltak. Pedig ezekhez a pénzekhez sok nyomorban sínylődő őslakos magyar keserves könnye, nehéz adófillére tapadt.

Az ungvári magyar nyelvű sajtónak két ilyen hiénája, elősdiije volt ú. m. Havas (Handelsmann) Emil és Bálint (Braunstein) Miklós. Az első az Új Közlöny, a másik a Keleti Újság hírhedt szerkesztője, akik Ungvár visszacsatolásának hírére Amerikába menekültek. A húsz év alatt szóval és tettel rengeteget ártottak a magyarságnak. Egyebet sem tettek, minthogy a magyar pártok belső életében turkálva igyekeztek a legnemtelenebb eszközökkel viszályt támasztani, s a magyarság itteni vezérférfiainak bemocskolásával a magyarságot szétzülleszteni.

Az ungvári magyarság lehiggadt, a kulisszák mögé látó vezérei utálattal vegyes szájalommal nézték ezt az aljas szándékú rabszolgamunkát. Tudta róluk mindenki, hogy csupán annyi közük volt a magyarsághoz, hogy célszerűségi szempontból még magyarul írtak. A magyar színészettel kapcsolatos hőstettük — a sok

közül — eléggé megmutatta nekünk a kormány szolgálatos magyar szerkesztők igazi arcát.

Szólni kell még röviden a városi könyvtárról is melynek túlnyomó részben három nyelvű könyvei voltak m. p. magyar, orosz és cseh. Az elnyomó tendencia — mint minden vonalon — itt is érvényesült

1936 április havában folyt le a könyvtár tanács elnökválasztó gyűlése, A tanács egy cseh és egy ruszin jelöltre választott; magyar öslakost nem is jelöltek¹. A könyvtár fejlesztésére kapott összegek felosztásával is a legridegebben bántak el. A cseh tanácstagok a legmerevebben kötötték magukat ahhoz, hogy az összegeket a népszámlálási statisztika arányában osszák fel egymás között, miáltal a magyar nyelvű könyvek beszerzésére egyötöd rész is alig jutott.

Pedig, ha megvizsgáljuk a népszámlálás arányával összevetve a közkönyvtár olvasóinak nyelvi arányát, a következő érdekes eredményre jutunk. A népszámlálás adatai szerint 1930-ban Ungváron volt 17.78% magyar, 23.47% ruszin, 22.11 zsidó és 30.10% csehszlovák. Az ungvári városi könyvtárból olvastak 1935-ben: 11.022 magyar, 4.184 kötet orosz és 1166 csehszlovák könyvet.

Nyilvánvaló ebből a beszédes statisztikából is, hogy a népszámlálás adatai mennyiben fedhetik a valóságot, mert a 17.78% magyarság semmik épen nem olvashat 11.022 könyvet egy éven át, ha a 23.47 % ruszinság csak 4.184-et olvas, vagy a 30.10% cseh 1.116-ot

IV.

Az elnyomó törekvés megnyilvánulása gazdasági vonatkozásban.

*A gazdasági gyengítés általános módszerei,
különféle adók és terhek.*

A megszállás kezdetétől fogva az a könyörtelen gazdaságpolitikai elgondolás vezette a prágai kormányt, hogy a magyarlakta területek lakosságát gazdaságilag teljesen meg kell bénítani, kiszipolyozni és a pénzforgalmat a történelmi országok felé irányítani. Húsz esztendő keserű tapasztalata igazolta, hogy mindvégig következetesen kitartottak az őslakosság gazdasági szegényítésének politikája mellett, s még véletlenül sem tértek el egy hajszálnyira sem ettől az irányvonalától.

A megszállás első napjaiban kezdték a pénzügygyengítésnél. A lakosságtól beszedett magyar valutát 1:2, (de néhol 1:4 arányban is) váltották be. A gazdasági kiszipolyozás arányaira vall, hogy csupán e pénzváltásnál a prágai kormány beismerése szerint 315 millió haszna volt a csehszlovák állampénztárnak, vagyis ennyi kárt okoztak az itteni szegény, háború után lerongyolódott őslakoságnak.

A második fázisa e gazdasági legyengítésnek a hadikölcsönkötvények beváltása. Az idevonatkozó rendelkezések olyan homályosak voltak, annyira esetekhez mérten szerteágazók, hogy ki volt szolgáltatva az őslakosság az illetékes hatósági közegek önkényének és legjobb esetben 75, majd 50, esetleg csak 25%-os megtérítést kapott.

E két jogcímen okozott károkkal az itteni bankok pénzügyi egyensúlya is felborult, az így megintgatott bankokat pedig a kormány csak úgy volt hajlandó szanálni, ha a bankok alaptőkefelemelés útján több mint 50%-ot a cseh tőkeérdekeltségnek engednek át. Az így nacionalizált bankokon azután azzal segítettek, hogy megengedték nekik a 14, 16, sőt 20%-os kamatszédést.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen kamatlábak mellett a magánvállalatok és gazdaságok csak állandó katasztrofális veszteséggel dolgozhattak, aminek természetes folyománya lett a vállalatok, munkaalkalmak beszüntetése, a munkanélküliség fokozódása és az öslakosság általános életszínvonalának alászállása.

Az elszegényítés politikáját mozdította elő a prágai kormányzat adó- és pénzügyi politikájával is. Az adóprés az 509/1920. sz. vagyondézsma törvénnyel kezdődött. Eszerint minden meglévő értékállományért bizonyos egyszeri átalányösszeget kellett fizetni. Az idegen tisztviselők az egyes objektumokért oly magas dézsmát állapítottak meg, hogy sok öslakos még évtized múltán is nyögte a vagyondézsma átkát. Ezt a helyzetet megvilágítja az a körülmény, hogy az (ungvári főpénzügyigazgatóságon még hét év után is, 1926 június 14-től 5 napon keresztül működött a vagyondézsma felebbezési bizottság. Elintézésre került mintegy 3500 felebbezés letárgyalása. E felebbezések sokasága mutatja, hogy mekkora volt az elégedetlenség e teherrel szemben és amennyiben naponta 700 felebbezésnek sorsa volt kitűzve, mutatja azt is, hogy a felebbezésnek elintézése sem történhetett lelkiismeretes mérlegelések alapján és megnyugtató módon.

Azonban ez az egyszerinek nevezett vagyondézsmaadó csak látszólag volt egyszeri, mert a 329/1921. sz., a községi gazdálkodást szabályozó törvény pár sorban kimondotta, hogy az ingatlanok eladásánál a község köteles az eladótól értéknövekedési adót szedni, ami megint nem a vagyon nélkül idekerült

idegeneket, hanem az itt élő őslakosokat terhelte meg súlyos mértékben.

A vagyondézsma harmadik formája volt a háborús nyereségadó, melyet az idegen cseh tiszt-Viselők olyan egyéneknél is megállapítottak, akik háborús üzletekkel nem foglalkoztak.

Hatalmas vagyoni károkat okozott a prágai kormányzat az itteni őslakos közönségnek azzal, hogy azon ürügy alatt, miszerint ő a régi magyar törvényeket épségben tartja, 5 esztendőn keresztül a legnagyobb szigorúsággal hajtotta végre a régi vagyontörvényben 10%-ban megállapított III. osztályú kereseti adót. Ez az adónem a régi magyar törvényekben 10%-ban lett ugyan megállapítva, de csak azért, mert a végrehajtás viszont ezt az adónemet fizető adózókból alakított bizottságokra volt bízva. E bizottságok egy-egy kisiparosnak, vagy ügyvédnek, orvosnak jövedelmét évi pár száz koronában, s így adóját 35—40 koronában állapították meg.

A régi magyar törvényeknek liberális végrehajtását az ideküldött idegen érzésű pénzügyi tisztviselők olyan szigorúan vették, hogy az így kivetett adók a teljes bruttó jövedelem 50%-át is elérték, míg Csehországban ez az adónem az önkormányzati pótlékkal együtt csupán az összjövedelem 10%-át érte el. Így élt vissza a prágai kormányzat adóügyi szempontból a magyar törvényekkel.

Pár éves politikai küzdelem után sikerült csak ezt az adóügyi igazságtalanságot megszüntetni. Az így eltörölt osztályadók helyét jövedelmi adóval pótolták, de csalafinta módon járt el a prágai kormányzat; itt is, mert a 10.000 koronás létminimumot 6.000 koronára csökkentette úgy, hogy az adózatlan jövedelem olyan kis összeg volt, hogy számba is alig jöhetett.

Bevezették még a jövedelmi adó mellé a forgalmi és fényüzési adókat, az elsőt 1%-ról 2%-ra emelve, az utóbbit pedig 10%-ban állapítva meg.

Ezekhez a felsorolt ú. n. állami adónemekhez jött

még az önkormányzati testületek, a községek adója, mely helységek szerint kisebb vagy nagyobb terhet jelentett.

Ungvári viszonylatban a különféle helyi adók és illetékek horribilis mértékben tették próbára az őslakos magyarság teherbíró képességét, amennyiben a városi gazdálkodás ügymenete olyan volt, hogy az évről-évre felfelé tornázó számok egyre súlyosabb kiadást és gondot jelentettek a városi vezetőségnek, minek folytán a hiányzó súlyos összegeket a város adózó polgárságának kellett kiizzadnia.

1928-ban Ungvár város képviselőtestülete kénytelen volt bevezetni a már meglévő adók és illetékekkel még a következőket:

1. Ingatlan-értékemelkedési adót.
2. Vigalmi adót.
3. Bor és szeszes italok adóját.
4. Söradót.
5. Hússzemledíjat.
6. Villanyadót.
7. Házbéradót (házbérfillér).
8. A szórakozási helyiségekben felszolgált élvezeti cikkek adóját.
9. Csatorna-adót.
10. Hirdetési adót.
11. Ebadót
12. Közterhek használati adóját.
13. Építési és parcellázási illetékeket.
14. Átmeneti elszállásolási adót.
15. Kártya, dominó, stb. utáni adót.
16. Luxuslakások utáni adót.
17. Hivatalos cselekmények utáni adót.
18. Szemétfuvarozási díjat.
19. Húsfogyasztási adót.
20. Tűzoltó-illetéket.
21. Kirakatadót, melyet 1937-ben vezettek be.

Meg kell ez adónemekkel kapcsolatosan említeni, hogy mind e jövedelmek dacára az 1929. évi városi

költségvetés hiánnyal zárult, melynek fedezésére 485.792 korona segélyt kért a város. A város kiadásai azonban olyan ugrásszerűen növekedtek, hogy 1932-ben például 155%-os házbéradóval és 360%-os föld, kereseti, stb. adók útján tudta fentartani költségvetési egyensúlyát.

Aki egy rövid pillantást vet a feltüntetett különféle adónemek sorozatára, azonnal fogalmat alkothat arról a csehszlovák gyarmati adópolitikáról, mely az őslakosság érdeke, léte és anyagi alapja ellen irányult. Nem érintette ellenben azokat, akik itt ingatlannal, üzlettel, iparral nem rendelkeztek, csupán csak havi fizetést élveztek, mely után minimális adót fizettek. Itt említem meg, hogy a történelmi országokból idehelyezett magasabb osztályokban levő tisztviselő dupla fizetést kapott az államtól. Kapta a fizetésű osztály szerinti járandóságát, ezen felül napi diétát ami sokszor felért a havi fizetéssel tekintettel arra, hogy a köztársaság legkeletibb pontján, a sötét Kárpátalján teljesített, mint megbízható államalkotó elem szolgálatot.

Röviden még szólni kell arról is, hogy a törvény által előírt ezen adónemeket hogyan vetették ki, s annak behajtását miképpen fogatosították.

A későbbi években Ungváron is adókievő bizottság működött, melynek tagjait a főpénzügyigazgatóság nevezte ki. A csehszlovák adópolitikára jellemző, hogy az adókievő bizottságnak legtöbb esetben nem voltak őslakos tagjai, de még a nagy adót fizető kormánytámogató zsidó vállalatok tulajdonosait sem érdemesítette erre a főpénzügyigazgatóság.

Ellenzéki vezéreink élőszóval és sajtó útján számtalanszor tiltakoztak ez ellen az adóügyi anomália ellen. Hivatkoztak arra, hogy az őslakosság adófizetőképessége már-már a végkimerülés határán jár, Hivatkoztak arra, hogy az az adókievési rendszer, amely az adóalanyt nem kíméli meg a végleges összeomlástól, tovább veszély nélkül nem alkalmazható, mert hiszen az államnak adófizetésre képes polgárookra

van szüksége, nem pedig közsegélyre rászoruló proletárookra.

A sok tiltakozás és interpelláció eredménye azonban visszafelé sült el, mert nem hogy engedékenyebb álláspontra helyezkedett volna az ungvári adókető főhatóság, hanem 1932-ik évben prágai felsőbb utasításra megszorított rendszert léptetett életbe Kárpát-alján, de különösen Ungvár fővárosra vonatkozólag, mely szerint kiadták az utasítást az alsóbb közegeknek, hogy az adózó közönséggel szemben a legkíméletlenebbül kell eljárni. Az adóhátralékokat minden körülmények között behajtani, a foglalásokat és végrehajtásokat a rendelkezésre álló legszigorúbb módszerrel kell eszközölni. Ebben az évben az ungvári pénzügyigazgatóságon és adóhivatalban több vezető tisztviselő ellen fegyelmi eljárást indítottak, mert a behajthatatlan adóalanyoknak haladékot adtak. Báj er dr. kormányfőtanácsost, ungvári főpénzügyigazgatósági tisztviselőt elhelyezték Ungvárról, mert kiszivárgott, hogy őslakos adóalanyokkal szemben megértőleg járt el és nem alkalmazott retorziót.

A megszorított és kíméletlen eljárás kilátásba helyezésének következménye rövidesen jelentkezett is. 1932 szeptemberében az ungvári pénzügyigazgatóság és adóhivatal ezerszámra küldte szét az ungvári kereskedőknek, iparosoknak, háztulajdonosoknak, ügyvédeknek és orvosoknak a fizetési parancsokat és egyidejűleg kiszállt az adóvégrehajtók repülőbizottsága és bevezetett egy eddig soha sem tapasztalt eljárást, az utcai zsebmotozást.

Ungvár utcáin váratlanul felbukkanó repülőbizottságok eredményesen kezdtek működni. Több intellektuelt kapcsoltak le és motoztak meg, köztük dr. KorlátH Endrét, kitől elszedték még az aranyóraláncát is. Dr. Vass Ignáctól aranyóráját vették el. Dr. Aczél Arnold ügyvédnél nem találtak értékes tárgyat, azonban elmentek a lakására, ott a zongorát és varrógépet foglalták le adótartozása fejében. Dr. Pollacsek orvost szintén az utcán lepték meg a repülő adórémek, és

több száz koronát, gyűrűt és aranyórát találtak zsebében, melyeket lefoglaltak.

Ungvár adózó közönsége a legnagyobb megdöbbenéssel fogadta a pénzügyi hatóságok kíméletlen és adóügyi behajtás terén ismeretlen erőszakos eljárását és pénz, jövedelem hiányában a legnagyobb bizonytalanságban várta a holnapot, hogy rajtaütésszerűen követeljék tőle adófizetési kötelezettségének teljesítését.

További jellemző eset, hogy a pénzügyigazgatóság fényűzési adó címén többszázalékos járulékot vett ki a fogorvosokra, akik arannyal dolgoznak pácienseik szájában. Pedig azt tudnia kellett volna az illetékes hatóságnak, hogy ezt nem luxusból, hanem gyógyászati szempontból teszik. Az orvos a páciensét kénytelen volt e kivétellel megterhelni, aki betegségre való tekintettel ilyenformán még luxusadót is fizetett az adóügyi hatóságnak.

Ki kell itt térni még röviden a munkásbiztosítóra, mely szintén nem törődött a város adófizető polgárainak érdekeivel vagy annak kívánságaival, hanem haladt a maga bürokratikus útján. Egyre-másra küldte a fizetési felszólításokat végrehajtás terhe alatt. Sok esetben az adós kifizette már hátralékát és még egyszer molesztálták végrehajtással fenyegetőzve. Ungvár közönsége több alkalommal tiltakozó gyűlést rendezett a betegsegélyző intézet sérelmes rendelkezései ellen, mely súlyosan érintette a megélhetésért nehezen küzdő öslakos polgárságot.

Valamit a szövetkezeti életről is. A R. M. H. 1926 április 25-i száma vizsgálatot kért az ungvári szövetkezeti központ ellen. Indokolásában elmondta, hogy az egykori magyar kormányok elévülhetetlen érdemeket szereztek a kárpátaljai szövetkezeti élet terén. A nagyszerű magyar szövetkezeti törvények, mint az 1875. évi XVII. és az 1898. évi XXIII. t.-c. tekintet nélkül a nemzetiségre a nép javát szolgálták, minnek fényes bizonyítéka volt az itteni szövetkezeti élet örvendetes fejlődése és felvirágoztatása. Az új állam-

hatalom e téren nagyon könnyű feladatot vett át, egyszerűen tovább kellett haladnia elődje nyomdokain. És mit látunk itt az ungvári esetben? A szövetkezeti élet a legszánalmasabb helyzetben van. A szövetkezeti kontárok elfogultságukban elvetették a gyakorlatilag jól bevált szövetkezeti törvényeket, de még 8 esztendő alatt sem voltak képesek valamilyennel is helyettesíteni az elvetetteket. Megalakították az ungvári szövetkezeti központot, de az rövid időn belül jó egynéhány milliót veszített üzletén. Nem mi magyarok, hanem a brünni Lidové Noviny 1926 április 18-iki száma írja, hogy az itteni szövetkezetek névleg az analfabéták és proletársorsban tengődő földművesek részére vannak alapítva, de a korrupció fészkei és a kortesek ellátási intézetei.

Hű tükörképe az ungvári őslakos társadalom anyagi helyzetének az az 1928-ban megjelent statisztikai adat, mely szerint mintegy 70 őslakos kivándorló hagyta el évenként a várost és keresett megélhetést az Egyesült Államokban. Mindez a cseh agrárpolitika nyomán keletkezett nyomasztó gazdasági és szociális helyzetnek tudható be.

*Városi gazdálkodás, építkezések,
az őslakosság leszegényedése.*

Köztudomású, hogy Ungvár város egyike a leszegényebb városoknak tekintettel arra, hogy ingatlanainak egyrészét egykor odaadta az erdőkincstárnak, melynek ellenében aprópénzt kapott csupán vagy még azt sem. A megmaradt birtokait, erdőit a cseh megszállás után mindjárt elrekvirálta az állam.

Így a fővárosnak minden anyagi terhe az adófizető polgárság nyakába szakadt. Egy cseh törvényrendelet ugyan kilátásba helyezett bizonyos állami segélyeket a városoknak, de ez minden esetben attól függött, hogy kimerítették-e a pótdadó maximumát vagy nem. Ez azt jelentette a valóságban, hogy se-

igélyre, állami szubvencióra nem számíthatnak, csak abban az esetben, ha végkimerülésig a legmagasabb adószázalékkal sújtották az adózó polgárokat amikor a teherbíróképesség kiapadt.

Ez a gyarmati politika azt eredményezte, hogy a legtöbb őslakos város, de különösen Ungvár gazdasági mérlege hasonlított ahhoz a túlfeszített húrhoz mely ha elszakad, katasztrófába dönti az adófizető polgárságot. A városfejlesztés csillogó jelszava alatt megindultak a pénzpocsékolások és ennek áldozata az őslakosság legszegényebb rétege volt. Ezt nem érezte a tegnap jött cseh hivatalnok, vagy idelepedett bankár.

A legtöbb gazdasági rohamot a város fizetőképessége ellen Hrbek Jan, szabadságolt erdőigazgatósági főtanácsos, hírhedt kormánybiztos vezette, aki közel 4 évig irányította önkényesen a város gazdasági ügyeit. Időnkint eszébe jutott valami városfejlesztési gondolat, az erre vonatkozó tervet cseh nyelven kifüggesztette 14 napra a városháza kapujának táblájára melyet senki figyelembe nem vett mert nem is értett meg. 14 nap után a kormánybiztos úr bevette a tervet és úgy nézett rá mint egy kormánybiztosi ítéletre, melyet minden skrupulus nélkül végrehajtatott ... így és ehhez hasonló módon készültek Ungvár gazdasági életére a hurokkötelek.

A Hrbek-féle rezsim három és fél évi működésével sok kárt okozott Ungvár városának. A városi gazdálkodáshoz nem értve, az őslakos polgárság zsebének terhére építette kártyavárait. Külföldre kölcsönökért Utazgatott, mire súlyos ezreket költött el és elkövette azt a helyrehozhatatlan hibát, hogy csak azután érdeklődött a kormánynál, hogy behozható-e a külföldi kölcsön, mikor annak megszerzéséért Bécsset is megjárta. Egyébként ő a kárpátaljai csehszlovák kormányzat gyarmatosító politikájának könyörtelen végrehajtója volt. Közel négyéves kormánybiztosi működésével maradandó nyomokat hagyott maga után

a városi gazdálkodás terén. Hivatali cimboráival, Jefremov Szergej városi főszámvevővel és Terray Elek városi tanácsossal együtt állították össze évenként a városi költségvetés előirányzatát, melyben legkisebb figyelemre sem méltatták a városi adófizető közönség teherbíróképességét.

Az 1927. évi októberi községi választásokkal véget ért a hírhedt Hrbek-féle kormánybiztosi rezsim városi gazdálkodása. Azonban még ezután sem zárulhatott le teljesen, mert szépséghibái, a panamák és visszaélések ezután kerültek napfényre. A vizsgálat kiderítette, hogy Jefremov Szergej városi főszámvevő szabálytalanságai miatt egymillió cs. korona kárt szenvedett a város. Azonnali hatállyal felfüggesztették. Terray Elek gazdasági tanácsos ellen sorozatos visszaélések címén szintén eljárás indult, melynek következményeképpen hosszú évekre kiható kivizsgálások, bírósági tárgyalások után, (részletezését mellőzöm) Terrayt véglegesen menesztették a várostól.

De a legjobban kivette részét a kormánybiztosi éra panamasorozatából maga Hrbek, a kormánybiztos. Városi gazdálkodásának felülvizsgálása alkalmával megállapított, hogy felelőtlen és lelkiismeretlen gazdálkodása alatt kilencmillió négyszázötvenézer cs. korona adósságba vitte bele Ungvári S annak dacára, hogy ezeket az összegeket közintézményektől vette kölcsön, különböző prágai közvetítőknek 119.900 cs. koronát fizetett ki provízióként. Ezenfelül a hírhedt Új Közlönynek 3000, a Keleti Újságnak 4000, a Podkarpatszke Hlasy-nak 4000 cs. koronát fizetett ki a kövezet és vásárvám bérbeadásával kapcsolatban felmerült sajtópanamánál, tehát évi 11.000 koronával károsította meg a város adófizető polgárait. A provízió és a kövezetvám-panamán felül, a vizsgálat még azt is megállapította, hogy Hrbek hamis nyugtákra 19 ezer koronát fizetett ki. Ebben az ügyben a további vizsgálat során a legfelsőbb törvényszék megállapította, hogy az ungvári kormánybiztosi rezsim a hivatali túlkapások egész sorozatát

követte el. Azonban az ebből eredő kármegtérítést a zsupáni hivatal az államra hárította.

A kormánybiztosi rezsim megindította a lavinát a kölcsönök felszedésével és a városi gazdálkodás túlméretezett alapokra fektetésével, a többségében kormánytámogató képviselőtestület a főpolgármesterrel és főjegyzővel az élen tovább folytatta ezt a túlméretezett iramot a városi gazdálkodásban. Utalok itt néhány konkrét statisztikai adatra. Ungvár főváros 1927. évi költségvetését a következőkben állította össze a városi főszámvevő.

Rendes szükségletek összege	6,465.123 es. K
erre szolgáló fedezet	5,088.305 „ „
Fedezetlen hiány	1,376.817 cs. K

A költségvetés összeállítása értelmében a föld, ház-
bér és házosztályadó 1927-ben 120%-os a többi adó
pedig 280%-ban lett megállapítva. A következő évek-
ben ugrásszerűen követik egymást a felfelé tornázó
számok a költségvetés összeállításánál.

Mint kiemelkedő szemléltető példa álljon itt még
az 1932. évi költségvetés:

Rendes szükségletek összege	11,007.879 cs. K
Rendes kiadások összege	12,136.710 „ „
vagyis	1,428.631 cs. K

hiány mutatkozik, melyeknek fedezésére a városi
pénzügyi bizottság a községi pótdát jelölte meg.

Rendkívüli szükséglet pedig 24,696.000 cs. koro-
nát tett ki, melyet a pénzügyi bizottság hitelügyletek
által kívánt megszerezni.

E túlméretezett költségvetés szerinti városi gazdál-
kodás eredménye az lett, hogy pl. már az 1933. év-
ben huszonnégy és félmilliós adóssággal kezdte meg
Ungvár főváros évi gazdálkodását. Ugyanez évi sta-
tisztikai kimutatás szerint a megszállás idejétől
1933-ig a főváros több mint 27 millió cseh korona
kölcsönt szedett fel. 1936-ban már 500%-OS pótdátó

fenyegette Ungvár város polgárságát, az 1937 évi statisztika szerint pedig három és félmillióval emelkedett Ungvár főváros rendes és nyolc millióval rendkívüli költségvetése.

Mindezt két ok idézte elő. Egyfelől a városi gazdálkodáshoz hozzá nem értő elemek vezető szerepe, s a túlméretezett városfejlesztő, mindenáron építkező, hibás gazdasági politika.

Az elsöre vonatkozóan Gaár Iván magyar ellenzéki polgármester igen találóan a következőket állapította meg egy 1935-ben elhangzott nyilatkozatában: Napról-napra merülnek fel ügyek, melyek nemcsak annak bizonyítékai, hogy a város tisztviselőinek legnagyobb része közigazgatási előismeret nélkül került állásába, de igazolják azt is, hogy az így megválasztottak megkezdték és folytatják munkájukat anélkül, hogy bárki is a hivatottak közül őket kioktatni igyekezett volna, hogy mennyi anyagi kár érte emiatt a fővárost, hogy az adófizető közönség mennyi felesleges zaklatásnak, bizonytalanságnak volt és van kitéve, az el sem képzelhető, illetve meg sem állapítható ..

A második ok, a város túlméretezett építkezései két szempontból is súlyosan érintették Ungvár őslakos polgárságát. Egyfelől különféle adók címén nekik kellett kiizzadni a milliós kölcsönök kifizetését, másodsor az őslakosság millióiból folyó építkezésekből legtöbbször kizárták az őslakos iparos és munkás elemeket és a súlyos milliókat kitevő építkezési pályázatokat történelmi országbeli cégek nyerték meg, sokszor olyan esetben is, amikor ők voltak a drágább ajánlattevők.

Örökítsünk meg itt néhány megtörtént konkrét esetet a történelem számára.

1926-ban a városi szükséglakások építését Hrbek kormánybiztos a történelmi országbeli Stavebni Druzstvo-nak adta ki, mely a 36 szükséglakás felépítését 325.000 cs. koronáért vállalta fel. Arra a kérdésre, hogy miért nem idevaló őslakos vállalkozók

kapták az építkezést, a válasz az volt, hogy az idevaló őslakos cégek nem verseny képesek!

A városi főtisztviselők túlkapásaira vet fényt az a megtörtént eset, hogy a városi közmunkákat (pl. piaci árusító asztalok készítése, Ung partjának feltöltése stb.) nyilvános árlejtés nélkül suba alatt a helybeli vállalkozók és iparosok mellőzésével, idegen, történelmi országbeli cégnek adták.

A Bozos-utca végén levő szénapiac helyéül kiszemelt teleknek 5000 m³ kavicssal való kitöltését nyilvános árlejtés nélkül, egy idegen társaságnak, Pittel és Brausewetter cégnek adta ki Mihalka városi főmérnök 90.000 cs. koronáért, melyet a helybeli vállalkozók megfélebbezése után 67.500 cs. koronáért vállaltak fel, ami 22.500 cs. korona megtakarítást jelentett a ivarosnak.

Nagy port vert fel annakidején és óriási vihart okozott a városi mozi építkezési munkálatainak kiadása, melyet végeredményben 2,987.670 cs. koronáért adtak ki a csehországi Winkelsberg cégnek, kinek ajánlata kerek 100.000 cs. koronával volt drágább a legolcsóbb ajánlattevőnél.

1929-ben a vízvezetéki munkálatokat az olcsóbb őslakos ajánlattal szemben szintén cseh cég kapta meg. Az őslakos iparos érdekeknek ilyen törvénytelen eljárással való kisémmizése ellen óvást emeltek a képviselőtestületi ülésen a magyar tanácstagok, azonban a cseh centralista érdekeket szolgálók elszabotálták a jogos magyar kérelmet és a legkülönbözőbb érvekkel azon mesterkedtek, hogy a magyar őslakos kívánság teljesezésbe ne menjen. Nem is ment, mert a munkálatokat bizonyos cseh Maticska cég kapta meg, amely 300.000 koronával drágább ajánlatot tett, mint a legolcsóbb Rumi-Hámos őslakos cég.

1937-ben kiírták a pályázatot a városi kórház verezés pavillonjának építkezésére. Jellemző, hogy a pályázatról az őslakos iparostársadalom mit sem tudott, mert a pályázati hirdetmény csak a csehnyelvű hivatalos lapban jelent meg. Az építkezési költségek

a berendezéssel együtt mintegy 6 millió cs. koronában voltak előirányozva.

Legutolsó építkezés volt Ungváron a nagyszabású új strandfürdő, melynek munkálataiból 22 ungvári ácsmestert nulláztak ki a városi tanács sovíniszta fő-tisztviselői.

Jellemző a majdnem 8 millió koronát kitevő hatalmas ungvári vágóhíd építkezésére és annak az őslakosságot érintő terhére, miszerint nemcsak a milliós építkezési költségeket nyögte a város polgársága, hanem a modern vágóhíddal kapcsolatos nagy rezsi-költség következtében a húsárakat is felemelték, miáltal itt is károsodás érte a város társadalmát.

Ki kell itt térni arra a körülményre is, hogy a Galagó nevű új városrész 100 milliókba került fényes palotáit, annak berendezéseit mind csehországi cégek csinálták. A járdákat nem aszfaltból öntötték, hanem vagonszámra hozták egy prágai kockakő-gyárból az apró kockaköveket és azzal rakták ki a Galagói gyalogjárdákat. Prágában látható szintén sok helyen ez az apró kockakő járda. Az őslakosság pénze itt is prágai gyárvállalat zsebébe vándorolt.

Hogy e nagyarányú városfejlesztés valamint abból az őslakos iparosság kirekesztése milyen súlyos gazdasági helyzetbe sodort sok őslakos polgárt, annak következményeit legszembetűnőbben igazolja többek között a város gazdasági hivatalának 1929 évi statisztikája, mely szerint 1929-ben 22.600 esetben vezetett a város a polgárok ellen végrehajtást, 8630 esetben árverés lett kitűzve, 219 esetben megtartva, míg 979 esetben elhalasztva. Ez a statisztika az előző évekhez képest 50% emelkedést jelentett. Az őslakosság nehéz pénzügyi helyzetének hű tükre ez a beszélő statisztikai kimutatás, mely azt igazolja, hogy ha fejlődött is, változott is a város külső képe, de ennek a hirtelen fejlesztésnek árat az őslakos társadalom adta meg és szenvedte meg elsősorban.

Ennek az elnemzetlenítő gazdasági politikának érezték is szomorú hatását az őslakos iparosok (kü-

lönösen a magyar ellenzéki párt tagjai). Pangás, tengődés jellemezte a többi idegenhez viszonyítva az őslakos ipart. Pangó üzlettel ens ég, munkahiány (legalább is nekik) következtében nem bírták a versenyt a cseh gyáriparral, mely óriási mennyiségben dobta produkcióit a magyar piacra s ezzel lehengerelte az őslakosságot. Versenyképtelenné tette továbbá az iteni ipari produkciót úgy a fogyasztók mint a kereskedők számára az a tarifa-különbözet, mely volt Prágától Ungvárig a csehszlovák köztársaság legkeletibb csücskéig, melyre szintén az őslakos iparos, kereskedő és fogyasztó fizetett rá legjobban. Sokba került még Ungvár városának a munkanélküliek segítése, mely a szociális ügyosztály kimutatása szerint kb. évi 1 és 1/2 milliót emésztett fel.

Végezetül szólni kell még arról a kizsákmányoló cseh erdőgazdálkodásról, mellyel elkarsztosították Ungvár környékét. A mindennapi megélhetésért küzdő őslakos észre sem igen vette talán, hogy Ungvár környékét, mely egyike volt a leggazdagabb természeti szépségekkel megáldott helyeknek, mennyire csúffá tették a helytelen erdőgazdálkodással. Az örök szép radvánci hegyet, amely erdők koszorújával körülölelte Ungvárt kelet felől, az erdőkincstár pusztulásra ítélte, pár hónap alatt annak fát kiirtotta, koprárrá változtatta.

A sovinszta cseh gazdasági politika azt diktálta, hogy e területek parcelláztassanak és azzal néhány szláv testvért jutalmazzanak. A főcél az volt, hogy még oktalan erdőirtással is a telepítési politika céljait szolgálják és még jobban háttérbe szorítsák Ungvár őslakos magyarságát.

Ennek az elnyomó csehszlovák sovinszta gazdasági politikának az ungvári őslakos társadalom életében jelentkező szomorú eredményét találó módon foglalta össze a Ruzsinszkói Magyar Hírlap 1926 február 14-iki számában, Benes akkori külügyminiszter ungvári látogatásával kapcsolatosan:

„Zászlóval, katonabandával fogadták Benest az

ungvári állomáson. A színházban díszelőadás volt. néhány szónoklattal, látogatással, majd bizalmas vacsorával. Hajnali gyors röpítette tovább. Temesvárról jött és visszatértében néhány órára eljött Ungvárra, hogy meglátogassa bajtársait, akik itt ezen a távoli gyarmaton teljesítik szolgálatukat (dupla fizetésért). Honfitársait látogatta meg Benes, de nem a magyar őslakosságot, akiket itt ebben a városban is napról-napra örölnék különböző problémák, kezdve az illetőségi, állampolgársági kérdéstől a tisztviselői nyomorúságokig, munkanélküliség keserves kínjaitól a verejtéktelen ipari műhelyekig, a legszánalmasabb anyagi lerongyolódásig.

Borunk a pincében, gyümölcsünknek nincs ve-vője, itt a szomszéd Lengyelország, itt a tetőtlen ungvölgyi vonal de nincs a városnak összeköttetése kelet nagy piacával. Vetett-e egy pillantást is Benes dr. úr a mi bajainkra, meghallgatott-e néhány panaszost városunk emberei közül? Szerzettbe tudomást a magyar őslakosság kulturális és gazdasági nyomorúságáról és lezüllöttségéről?

Ó övé csak a magas politika, ő csak honfitársaiig látogatta meg Ungváron!”

Azonban, hogy senki meg ne vádolhasson azzal, miszerint fentiekben elfogult voltam, hogy senki rám ne he! üsse a bélyeget, hogy egyoldalú képet rajzoltam a csehszlovák elnemzetlenítő törekvés keresztüzében élt Ungvár húszéves történetéről, álljon itt az esetleges ellenvetéssel élők számára egy másik rövid szemléltető kép, mely bemutatja Ungvárt a csehszlovák uralom utolsó éveiben, cseh szemüveggel nézve.

A Národni Listy Vecsernik című cseh lap sorozatos képeket közölt az 1936. évben Kárpátaljáról és elsőnek Ungvár fővárosról egyáltalán nem vonzó, az őslakosság háttérbe szorítását cseh részről is igazoló képet rajzolt. Kiemelte, hogy „Milyen fényesen, higiénikusan, jólétben élnek Ungváron a csehek és milyen nyomorúságban, szennyben, piszokban, szegénységben az őslakosság.” Ez az első kép, melyet ha az

ellenzéki magyar sajtó festett volna meg így, lehurrogták vagy irredentának minősítették volna. Kiemelte továbbá, hogy „Ungvár az ország fővárosa, az összes központi hivatal székhelye, a gör. katolikus püspökség székhelye, meglepő túlméretezett fejlődésével egyfelől. Hiszen új városrészek épültek és ezeket hivatali paloták töltik be és pazar komforttal ellátott hivatalnoki lakások, melyek éles kontrasztban állanak az államfordulat előtti alacsony kis házakkal. Az állam a Galagó nevű városrészbe sok súlyos milliót fektetett be. Az országos csendőrparancsnokság, az Egészség Háza és számos más épület is ugyanezt mutatja, ezzel szemben milyen hátrányos a városi hivatalok és az őslakosság helyzete! A városi hivatalok oly nyomorúságosan vannak elhelyezve, hogy például a városháza a városi mozival szemben valóságos bódé. A Galagó ragyogása árnyékba borítja a főváros azon részeit, melyekben a többi nép, az őslakosok vannak. A vasúti hídon túl egész városrész épült bódékból, melyeknek lakói gondozás nélküli személyek, akik a legnyomorultabb viszonyok között élnek, s hitvány, hiányosan táplált gyermekek egészítik ki a nyomor képét.

A főutcákon 3 nagyvárosi kávéház és szálló, a Korjatovics-téren bűzös pálinkamérések, részeg emberek bömbölése, az udvarokon egerek, patkányok és piszok. A korszón kirakatos fényes üzletek, csupa pompa s a szomszédos utcákban szegény kis boltocskák izzadt áruval tele. Az utcák aszfaltosak és kőkockával kirakottak, nagyvárosi forgalom, utcaseprő és utcaöntöző gépekkel, de néhány lépésnyire autótaxi állomás tele piszokkal, bűzzel és gyanús külsejű individuumokkal, naplopókkal a város kellős közepén. A Masaryk-tér az első elnök szobrával), sok paddal, melyen mindig sok szegény ül. Ez az első kép Kárpátalja fővárosáról” fejezte be cikkét a cseh lap.

Ungvárnak a cseh megszállás alatti húsz éves története paradoxonszerű előttünk. Egyfelől igazság azt, hogy hatalmas iramban, soha nem látott mérték-

ben fejlődött; de másfelől igazság az is, hogy mindez a csehszlovák elnemzetlenítő hatalom céljait és kényelmét, önző érdekeit szolgálta, mert ugyanakkor az ő szemüvegükön keresztül nézve is az a megmásíthatatlan tény, hogy az őslakosságot közigazgatásilag, kulturálisan és gazdaságilag elnyomták!, nemzetiségi erőtartalmát gyengítették és koldussorsra juttatták.

Az 1938 november 2-iki bécsi döntés következtében Ungvár is felszabadult és visszakerült az anyaországhoz. Az ezzel az intézkedéssel elégedetlen ukrán körök, Volosin elnök környezete, több kísérletet tett, hogy Ungvári (Munkáccsal együtt) visszaszerezze és azzal a minden történelmi, geográfiai és nemzeti-ségi alapot nélkülöző állítással érvelt, hogy Ungvárnak vissza kell kerülnie, mert az mindig ukránjellelű város volt.

A húszéves cseh uralomnak nem sikerült megdönteni azt az ezeréves történelmi tényt, hogy Ungvár mindig magyar volt. Erős hittel hisszük, hogy ezután meg is marad örökre és visszavonhatatlanul magyar-nak.